

PHILOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

35. SOFIA. 2019. СОФИЯ

Journal's scope

Philologia is an international academic publication in the field of philology – linguistics, literary studies, translation, cultural studies. It was established by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski in 1977.

The materials published in the journal (scholarly articles, reviews, etc.) are blindly reviewed by two anonymous reviewers before acceptance for publication. The manuscripts can be in English, French, German, Spanish, Portuguese, Italian, Russian and Bulgarian.

Frequency: Two issues per year.

Профил на списанието

„Филология“ е научно списание, в което се публикуват материали в областта на всички филологически дисциплини – езикознание, литературознание, превод, културологични аспекти на филологическите изследвания, чуждоезиково обучение. Основано е през 1977 г. от Факултета по класически и нови филологии на Софийския университет „Св. Климент Охридски“.

Материалите (статии, обзори, научни съобщения, рецензии, хроники) се рецензират анонимно от двама независими рецензенти преди публикуването им в списанието. Приемат се ръкописи на английски, френски, немски, испански, португалски, италиански, руски и български език.

Списанието излиза два пъти годишно.

Главен редактор / Editor-in-Chief

Мадлен Данова – Софийски университет
„Св. Климент Охридски“ (България)

Madeleine Danova – Sofia University
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Редакционна колегия / Editorial Board

Агнеш Бирталан – *Университет*
„Лоранд Йотвош“ (Унгария)

Agnes Birtalan – *Eötvös Loránd University*
(Hungary)

Айгул Бижекенова – *Евразийски национален*
университет „Л. Н. Гумильов“ (Казахстан)

Aigul Bizhkenova – *Eurasian National*
University (Kazakhstan)

Александра Багашева – *Софийски*
университет „Св. Климент Охридски“
(България)

Alexandra Bagasheva – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Александър Сторожук –
Санктпетербургски държавен университет
(Русия)

Alexander Storozhuk – *Saint Petersburg*
University (Russia)

Ана Паула Коутиньо Мендеш –
Университет на Порто (Португалия)

Ana Paula Coutinho Mendes – *University*
of Porto (Portugal)

Анастас Герджиков – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Anastas Gerdjikov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Атила Демирджиоглу –
Университет Галатасарай (Турция)

Attila Demircioğlu – *Galatasaray*
University (Turkey)

Барбара Хлибовицка-Вегларш –
Университет „Мария Склодовска-Кюри“
(Полша)

Barbara Hlibowicka-Węglarz – *Maria*
Curie-Skłodowska University (Poland)

Венсан Ренер –
Университет Люмиер Лион 2 (Франция)

Vincent Renner –
Lumière University Lyon 2 (France)

Галина Аврамова – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Galina Avramova – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Георг Шупенер – *Университет*
„Ян Евангелиста Пуркине“ (Чехия)

Georg Schuppener – *Jan Evangelista*
Purkyně University (Czech Republic)

Детелина Мец – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Detelina Metz – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Димитър Веселинов – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Dimitar Vesselinov – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Корнелия Танчева –
Университет Питсбърг,
Университет Корнел (САЩ)

Kornelia Tancheva –
University of Pittsburgh,
University of Cornell (USA)

Маргарита Руски – *Софийски университет*
„Св. Климент Охридски“ (България)

Margarita Ruski – *Sofia University*
St. Kliment Ohridski (Bulgaria)

Марио Брдар – *Университет „Йосип Юрай*
Щросмайер“, Осиек (Хърватия)

Mario Brdar – *The Josip Juraj Strossmayer*
University of Osijek (Croatia)

Милена Попова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Popova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Ник Норууд – *Щатски университет Колъмбъс, Джорджия* (САЩ)

Nick Norwood – *Columbus State University, Georgia* (USA)

Осман Сенемоглу – *Университет Галатасарай* (Турция)

Osman Senemoğlu – *Galatasaray University* (Turkey)

Райнер Дормелс – *Виенски университет* (Австрия)

Rainer Dormels – *University of Vienna* (Austria)

Сурен Золян – *Арменска национална академия на науките* (Армения)

Suren Zolyan – *National Academy of Sciences of Armenia* (Armenia)

Яна Андреева – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Yana Andreeva – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Научен секретар / Associate Editor

Милена Йорданова – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Milena Yordanova – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Администратор на сайта / Web Administrator

Симеон Хинковски – *Софийски университет „Св. Климент Охридски“* (България)

Simeon Hinkovski – *Sofia University St. Kliment Ohridski* (Bulgaria)

Редактор / Language Editor

Веселина Стоянова

Veselina Stoyanova

Предпечат / Layout Editor

Божена Серафимова

Bozhena Serafimova

Преводач / Translator

Александър Костов

Alexander Kostov

Технически сътрудник / Administrative Assistant

Лидия Христова

Lidia Hristova

PHILOLOGIA

ФИЛОЛОГИЯ

35. SOFIA. 2019. СОФИЯ

*Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia University "St. Kliment Ohridski"*

*Факултет по класически и нови филологии
при Софийския университет „Св. Климент Охридски“*

София • 2019

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

© 2019 Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Факултет по класически и нови филологии

© 2019 Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

ISSN 0204–8779

СЪДЪРЖАНИЕ ∞ CONTENTS

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА / LITERATURE AND CULTURE

Светлана Стойчева. Диалогът „Бетовен“ (Пенчо Славейков – Боян Пенев)	11
Svetlana Stoycheva. The “Beethoven” Dialogue (Pencho Slaveikov – Boyan Penev)	11
Иля Златанов, Палмира Легурска. Кухнята като еманация на националната култура	27
Ilya Zlatanov, Palmira Legurska. Cuisine as an Emanation of National Culture	27
Александър Костов. Приносът на Нова Скотия в развитието на канадския литературен канон	45
Alexander Kostov. Nova Scotia’s Contribution to the Development of Canadian Literary Canon	45

ЕЗИКОЗНАНИЕ / LINGUISTICS

Милена Йорданова, Димитър Веселинов. Китайски загадки в българския език	61
Milena Yordanova, Dimitar Vesselinov. Chinese Puzzles in Bulgarian Language	61
Rositsa Ishpekova. The Metaphorical Conceptualization of Phraseological Units with <i>Water</i> : a Contrastive English–Bulgarian Analysis	73
Росица Ишпекова. Метафоричната концептуализация на фразеологични единици с <i>вода</i> : англо-български контрастивен анализ	73

ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ / FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Хилда Терлемезян. Качествено оценяване на професионалната подготовка на учители	91
Hilda Terlemezian. Qualitative Assessment of the Professional Level of Teachers	91

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Владислав Миланов. От „мисля“ и „съм“ до типологията на предикацията	115
Vladislav Milanov. From “Think” and “Be” to the Typology of Predication	115
Яна Чанкова. Първа творческа биография на Иван Грозев – една от българските кандидатури за Кобелова награда за литература ..	118
Yana Chankova. The First Professional Biography of Ivan Grozev – One of the Bulgarian Nominees for the Nobel Prize in Literature	118

ХРОНИКА / EVENTS

Светла Къртева-Данчева. Пътят на познанието за Изтока (В памет на проф. дфн Александър Федотов)	125
Svetla Karteva-Dancheva. The Road to Knowing the East (In Memoriam of Prof. Alexander Fedotoff, D Habil.)	125
Ренета Килева-Стаменова. Конференция в чест на 80-годишнината на проф. Борис Парашкевов	130
Reneta Kileva-Stamenova. Conference Dedicated to Prof. Boris Paraschkewow on the Occasion of His 80th Birthday	130

ЛИТЕРАТУРА И КУЛТУРА

LITERATURE AND CULTURE

Диалогът „Бетовен“ (Пенчо Славейков – Боян Пенев)

Светлана Стойчева

НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ (България)

Svetlana Stoycheva. THE “BEETHOVEN” DIALOGUE (Pencho Slaveikov – Boyan Penev)

Abstract. Two great Bulgarian cultural figures have a special interest in the fate and creativity of Beethoven. So called ‘dialogue’ can be described in the following way: Boyan Penev identifies with Beethoven, but very often through his identification with Slaveikov, who in turn also secretly identifies himself with the composer. The following article first discusses the question of Slaveikov’s creative recognition, in Beethoven’s music and fate; then focuses on the very interesting approach by Boyan Penev in his article and in his book on Beethoven, in which he describes the composer’s works through the poetry of his idol, Slaveikov.

Keywords: Beethoven, Pencho Slaveikov, Boyan Penev, identification, dialogue, music, literature, modernism

Светлана Стойчева. ДИАЛОГЪТ „БЕТОВЕН“ (ПЕНЧО СЛАВЕЙКОВ – БОЯН ПЕНЕВ)

Резюме. Две големи български културни фигури проявяват специален интерес към съдбата и творчеството на Бетовен. Така наречения диалог можем да опишем най-общо по следния начин: Боян Пенев се идентифицира с Бетовен, но много често през идентификацията с П. П. Славейков, който на свой ред също скрито се идентифицира с композитора. В статията първо се разглежда въпросът за творческото припознаване на П. П. Славейков в музиката и съдбата на Бетовен; после фокусът се измества към един твърде интересен подход на Боян Пенев в статията и в книгата му за Бетовен, при който „четенето“ на творбите на композитора на места се припокрива с „четенето“ на неговия кумир Славейков.

Ключови думи: Лудвиг ван Бетовен, Пенчо Славейков, Боян Пенев, идентификация, музика, литература, модернизъм

Поемата на Пенчо Славейков *Cis moll* е пряко свързана с творчеството и личността на Бетовен. Публикувана е за първи път в сп. „Мисъл“ през 1892 г. със заглавие *Fis-dur*¹ и с посвещение: ...на г-жа Шоурекова². През 1896 г., когато произведението влиза в „Епически песни“, поетът заменя личното посвещение с далеч по-универсалното мото *So pocht das Schicksai an die Pforte. Beethoven* („Тъй съдбата чука на вратата. Бетовен“), което би трябвало да се приеме като интерпретационен ориентир. Поемата носи заглавието *Cis moll* едва от 1902 г. Музиколозите биха оценили тази смяна като драстична – мажорна с минорна тоналност.

Тоналността *cis moll* (до диес минор) популярно се свързва с така наречената Лунна соната (опус 27, № 2) на Бетовен от 1801 г., или *Sonata quasi una Fantasia*, каквото е нейното оригинално название, но все пак композиторът има още едно произведение в същата тоналност – струнен квартет № 14, опус 131, от доста по-късната 1826 г. (без да е изпълнявано на концерт преди смъртта му, но вече известно по времето на Славейков). Един от съвременните биографи на Бетовен, Мейнард Соломон, твърди, че това е особено любима негова творба, експериментална и резюмираща късните му квартети (Соломон, М., 1987, с. 298). Киндерман пък прокарва връзката между двете произведения на Бетовен в тоналността *cis moll* (въпреки времевата им разлика), и то не само по линия на тоналността (Kinderman, W., 2009, с. 81). Нева Кръстева припомня второто произведение в до диес минор на Бетовен в статията си „Тоналността като заглавие на литературна творба. *CIS MOLL* на Пенчо Славейков“ (Кръстева, Н., 2017, с. 66–78). Най-интересните находки на изкуствоведката са в търсене на херменевтиката на тази именно тоналност – например нейната „кръстна“ специфика (*една от кръстните* [означаващи Кръста] *тоналности* – Кръстева, Н., 2017, с. 73–74). Не по-малко любопитно е споменаването на разпознатата стъпка на древните Дионисиеви химни, възможно обяснение за сакралното мистериено звучене на сонатата (*бленуваща импровизация* я нарича Соломон). Славейков също има определени тежнения към класическата античност, проявени тъкмо в епическите му поеми – в избора на някои митологични образи и в опита да имитира стила на класическата старогръцка хекзаметрична поема (друг е въпросът, че съзнателно удълженият

¹ *Fis-dur* е буквеното означение на Бетовеновата соната за пиано във фа диес мажор, опус 78 (1809), в която според Боян Пенев блестящо се съчетават *лиричното изображение с миниатюрна техника, със сложни орнаменти и филигранна обработка на мотивите* (Пенев, Б. Бетховен. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2002, с. 107).

² Франциска Шоурекова, чехкиня, педагог, директор на Пловдивската гимназия (1881–1885), свири на пиано, омъжена за Антон Шоурек, преподавател по математика в СУ (вж. бележките на Стоянка Михайлова и Камен Михайлов към последното издание на творбите на Славейков: Славейков, П. Съчинения, Т. 1. Епика (съставителство, коментар и редакция Стоянка Михайлова, Камен Михайлов). София: Фигура, 2001, с. 365–367).

стих и до известна степен архаизираният език нерядко им придават тежко и тромаво звучене, на което обаче поетът гледа метафорично – като на тежестта на *медените писти, току-що извадени от кошер* (Славейков, П. Иво Доля. – В: *Славейков, П., На острова на блажените*, 1994, с. 96).

Съгласни сме с базисната теза на Нева Кръстева, че Славейковият избор на тоналност за поетично заглавие е продиктуван от *осъзнаването на дълбоката, скрита и съкровена връзка на езика на поезията и на музиката*, и то във време, когато все още българската музикална култура не е формирана³. Нека пробваме с една конкретизация: вероятно Славейков не само е долавял, но и твърде много му е допадала двуколонната композиционна рамка и на двете произведения на Бетовен в до диез минор, щом поемите му от „Епически песни“ и в частност *Cis moll* притежават подобна структура⁴. Ето защо можем да допуснем прякото композиционно, а и стилистично влияние на Бетовеновата минорна музика с нейните хармонични въведения и поантни завършеци, вътрешни контрасти, сериозен и трагичен характер (Kinderman, W., 2009, с. 355) върху поета Славейков. Въвеждащият пейзаж в поемата *Cis moll* до известна степен подсказва защо Славейков сменя първоначалното заглавие: още в началото пейзажът отпраща към Лунната соната с нейната отчетлива прелюдия, на чийто фон после се надграждат драматичните обрати. Предишното заглавие *Fis-dur* би отпратило примерно към *огнената страстност* (Боян Пенев) на Кройцеровата соната, в която направо „се скача“ в изгарящите вътрешни терзания на субекта. С отпадането на това заглавие като че ли естествено отпада и първоначалното лично посвещение – интересно е съпадението, че соната *Fis-dur*, опус 78 на Бетовен също е била придружена с посвещение на една от любимите му жени (без да е известно адресът на посвещението на Славейков да се брой към особено близките на сърцето му).

Гностицизмът също е намекнат от Нева Кръстева като код, който сближава двамата творци. Гностически послания тя открива (макар и само констатиивно) в Славейковите стихотворения „Как Господ даде воля да стане земя и какво подир това стори Сатанаил“ и „Рожба на слънцето“ (и двете от стихосбирката му „На острова на блажените“). Що се отнася до гностическия ключ към Бетовен, Боян Пенев също го прилага неведнъж в търсене на обяснение за изключителността на композитора. За него самият той възпява гнозиса: *Всички тайни са съсредоточени в него. Той е познавал света, преди да дойде на земята. (...) ...всяко негово познание е свръхопитно и първично, всяко съзерцание се свежда към спомен и предчувствие...* (Пенев, Б., 2002, с. 17).

³ Кръстева, Н., 2017, с. 66. Славейков има кого да следва в това отношение: от романтиците до любимия Ницше с неговото отнасяне към езика като музикант, поет и живописец.

⁴ За структурата на философските поеми на Славейков вж. Сивриев, С. Индивидуализмът на Пенчо Славейков. // Индивидуализмът в българската лирика от края на XIX и началото на XX век. София: Карина – Мариана Тодорова, с. 157–259.

Епиграфът, цитат от Бетовен (нарекохме го интерпретационен ориентир), е разчетен правилно от Кръстева не като биографичен, а като културен код. Думата *rocht* тя свързва с библейското *Търсете и ще намерите, хлопайте и ще Ви се отвори*, взето за девиз на масоните (Пак там, с. 75). Действително в биографиите на Бетовен наред с определящото идейно влияние на Просвещението се добавя и допирателната с обществата на масони и илюминати⁵ (неслучайно наричат века на Просвещението век на тайните общества – Асман, Я., 2015). Може би това дава основание на Боян Пенев в своя собствен прочит на Бетовен да търси сравнение за извънредното обаяние на твореца сред имената на *магесници* и *чернокнижници* (окултисти и алхимици): *подобен на Пан Твардовски, Йероним Карданус, д-р Фауст* (Пенев, Б., Цит. съч., с. 33). Да припомним и преписаните на ръка от самия Бетовен и държани под стъклото на работната му маса египетски надписи, за които разказва секретарят на композитора Антон Шиндлер (Соломон, М., 1987, с. 151). Езотеричният смисъл на тези надписи е свързан с търсената тайна на *изначалните истини*, скрита в египетските мистерии, за чиито приемници считат себе си и масони, и илюминати (Асман, Я., 2015). Единият е надписът върху изображението на Изида от Саис: *Аз съм всичко, което беше, е и ще бъде; никой смъртен не е вдигнал булото ми*. Другият е орфически химн: *Той е единствен и от само себе си. И всички неща дължат съществуването си на този единствен*. И двата надписа са взети от есето на Шилер „Мисията на Мойсей“ (известно е извънредното влияние, което немският поет упражнява върху композитора).

Във всички публикации, преди да бъде включена в „Епически песни“, поемата на Славейков е придружена от още един паратекст, откъс от дневника на Бетовен, който действително не може да бъде отминат безучастно. Става дума за така нареченото *Хайлендицадско завещание* от 6/10 октомври 1802 г. За първи път е отпечатано в биографията на композитора, написана от споменатия Шиндлер (1840)⁶. Откъсът с незначително съкращение е следният:

---

⁵ Един от първите учители на Бетовен – Готлиб Нефе – оглавява Ордена на илюминатите (основан през 1781 г.), съчетаващ основни просветителски идеи като тази за водещата роля на разума и квазимасонски ритуали. Всъщност не само Нефе, но и още хора от кръга на Бетовен се оказват негови членове (вж. Соломон, М., 1987, с. 35, 42.) Мейнард Соломон твърди за Карл Лихновски, покровител на Бетовен за повече от дванадесет години, че е бил франкмасон и привърженик на Волтер (с. 70). Споменава и мнението на английския музикален критик Е. Дж. Дент за *мистичния дух на франкмасонството от XVIII век*, отразен в Бетовеновата хорова фантазия, опус 80 (1808), и настояването на Карл Холд, че композиторът е бил поне известно време франкмасон (с. 196).

⁶ Макар и оценявана днес като недостатъчно пълна и най-вече недостатъчно обективна, тя получава голяма популярност и определя основно схващанията за Бетовен през XIX век, а и по-късно упражнява известно влияние (Соломон, М., 1987, с. 6).

Да създам велики неща – это към какво е бил склонен моят ум... Роден с темперамент жив и деятелен, дори страстен, аз бидох принуден отрано да напусна обществото и да живея усамотен. Мен е невъзможно да казвам на хората: Говорете по-високо, викайте, защото съм глух! [...] И принуден съм да живея като изгнаник. С най-отвратително чувство се приближавам аз в обществото, като се боя да не би другите да забележат моето състояние. Но какво оскърбление, когато кой да е може да доземе отдалеч звуковете на флау, а аз не мога! Когато кой да е може да чува песента на овчаря, а аз нищо не чувам! Подобни неща ме докарват почти до отчаяние; и малко оставаше да разчистя сметка с живота си. Само изкуството, то спре ръката ми. О, струваше ми се невъзможно да напусна света, преди да създам онова, което бях длъжен да създам...

Този именно текст е недвусмисленият код към поемата на Славейков (а отчасти дори към творчеството му). Нещо повече, той е нейната канава, дори можем да го наречем нейният „синопсис“. Славейков опоектизира оскърблението, отчаянието и въздигането на композитора след загубата на слуха му благодарение на изкуството и осъзнаването на мисионерската прометеувска роля на твореца.

За никого не е тайна, че Славейков проектира собствения си биографичен опит върху житейския и творческия поврат у Бетовен. След като може да се каже, че всичките му поеми от „Епически песни“ са *автобиографични*⁷, тази следва да приемем за **особено** автобиографична. Тя отново ни връща към оная зима на 1884 г., която преобръща изцяло житейската и творческата му съдба: измръзването, последвалото тежко тригодишно боледуване и нескончаемите лечения, изострили чувството му за преходно и непреходно и закалили битките на духа му. В крайна сметка телесното изпитание се оказва от голямо значение за раждането на идеолога на първия български модернистичен кръг, както той самият разчита загубата на слуха на Бетовен като раждане на велик реформатор в музиката (*...дали не възмечтава/да заглуши светът – и нов закон/да тури на хармонията той?!).* Гениалният композитор му подсказва и битката със съдбата като проблем на проблемите, с които се сблъсква една свободна творческа воля. Подсказва му и единственото средство за превръщането на поражението в победа – волята (според Боян Пенев апотеозът на волята в Бетовеновите творения *по сила и внушителност е единствен в историята на изкуството* – Пенев, Б., 2002, с. 60). Ако приемем интерпретацията, че в завещанието си Бетовен *проиграва собствената си смърт, за да може да*

---

⁷ Славейков говори за себе си и за личната си несрета дори и когато изброява други художници. Съдбата им го интересува, доколкото може да загатне чрез тях за себе си, доколкото в живота им се отразява неговата участ (Пенев, Б., 1985, с. 226).

живее отново⁸. Славейков също нееднократно поетически проиграва смъртта си (може би най-ефектно и театрално в очерка си „Иво Доля“ от „На острова на блажените“ и най-лирично в „Самотен гроб в самотен кът..“ от „Сън за щастие“). Можем да кажем, че чрез протагониста си в *Cis moll* той проиграва и своето творческо безсмъртие, и собствената си победа над съдбата (*Ти на съдбата няма що да робицеш./Ти имаш свой особен дял...*). Да си спомним отново епиграфа, чийто смисъл очевидно далеч надминава основната тема на първа част на Пета симфония, превърнат от Славейков в знак за голямата битка както на Бетовен, така и на неговата собствена.

Славейков е идейно привлечен от драмата на Бетовен. В поемата му виждаме персонализирани и драматизирани основополагащи проблеми и идеи на българския модернизъм от първия му етап. Проблемът за разрива, или отчуждаването на твореца от обществото, също присъстващ в писмото на композитора, за Славейков е концептуален проблем на модернизма, чието отражение можем да открием не само във въпросната поема. Една от най-откритите идеи в световъзприемането на модерниста Славейков е за благословеното страдание: *...че грей/величие в човешката неволя?!; В страданьето е негова [на сърцето] живот!; ...възродена/в велика скръб, великата душа*. По думите на Милена Кирова *всички герои на културното дело в творчеството на Славейков са задължени да страдат. Страданието (...) е най-високата проверка на личността* (Кирова, М., 2018, с. 80). А в случая и Бетовен, и Славейков имат, така да се каже, персонални сюжети на страданието и собствени прераждания. В края на краищата Славейков показва тъкмо в тази поема раждането на културния герой, както и на себе си като културен герой.

Трактовката на страданието като изпитание преди всичко на духа се развива в идеята за духовното възможване, постижимо единствено чрез и във изкуството (*...Живее всемогъщия дух –/а с него аз в изкуството живея...*). Последното изявление на лирически субект на Славейков буквално повтаря Бетовеновото *Живее само в изкуството си!*, записано върху лист с ескизи през 1816 г. (Соломон, М., 1987, с. 124). Славейковото страдание е, тъй да се каже, „дисциплинирано“, овладяно за разлика от Яворовото (разликата отдавна е забелязана и коментирана от литературоведите). И в това можем да открием реминисценция на Бетовен. Коментирайки героичния стил на симфониите му, Мейнард Соломон твърди, че героичната музика на композитора съвсем не е конвенционално трагическа и още по-малко е подчинена на идеята за смъртта – напротив, повечето от тези му произведения завършват като *симфония на победата*. В това той долавя кантианското схващане, отразено в мисълта на Шилер: *Първият закон на трагичното изкуство е да изрази страдащата*

---

⁸ Соломон също говори за музикални идеи у Бетовен, трайно свързани с представата за смъртта.

природа. Вторият закон е да изрази съпротивата, която моралът оказва на страданието (Пак там). Това поставя въпроса и за кантианските корени на Славейковото отношение към страданието и трагичното.

Разбира се, сродяващите линии между Славейков и Бетовен могат да се прокарат и извън цитираното завещание на композитора: например нестихващите поправки, на които е подлагал творбите си Бетовен, няма как да не напомнят за най-важния урок по „творческо писане“ на Славейков – неуморното труженичество върху листа (добре известни са причините за незавършеното заветно произведение на поета „Кървава песен“). В претопяването на еротичното в горнилото на страданието също се долавя близостта между двамата творци. Както Славейков винаги одухотворява чувствата си към любимата, така и за Бетовен любовта е *от духовен, метафизичен характер* (твърдение на Боян Пенев – Пенев, Б., 2002, с. 49). Нашият поет е убеден, че *творецът може да бъде венчан единствено – и до гроб – за своята мисия* (Кирова, М., 2018, с. 55). Според Пенев силният творчески инстинкт у Бетовен надмогва чисто човешките му любовни страсти, за да съсредоточи духовната си енергия изцяло в творчеството: *...за да я запази за по-добри дела* (Пак там, с. 50–51). Тази теза явно е построена върху фройдистката идея за сублимирането на любовната страст в духовна енергия. Най-сетне можем да открием и далечна прилика във външното излъчване на двамата творци: Бетовеновото, както ни го предават биографите му, е без външна шлифовка, с известна скованост, привидна надменност, дори преднамерена грубост с елитаристки елементи (Соломон, М., 1987, с. 83); Славейковото – също нелишено от груби нотки и безпардонност, но и с балкански привкус (Кирова, М., 2018, с. 58–59).

*

През втората годишнина на сп. „Златорог“ (1921) излиза изненадващата⁹ статия на Боян Пенев „Трагичните симфонии на Бетховена“. Статията преграства в книга, издадена посмъртно през 1930 г., а в наше време преиздадена от издателския център „Боян Пенев“ на Института за литература към БАН с предговор от музиковеда¹⁰ Иван Хлеббаров. Ако *Cis moll* е философска поема, текстовете на Боян Пенев (и този в „Златорог“, и разширеният) отговарят на жанра философско есе.

⁹ Изненадваща само за онези, които познават Боян Пенев единствено като литературен историк, без да подозират, че се е интересувал от музика и е бил доста добър пианист, и без да отчитат културната политика на „Златорог“ с особен акцент върху синтеза на изкуствата.

¹⁰ Важно уточнение, тъй като Хлеббаров именно от позицията си на музиколог критикува или не може да приеме някои от оценките на един само музикално начетен литератор, какъвто за него е Боян Пенев.

Още първата фраза от първия текст прозвучава по пенчославейковски: *Лъ-тят, който води от страдание към прераждане...* (Пенев, Б., 1921, с. 493). Тезата, която ще бъде защитена на следващите страници, се отнася до задочния диалог, който Боян Пенев води с *жреца и воин*¹¹ на българския модернизъм конкретно в текстовете си за Бетовен. Разбира се, базирано на факта, че като литературен историк Пенев познава, издава и нееднократно анализира и апологетизира фигурата и творчеството на Славейков: *До ден днешен той остава най-голямата фигура в литературата ни* (Пенев, Б., 1985, с. 353). Близостта до „жреца“ и скритото му цитиране се засилват особено когато Пенев стига до интерпретиране и философизиране на музикалното творчество на композитора след разделната за него 1802 г. Тогава призмата на любимия Славейков идва сякаш от само себе си. Например интерпретацията му на втория *Cis moll*, квартетния опус 131 удивително напомня поантата на поемата на Славейков: *Решението е взето. (...) Индивидуалната воля не среща вече никаква враждебност... (...) Тя се утвърждава не в победа над враждебната съдба, а със завладяването на една нова действителност – действителността на изкуството и на неограничената творческа душа.* (Пенев, Б., 2002, с. 84).

От друга страна, Боян Пенев също се вълнува от Бетовеновите/Славейковите теми като актуални модернистични теми на своето време: за постигането на *ново отношение* към света и творчеството; за надмогването на съдбата чрез духа (тогава съдбата не ще „чука на вратата“); за компенсаторната роля на изкуството спрямо живота, или за така наречената му жизнестроителна функция (основополагаща идея на модернистката доктрина, разработена в естетиката на Оскар Уайлд и възприета като верую и от българските модернисти).

Първото произведение на Бетовен, към което се обръща Боян Пенев, е Лунната соната. Ето какъв есеистичен разказ сътворява той:

Лунната соната започва с меланхолна нощна песен. Някой залутан сам в нощта разговаря със себе си и със звездите. Природата уталожва за миг мъката му със своята поезия и тишина и го примирява с неизбежната му участ. Ала печалната мисъл е вечно будна, все една и съща; скръбта не замира – тя звучи от началото до край в тонове, които се раждат и умират в дълбините на душата. Тая скръб е по-силна от чаровете на природата – примирението рухва под нея. Колкото по-дълбоко вниква в себе си самотникът, толкова по-неспокойна става неговата мисъл. (Пенев, Б., 1921, с. 439)

---

¹¹ По Димчо-Дебеляновото *жреца и воин на живота* от стихотворението му „На Пенчо Славейков“.

Аналогично звучи лирическият пейзаж, с който започва поемата на Славейков:

*Таинствена и чудна лятна нощ
польхваше с дихание си морно
и лееха над сънний мир приветно
сияние рой трепетни завездици;
невнятен говор водеха със тях
в градината събудените ветки.
Нощта бе ясна, но злокобен мрак
се сбираше Бетховену в душата –
и той кръз него нищо не съзре.*

Логично е да допуснем, че за да разкрие *религията на страданието* на Бетовен, Боян Пенев ще използва Славейковата концепция за страданието, разгърната в „Епически песни“. Ето още един цитат на тази тема, перифраза на Славейков: *...нещастieto не е дадено напразно, в него се крие дълбок смисъл (...)* Същинската радост настъпва само след страдание, ражда се от страдание. Може би без мъката, която му бе отсъдена, той не би дошъл до това вглъбяване и осмисляне на своето творчество (Пенев, Б., 2002, с. 63–64). Идва и буквалният цитат от поемата на Славейков: *Със силата на духа той побеждава слабостта на плътта – превъзможва своя недъг, **както се изразява Пенчо Славейков** (подч. мое – С. С.), с гордото съзнание, че грее величие в човешката неволя.* В добавка следва идентификацията на Бетовен с лирическият герой от стихотворението на Славейков „Болният монах“ от „На острова на блажените“: *Той е болният монах на Славейков, светият служител на Бога* (Пак там, с. 64). Цяла страница авторът посвещава в преразказ и цитиране на историята на болния монах, когото събратята му жалят заради неподвижността му и дори му пожелават смъртта като избавление, а той им отговаря с мислена молитва към Бога (поантата на стихотворението) да му даде още дни да им покаже:

(...)
*над скръб и мъка как се възвисява,
комуто е живота висша нужда.*

*Те нека бъдат здрави... Во неволя
за мен си ти отсъдил да живея...
Те слаби са в мощта на твоята воля –
аз в немоцта си, боже, силен с нея.*

Разпознае ли Боян Пенев темата за надмогнатото страдание у Бетовен, тукатси изниква в съзнанието му образът на болния монах. Квартет *A-moll*, опус 132 той нарича *поема на превъзможнатото страдание* (вторично жанрово литературно преназоваване) и веднага следва асоциацията: *В нея именно е възпътен образът на онзи болен монах* (подч. мое – С. С.), *който благославя съдбата си и страданието, чрез което се е възвисил душевно* (Пак там, с. 83).

Сравнението, което прави Боян Пенев, на Бетовен с Прометей (*непокорният титан възпламенява другите с огъня, що е откраднал от боговете* – Пенев, Б., 1921, с. 497) също изглежда като перифраза на Славейковите стихове от *Cis moll* (...*Ти сне/от небесата пламък Прометеев/да го запалиш в хорските сърца...*). И в двата случая става дума не за донесен, а за възпламенен в сърцата на хората вътрешен огън, символизиращ духовното прераждане, към което може да тласне само творец с Прометеевата мощ.

Когато говори за Бетовеновата Първа симфония, Боян Пенев също скрито цитира Славейков: *Светло и бодро настроение прониква неговата първа симфония – онова настроение, с което поетът* [тук „композиторът“ симпатоматично е заменен от „поета“¹²] *поема своя дълг и труден път през едно лятно утро, бленуващ за тиха вечер в родния си кът. И като че ли сънят се сбъдва в унесената песен на тая симфония...* (Пенев, Б., 2002, с. 19).

Не чуваме ли:

*В зори ранил на път, аз дишам
на лятно утро свежестта –
и милва ми душата бодра
за лек път охолна мечта.*

*За лек път, за почивка тиха
през ясна вечер в родний кът,
където ме с милувки чака
на мойто щастие сънят.*

(„Ни лъх не дъхва над полени“ от „Сън за щастие“, 1907)

Боян Пенев също е наясно с прякото влияние на Бетовен върху Славейков (извън *Cis moll*) – според него поетът създава една от слънчевите си картини, вдъхновен изключително от *бодрия мотив на скерцото* на Бетовеновата соната *C-dur*, посветена на Хайдн: *...навътре в двора се тули къщица зад клоните на цъфнали дървеса; край плета извива и бърза пенлив поток; на плета се*

¹² Пенчо Славейков също употребява думата „поет“, за да назове избощо твореца, поет по душа.

струпват едно след друго рояк деца, блъскат се и се смеят до Бога – с тях заедно се смее и пролетта (Пенев, Б., 2002, с. 20). Тук той перифразира от край докрай стихотворението „Пейзаж“ от „На острова на блажените“.

Друг път съвсем нескрито, буквално показно, използва Славейков, за да опита някакъв условен словесен „превод“ на музиката на Бетовен:

Бетховен би могъл да повтори думите на Пенчо Славейков, казани в характеристиката на Нено Вечер [от „На острова на блажените“]: Че хубавото живее не само във великото. Поточето, при което съм се спрял сега и слушам тихия му ромон... (...) – [В] него има хубост, която величията не познават: тя е хубостта на интимното, на онова, което когато говори, не крещи... (...) То е дъхът на полското цвете, дъхът на онова, в което сме израсли, в което живеем, в което ще умрем, което ще лъхти и над гроба ни и ще трепти в звездите на небето, простряно над нашия тукашен и отвъдешен живот. (Пак там, с. 27)

Пенев прибягва до този текст на Славейков независимо от времевата разлика между двамата творци, очевидно в опит да изрази по-ярко онова пантеистично усещане (а някои говорят за изповядван деизъм), което композиторият според него не успява да вербализира задоволително: *На няколко места в дневника си той се опитва безпомощно да изрази това пантеистично настроение в откъсчлени фрази, в унесен несвързан шепот* (Пак там).

Последвалият анализ на Шеста симфония е като припомнен анализ на стихосбирката на Славейков „Сън за щастие“: с търсенето не на външното изображение на природата, а на лирическото настроение; с превръщането на обективното в субективно; с откриването на тихите съзерцания на картините на собствената душа; дори с виждането на своя собствен гроб и самотата, която ни отделя от *целия оня слънчев свят, който цъфти наоколо* (Пак там, с. 28). Тук отново Боян Пенев вплита любимата си метафизична тема за жаждата своята прародина душа, до която единствено природата би я отвела (друг път замества природата с музиката, основавайки се на нейната метафизична същност). Проблемът при Бетовен според него е, че той не успява да се освободи напълно от външното възприемане на природата, за да стигне до *висша мистична одухотвореност* (Пак там, с. 31). За него той все пак остава в плен на кошмарите от действителността: *Той е победен дори когато побеждава, защото е прикован все пред една и съща действителност...* (Пак там, с. 86). Невъзможно е да не се попитаме не е ли това усещане подсказано от същата идея, която литературният историк развива за българския поет в прословутата си статия „Основни черти на българската литература“ (Пенев, Б., 1921, № 4–5, с. 225–249). Тя също излиза в „Златорог“ само няколко броя преди статията за Бетовен. Той е категоричен, че нито Славейков, нито Яворов успяват да по-

стигнат по-дълбоките откровения на едно безбрежно, универсално съзнание (Пак там, с. 226), въпреки че следват пътищата на тези, които са успели, като Гьоте и Ницше. Причините са същите като при Бетовен: *Когато се стреми към нравствен идеал и мироглед, той [Славейков] не може да се освободи от непосредствения си сетивен опит, по-точно от своята печална земна участ. С мисълта си той не смогна да победи нито себе си, нито света...* (Пак там, с. 242–243). Тази идея, по всичко изглежда, е пленила автора си или и тук той прокарва негласно пунктир между Славейков и Бетовен.

Трябва да признаем, че към характеристиките на творчеството на Бетовен не може да остане безучастно нито едно модернистично съзнание – достатъчно е внимателно да прочетем речниковата статия за стила на композитора от Готфрид Р. Маршал, за да си дадем сметка за това: засилената функция на вариацията (33 вариации върху валс от Антон Диабели), на контрапунктното начало, на тишината (четвърта част на Шестнадесети квартет), на *неочакваните хармонически „сблъсъци“* (Маршал, Г. Р., 1999, с. 150–157) (Теодор Адорно ги нарича *антихармонични жестове* – Адорно, Т., 1990, с. 165). Мари-Клер Белтрандо-Патие добавя субективизацията, намалената дистанция между събитията в живота на твореца и музиката му (с други думи, неговия персонализъм), самотата на твореца, неразбран от публиката („тълпата“ в стилистиката на модернизма), но който, от друга страна, не се нуждае от нейното одобрение (Белтрандо-Патие, М.-К., 1997, с. 468¹³; казано по-философски от Адорно: *изостреното съзнание за реалност се свързва с отчуждаване от реалността* – Адорно, Т., 1990, с. 25). Съвсем не е случайно, че романтиците и модерните философи го боготворят (отношението на Хофман и Шопенхауер например), колкото и спорно да е свързването на Бетовен с романтизма.

Както става ясно, в целия текст на Боян Пенев активно работят както общите със Славейков, така и собствените му естетически възгледи, проектирани върху творбите на Бетовен. Разбира се, трябва да отчетем и общата литература, която четат и която ги вдъхновява – най-малко биографиите и писмата на Бетовен, произведенията на Ницше и Шопенхауер. Темата обаче би се усложнила изключително, ако се опитаме да видим как Боян Пенев чете Бетовен през две призми едновременно – през тази на Ницше и тази на Славейков – с намеса и на Шопенхауер, а може би да добавим и Бергсон. Например при тълкуванието на Пета симфония. Ето част от дискурсивната амалгама, която долавяме в развитието на темата за драматичната история на вътрешното преграждане и извеждането на апотеозната идея за победата над себе си:

---

¹³ Бихме могли да кажем, че Бетовен пръв започва да пише по-скоро „против“ своето време, отколкото „за“ себе си.

...действителността трябва да бъде превъзможната не като външно осъществена форма, а като отражение на душата ни. (...) Самопобедата е победа над всичко. (...) Не гнетителна резигнация, а освобождение от всяка реалност, която ни заслепява и държи в плен. (...) Новият мироглед е движение на волята. Той още не е напълно завършен, не се е оформил във вътрешна кристализация – но далечният път се разбулва смътно... (...) Желаният, предчувствият бряг е близо. От другия бряг през мрака се носят благоговейни песни... (Пенев, Б. 2002, с. 71–72)

Очевидно е, че в последните думи отново избуява поетическият глас на Славейков (стихотворението „Пред острова на блажените“), а цялостният дух е ницшеански. А когато Боян Пенев заговаря за *новия мироглед*, фокусът на текста като че ли се измества по-скоро към духовните задачи на собственото му настояще (да не забравяме, че първият текст е написан само две години след края на Първата световна война). Трагичното възприемане на Девета симфония още по-силно „озвучава“ умонастроенията непосредствено след Голямата война и необходимостта от търсенето на духовен брод:

...страшната безмерност на една световна трагедия, която няма равна на себе си в никоя философска система, в никое творение на Есхила и Шекспира, у никой друг художник и ясноведец. В това обобщение на всички трагедии е есенцията на Бетховеновия вътрешен опит. (...) За нас Девета симфония е не само изповед, но и завещание, (...) и предчувствие на онези пътища и посоки, които ще изразят по-нататъшното развитие на музиката. (Пенев, Б., 1921, с. 502)

Във фокуса на това завещание стоят съвсем неизненадващо отново героизмът на страданието и волевото му преодоляване.

В предговора си към последното издание на книгата на Боян Пенев „Бетховен“ Иван Хлебаров не спестява раздражението си от нейната екзегетска част. Тя е причината да подчертае *литературицината* в подхода на автора, очевидно противопоставяйки я на „изкуствоведщината“. Особено го предизвиква *светотатственото* Пеневу невъзприемане на песенния финал на Девета симфония (хора по Шилеровата „Ода на радостта“)¹⁴, забравяйки, че в този случай именно човекът на словото (а не на музиката) настоява на качествено разграничение на езиците на поезията и на музиката, като се аргументира концептуално, напълно в духа на естетиката на романтизма: *Нима поезията, дори най-моцната, може да бъде завършек на музиката? С бо-*

¹⁴ Пенев, Б., 2002, с. 11: *Струва ми се, че само един немужикант би могъл да изрече: „Защо този хор?“*.

жественото си начало музиката е над поезията и философията, над всички изкуства и религии. (...) Безпределното не може да се тълкува със смисъла на ограниченото слово... (Пенев, Б., 2002, с. 81).

Ето защо извънмузикалната асоциативност на есеиста стига и до помощта на изобразителното изкуство: *В него има твърде много от патоса и вакханалиите на Рубенс, от лунната лирика на Ван Дайк, от мистично осветените глъбини на Рембранд* (Пак там, с. 18).

Нека напомним, че по времето на написване на книгата връзката между различните изкуства у нас се осъществява много по-непосредствено може би защото хората на изкуството не се делят както днес „на изкуства“ или защото са били обединени от общата културна кауза на движението „Родно изкуство“. Неслучайно първата статия за Бетовен на Боян Пенев се появява не къде да е, а тъкмо в „Златорог“, където се изковава идейната синтетична платформа на движението. Знаменателно е, че в същия брой с есето на Боян Пенев за Бетовен е отпечатана и статията на Спиридон Казанджиев за П. П. Славейков „Индивидуализмът на Пенчо Славейков“ (Казанджиев, Сп., 1921, с. 454–486). Казанджиев също обръща внимание на *драматичния живот и класическите черти* в поезията на Славейков; говори също за волунтаризъм, за освободения човешки дух, за жреца на живота, за преодоляване на действителността и т.н. – все теми, припознавани в Бетовеновата музика. Сякаш неслучайно двамата (Славейков и Бетовен) са „пакеирани“ заедно за българския читател и за българското културно съзнание в този именно брой на „Златорог“. Разбира се, не е нужно да бъде преекспонирано значението на композирането на броя, но и то като че ли подчертава средството на двамата творци.

„Златорог“ продължава да проявява особен интерес към Бетовен, като публикува и очерка на Андрей Стоянов, по-късно включен в книгата му „Магията на музиката“ (1932). Авторът размишлява основно върху психологията и метафизичния език на музиката на основата на творбите на Бетовен. Можем да сме сигурни, че виенският композитор е един от кумирите му. По спомени на Даря Калайджиева-Стойнева Стоянов като пианист е имал особено пристрастие към втората част на Соната опус 111: *Като че самият Бетовен го вдъхновяваше в полумрака, оживявайки от смъртната си маска отсреща на стената* (Калайджиева-Стойнева, Д., 1999, с. 14). Стоянов започва твърде окултно – от възможността чрез музика като Бетовеновата да пребиваваме в едно *астрално тяло на духовността*¹⁵. Този текст може да играе роля на „арбитраж“ в споровете на българска почва около Бетовен (също основаващ се на неговите биографии). Според Стоянов творбите на Бетовен не може нито

---

¹⁵ Изразът е взет от заглавието на предговора на Анани Стойнев към книгата с есета и писма на композитора „Есета из архива“ (1999), където последно е препечатан въпросният очерк за Бетовен.

да се разказват, нито да се тълкуват или проповядват: *Защото композиторът черпи от оная скрита и загадъчна действителност, която езикът е безсилен да опише* (Стоянов, А., Цит. съч., с. 20). Теоретично тук Пенев би се съгласил. И по-нататък: *Истинското значение на Бетовена трябва да се търси в признанието му да бъде изразител на тоя именно вътрешен велик живот, който всеки човек носи в дълбините на душата си, без в повечето случаи да подозира съществуването му* (Пак там, с. 23). Определено нахлуват асоциации с Вакенродер и изобщо с естетиката и философията на романтизма. В края на краищата самият Бетовен олицетворява тясната връзка между музиката и литературата (Маршал, Г. Р., 1999). Може би защото и двете – и музика, и литература – се стремят неистово да постигнат *отвъдестетическата привидност* (по изразу на Адорно), макар и с различни средства.

Разбира се, един въображаем диалог никога не може да бъде изчерпан – тук той беше само подхванат. Ако е прав Иван Хлеббаров, че Боян Пенев се идентифицира с обекта си, нека допълним, че тази идентификация може би е доста по-сложна: може би става дума за идентификация (с Бетовен) през идентификацията с друго (Славейков), който на свой ред също скрито се идентифицира с композитора. Не е ли идентификацията психологическа процедура, в която опознаваме и умножаваме себе си? Може и в това да се крие същността на творческите диалози.

Библиография

- Адорно, Т. Философия на новата музика. София: Наука и изкуство, 1990.
- Асман, Я. Египет в историята на паметта на Запада. <https://icescreamst.com/2015/12/19/египет-в-историята-на-паметта-на-запад/>.
- Белтрандо-Патие, М.-К. История на музиката, Ч. 1. София: Музика, 1997, с. 468.
- Казанджиев, Сп. Индивидуализмът на Пенчо Славейков. – В: *Златорог*, година II, № 8, 1921, с. 454–486.
- Калайджиева-Стойнева, Д. Спомен за Андрей Стоянов. // Стоянов, А. Есета из архива. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 1999.
- Кирова, М. Българска литература, Част 2. От Освобождението до Първата световна война. София: Колибри, 2018.
- Кръстева, Н. Тоналността като заглавие на литературна творба. *CIS MOLL* на Пенчо Славейков. – В: сб. *VII академични пролетни четения 2017*. Научна конференция. Българската музикална култура през 20-те и 30-те години на XX век. Национална музикална академия „Проф. Панчо Владигеров“. София: Марс 09, 2017, с. 66–78.

- Маршал, Г. Р. Лудвиг ван Бетховен. – В: *История на музиката*, Ч. 2. София: Музика, 1999, с. 150–157.
- Пенев, Б. Бетховен. София: Издателски център „Боян Пенев“, 2002.
- Пенев, Б. Основни черти на днешната ни литература. – В: *Златороз*, година II, № 4–5, 1921, с. 225–249.
- Пенев, Б. Славейков. – В: *Боян Пенев. Студии, статии, есета*. София: БП, 1985, с. 353.
- Пенев, Б. Трагичните симфонии на Бетховена. – В: *Златороз*, година II, № 8, 1921, , с. 493.
- Славейков, П. Иво Доля. – В: *Славейков, П. На острова на блажените*. София: Фондация за Българска литература & Обединени издатели, 1994.
- Соломон, М. Бетховен. София: Държавно издателство „Музика“, 1987.
- Хлебаров, Ив. Музиковедът Боян Пенев според книгата му „Бетховен“, 2002.
- Kinderman, W. Beethoven. Second edition. Oxford: University press, 2009, 81.

Проф. д-р Светлана Стойчева

Катедра „Кинознание и драматургия“

Факултет „Екранни изкуства“

НАТФИЗ „Кр. Сарафов“

Адрес: ул. Г. С. Раковски 108А, 1000 София

✉ svetlana.stoicheva@gmail.com

Prof. Svetlana Stoycheva, PhD

Department of Film Studies and Dramaturgy

Faculty of Screen Arts

NATFA “Kr. Sarafov”

Address: 108A, G. S. Rakovski St., Sofia 1000

✉ svetlana.stoicheva@gmail.com

Кухнята като еманация на националната култура

Иля Златанов, Палмира Легурска

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН (България)

Ilya Zlatanov, Palmira Legurska. CUISINE AS AN EMANATION OF NATIONAL CULTURE

Abstract. The cultural lexicon is the most versatile part of the vocabulary. For this reason culinary terms almost never come within the Swadesh list, which contains the most stable word layer. Food-connected words reflect the livelihood activity, ethnic interactions, religious faiths and cultural area of peoples. The linguistic analysis testifies that for countries from the Persian cultural area the best-loved food is associated with braising, while for Englishmen and French this is meat. It is the Eastern-Orthodox doctrine that configures the semantic evolution of Bulgarian *blazhen* from ‘blissful’ to ‘impure, greasy’.

Keywords: history, cultural area, religious regulations, national cuisine, connotation, association area

Иля Златанов, Палмира Легурска. КУХНЯТА КАТО ЕМАНАЦИЯ НА НАЦИОНАЛНАТА КУЛТУРА

Резюме. Културната лексика е най-подвижната част от словесното богатство на езика. По тази причина кулинарните термини почти никога не попадат в списъка на Суодеш, който съдържа най-стабилния речников пласт. Думите, свързани с храната, отразяват поминъка, етническите взаимодействия, вярванията и културния кръг на народите. Езиковият анализ сочи, че за страните от персийския културен кръг любимата храна се определя като „готвено“, докато за французи и англичани това е месото. Православните догми предопределят семантичното развитие на думата „облажавам се“ от „изпитвам удоволствие“ до „омърсявам се“.

Ключови думи: история, културен кръг, религиозни предписания, национална кухня, конотация, асоциативно поле

Думата „еманация“ е производна от латинския глагол *emanare* ‘произтичам, извирам’. Метафорично тя се употребява като „представителна извадка“, извлек, който представя цялото многообразие и същност на нещо.

Начинът на хранене и езикът, който го описва, са част от специфичната история и култура на всеки народ. В основата на самата дума „култура“ лежи латинският глагол *colere* ‘обработвам’. Обработката на храната я прави годна за ядене, затова думите „готвя“ и „готов“ са от един корен. Още в най-древните общества опозицията суров – сготвен заема централно място в езика. В индоевропейските езици месото, което е „човешка храна“, и суровото месо („нечовешка, животинска храна“) са се назовавали с различни думи. Първото, описвано с корена **mēmso-*, има наследници в почти всички индоевропейски езици: стб. месо, санскр. *māmsām*, лат. *membrum*, първоначално ‘парче месо, мръвка’, тохарски *swānana mīsa* ‘свинско месо’. Названието на суровото месо **khreuh-* продължава да живее в гръцкото *kreas* ‘месо’, санскр. *kravyam*, староангл. *hrēow* ‘суров’ (сега *raw* и *rough*), стб. кръвь и лат. *cruor* ‘кръвoproлитие’ (Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов, 1984, с. 698).

Повечето езици, говорени в северното полукълбо, от времето на палеолита имат от един общ корен, свързан с приготвянето на храната. Той се реконструира като **kVwrV* (символът *V* = *vocal* означава неопределена гласна). Към него се отнасят семитският **karar-* ‘топлина’, грузинското *q̄werb-* и *q̄urb-* ‘огнище’, угрофинското **korpe* ‘горя’, древното тюркско **kagur-* (турски *kavurmak*) ‘пека’, откъдето в крайна сметка идва нашата каварма, и индоевропейският корен **ḡwerə-*. Индоевропейците развиват въздействието на огъня в различни посоки: стб. горѣти ~ горити и думи със значение ‘горещ’: гр. *thermos*, лат. *formus*, германското *warm*, тракийски **germo-*, запазено в името на село Герман край топлите минерални извори. Но от същия корен са и врѣти ~ варити, лат. *fornax* ‘фурна’, алб. гег. *vorbë* ‘съд за варене на храна’, стб. грънць, откъдето са нашите гърнета и грънци, както и руското горн ‘пещ, горнило’ (The Tower of Babel / Eurasianic : **kVwrV*).

Огънят е толкова същностна част от живота на хората, че мястото, където гори огън и се готви храната, често става синоним на жилище. Например думата „комната“/*komnata* ‘стая’ в севернославянските езици идва от латинското [*camera*] *caminata* ‘стая с печка’ (Фасмер, М.: комната). Българската соба ‘стая’ произлиза от турската *soba* ‘печка’ през унг. *szóba* и старовисоконемската *stuba*, заета от късната латинска **extupa* от **extufare* ‘запарвам’ (ТЕР: *soba*). Оттам са и английската *stove* ‘кухненска печка’, както и *stew* ‘задушено’.

От благото на огъня са лишени до голяма степен арктическите народи, защото там горивото е крайно оскъдно. В полярните кухни се смята за деликатес пиенето на прясна кръв, смесена с мляко, за да не се съсирва. Месото на току-що убитото животно се яде сурово – бързо, докато още не се е вкочанило. Този обичай е в основата на руското понятие „парное мясо“, което още вдига

пàра на студа. Но и полярните кухни обработват по някакъв начин храната. Месото се реже на ленти и се замразява, а после се стърже на стружки, за да се получи строганина. Северноамериканските индианци пък правят незамръзващия пемикан – комбинация от сушено месо и лой. Рибата се кваси, за да ферментира (Похлèбкин, В. В., 1978). В скандинавските кухни примери за квасена риба са норвежката *gravlaks* ‘заровена съомга’ или шведската *surströmming* ‘кисела (квасена) херинга’. В миналото солта, необходима за квасене, е била скъпа, затова често са използвали морска вода. От този обичай е останала думата „марината“, от лат. *marinus* ‘морски’.

Чарлз Дарвин смята огъня за втората най-голяма придобивка на човечеството, превъзхождана само от езика. Когато хората овладяват огъня, това им позволява да подобрят храната си. Вече могат да ядат стъбла, корени, грудки, твърди листа – богати на целулоза и скорбяла. Токсични вещества, например в маниоката, изчезват с готвенето.

Но огънят може да бъде добър или лош, „див“ или „питомен“. Поради различното им значение в културата в древността двата вида огън са носели различни имена. Името на буйния огън, който може да бъде разрушителен, живее в такива индоевропейски думи като лат. *ignis*, стб. огън и староиндийския бог на огъня Агни. Името на кроткия огън, който гори в огнището, се реконструира като **pVhhur* и се открива в гръцкото *pyr*, английското *fire* и чешкото *pyř* ‘жарава’ (Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов, 1984, с. 699).

Поддържането на огъня в огнището и готвенето на топла храна придобиват ритуална значимост. В Древния Рим дълго се пази общественият култ към огъня, възпяван от богинята Веста. Аналог на римската Веста е гръцката Хестия (*hestia* ‘огнище’). Китайският бог на домашното огнище Цао Уан се почита заедно със съпругата си: тя записва всичко, което се говори в къщата, за да му подготви доклада, който той ще изнесе пред Нефритовия император. За да говори само сладки думи, на рождения му ден китайците мажат устата му с мед. За да не издава „кирливите им ризи“, гощават го със сладкиши от лепкав ориз, та да му се слепнат устните.

РЕЛИГИЯТА оказва съществено влияние върху храната. Когато древните уйгури приемат манихейството, проповядващо вегетарианство, уйгурските пастири и ловци са принудени да си правят градини, за да не умрат от глад. Португалските рибари се отправят на дълги пътешествия към бреговете на Нюфаундленд, за да си набавят бакаляу – сушена треска, разрешена през дните на дългите изнурителни пости.

Според представите на много народи кръв не трябва да се пие. Кръвта може да се консумира само готвена. Сред балтийските народи са популярни палачинки, в които вместо мляко се използва кръв: латвийските *asins pankūkas*, шведските *blodpalt* и финландските *veripalttu*. Правенето на кървавици е широко разпространено в редица кухни, но англичаните предпочитат

да не споменават кръвта, затова тяхната кървавица се казва *black pudding* ‘черен пудинг’ (Albala, K., 2011).

В юдаизма и исляма употребата на кръв във всякакъв вид е забранена. В Корана се казва: *Под възбрана за вас са мършата, кръвта, свинското месо и закланото за друг, а не за Аллах.* Последната забрана в България не е била спазвана стриктно – мюсюлмани и християни често са правели съвместни курбани. Българите тръгвали към оброка от черквата, а турците – от джамията. На оброчището правели съвместна трапеза. Молели се отделно, а ядели заедно.

Пролетният празник Пурим в юдаизма отбелязва победата над злодея Аман. На този ден символично го изяждат: прави се салата от фиде „Косите на Аман“, сладкиши с характерна форма „Ушите на Аман“ и „Пръстите на Аман“.

ХРАНИТЕЛНИТЕ НАВИЦИ НА СЪСЕДИТЕ могат да прераснат в прозвища, разграничаващи „чуждите“ от „своите“. За древните гърци, употребяващи маслинено олио, яденето на прясно масло (*boutyron*) е изглеждало варварски обичай. И те наричат траките *butyrophagoi* – маслоядци. Руснаците наричат белорусите „бульбаши“ заради широката употреба на картофите (бульба). Любовта към киселото зеле (*Sauerkraut*) е повод англичаните да наричат немците *Krauts*. За французите пък англичаните са *rosbif* – пофренчена форма на английския *roast beef*. Полентата, качамакът и мамалигата са синоними на едно и също ядене. Обаче родният качамак се противопоставя на влашката мамалига и като „мамалигари“ се определят румънците.

В повечето култури са приети периоди на пълно или частично въздържание от храна – пости. Правилата за постене силно варират. В исляма няма ограничение за състава на храната. Но постът по време на Рамазана предполага пълно въздържание от храни и напитки през светлата част на деня – от изгрев до залез слънце. В ранното християнство пък не е било прието да се яде тъкмо през нощта. Затова английският термина за „закуска“ *breakfast* означава буквално „прекъсване на поста“. Народната латинска дума **disjejunare* ‘отговявам’ дава начало на две френски думи: *déjeuner* ‘първо ядене за деня’ и *dîner* от старофренското *disner* – първоначално закуска, по-късно обяд.

В сравнение с католическия пост православният се отличава с особена строгост. Подготовката за Великите пости става постепенно – най-напред отказ от месо след Месопустна неделя, а след това и от млечни продукти. Началото на поста се определя като заговяване, а празникът, след който започват постите – Заговезни. Говеенето е много древен обичай, отразен в индоевропейската дума **ghow-e-* ‘оказвам почит’. От този корен в крайна сметка идва и думата „фаворит“ (АЕР: *favor*). Постът предполага отказване от всякакви „благини“, в това число и мазнини. Така думата „блăжен“ развива допълнително значение „маслен“, което функционира извън религиозния контекст, ср.

блажна боя. Амбивалентен е и глаголят „облажвам се“ – ‘получавам облага’ или ‘смърсявам се, нарушавам постите’.

Първите три дни от Великия пост особено усърдните православни тримирят – три дни пълно въздържание от храна. Думата е заета от гръцката *trihēmero* ‘тридневие’. В по-широк контекст тримириенето става синоним на гладуване:

Докторът ме мори от глад, а аз се пукам от яд, защото, докато мислех, че като губернатор ще ям топли гозби и ще пия студени напитки, всъщност излезе, че постя като някой отишелник. И тъй като тримирия против волята си, боя се, че няма да спечеля царството небесно и че дори в края на краищата ще ме отнесат дяволите. (Писмо на Санчо Панса до Дон Кихот)

Топлата храна е по-вкусна от студената, а готвената – от суровата. Като благочестие сред православните се смята яденето на суха храна – *xerophagia*. В руски терминът „сухоядение“ функционира изключително в религиозен контекст и предполага ядене на безквасен хляб и на сурови плодове и зеленчуци. В български думата навлиза с разговорния еквивалент „сухоежбина“, като с нея се обозначава вече не само постна храна. Към сухоежбината може да се причислят различни видове „бърза храна“ като сандвичи и хамбургери.

В кулинарната терминология са отразени ЕТНИЧЕСКИТЕ КОНТАКТИ. В английския език имената на домашните животни, отглеждани от англосаксонските селяни, имат германски произход, а месото им, което ядат завоевателите нормани, се нарича с думи от френски произход. Чергаруващите скотовъдци не орат и не сеят, но чрез размяна си набавят от съседните народи зърно. Затова в езика на тюркските народи в Средна Азия хлябът се назовава с езика на земеделското персийско население – нан.

Фактът, че славяните активно са общували с древните германци, личи от такива заемки като „лук“ (др.-герм. **lauka-*), „блюдо“ (гот. *biudis*), „котел“ (гот. **katils*) или „смоква, смокиня“ (гот. *smakka*). Думата „хлѣбъ“ също е от готски (*hlaifs*), но съдейки по руските производни „похлѣбка“ ‘чорба’ и „хлебать“ ‘сърбам’, може да е означавала първоначално „зърнена каша“. Германският корен живее в съвременния английски като *loaf of bread* ‘самун хляб’ и е закодиран в думите „лорд“ от *hlaf-weard* ‘пазител на хляба’ и „лейди“ (< *hlaf-dige*) ‘която меси хляба’.

Готите приемат християнството още през IV век и от тях в славянските езици навлиза понятието „пост, постене“. Готският глагол *fastan* означава ‘проверявам сила, държа се твърдо’. В съвременния английски *fasten* е ‘закрепвам, заякчавам’, а *fast* е ‘пост’.

От славянската прародина водят началото повечето български названия на културни растения и домашни животни. Общославянски са и основните

термини за преработка на храната и готварските приспособления: варя, пека, пържа, пещ, гърне.

За северните славяни „орех“ е всякакъв дървесен плод, обвит в черупка. На Балканите обаче тази дума се закрепва предимно за ореховото дърво *Juglans regia*, което прекрасно вирее по нашите ширини. За по-северните народи то се свързва с Гърция (рус. грецкий орех) или с Рим (пол. *orzech włoski*, англ. *walnut*). „Влашки“ или *wealh* се асоциира с народите, които говорят на романски езици: на полски Италия е *Wlochy*, а за немците Френска Швейцария е *Welschland*.

На Балканите виреят и други растения, непознати в славянската прародина, например дюлята. Думата „дюля“, или „дуня“, е заета директно от гръцки (*kydōnia*), докато названието на маслината е преведено: както на гръцки маслото, или елеят (*elaion*), се прави от маслина (*elaia*), така дървото е наречено „маслина“, защото от него се прави дървено масло. Маслината и зехтинът, макар и познати в нашата кухня, в България са идвали предимно по пътя на търговията. В народната песен девойката се оплаква, че не може да иде на пазар от *пустите бакали, които църни маслинки даваат, църни ми очи сакаат* (Илиев, Т., 1919, с. 128).

В много култури храната изобщо и основната или най-предпочитаната храна се назовават с една и съща дума. При абхазите храната, свързана с термина „ача“, означава ‘хляб’, а за сродните им убъхи ача е ‘мляко’ (Инал-Ипа, Ш. Д. 1960, с. 236, 343). Английската дума *meat* ‘месо’ произлиза от прагерманската **mati* ‘храна’. Иначе казано, в далечното минало понятието „храна“ се е свързвало с някакъв главен, основен вид храна. Името на ямса в езика фулбе идва от *nyami* ‘храня се’. На старобългарски „храна“ е ‘брашно’, сродно на староисландската дума *barr* ‘ечемик’ (Фасмер, М.: борошно). В Западна Евразия от прастари времена основна храна е хлябът. За „насъщния хляб“ се молят християните в молитвата „Отче наш“. Хлябът като основна храна на българите е отразен в редица пословици: *Хляб за наяждане, манджа за подслаждане и Не може колкото хляб, толкова и сирене*.

Хлябът, който познаваме сега, се прави от брашно, от което се замесва тесто, а тестото после се пече. В древността обаче зърната най-често са се счуквали на едро и са били годни само за приготвяне на едрозърнести каши. Като отглас от това е останало названието на пшеницата от „пшено“, букв. ‘кълцано’, от глагола „пъхати“ ‘кълцам, грухам’. В Древния Рим хлебарите са се наричали *pistor* – от същия индоевропейски корен *pinsere, pistum* ‘кълцам, кълцано’ (Mayeske, В., 1972). До късно кашите си остават основна храна за редица народи – ориз в Азия, кускус сред бедуините, овесената в Шотландия. Вареното жито коливо се запазва като ритуална храна в редица религиозни обреди.

След като в Южна Европа пшеницата измества лимеца, печеният хляб става всеобща храна. В български думата „жито“ (от жити ‘живея’) започва да означава именно пшеница; сред северните славяни „жито“ се използва за обозначаване на ръжта. Пшениченият хляб като най-хубав си остава привилегия на богатите; по-бедното население смесва пшеницата с брашно от други житни растения (ръж, ечемик, просо). В Рим хлябът от фино пшеничено брашно без трици се е наричал „бял“, или „чист“ (*panis candidus* или *limpidus*) – определения, запазени и в България. Хлябът става най-важна обредна храна, присъстваща на всеки голям празник. *Донеси, черко, ношвете, леб да омесим/Празник се секогаж с леб почита* се пее в народната песен.

На Балканския полуостров преди заселването на славяните преобладаващите езици са латински и гръцки. Кулинарната терминология на местното население навлиза и български. През християнската епоха древният жертвеник *eschara* се е превърнал в битовата скара. Триножникът, в древността известен като „трипод“, е бил свързан със символизма на числото три и с огъня и небето като израз на общуване с боговете. В домашното огнище той става вече „пиростия“, върху която се слагат съдовете за готвене (*pyr, pyros* ‘огън’). В огнището (лат. *focus*) се пекат хлебчета, наричани *panis focacius*, подобни на италианската *focaccia*. У нас думата се превръща в „погача“. За по-добър вид тестените изделия са били намазвани отгоре, за да лъщят. Гръцката дума *pitta/pissa* ‘насмолена, намазана’ започва да се използва за представителни хлябове и баници (Λεξικό Τριανταφυλλίδη: /πίτα; LSJ: πίσσα). Освен в огнището хляб се е приготвял и в обществените пекарни, наричани *furnus* (Сергеенко, М. Е., 1964). Фурните остават част от обществения живот в градовете до най-ново време:

Най-много се караха за фурните. За Тачовата и Македонкината фурна. Леля Минка обичаше да си пече туй-онуй на Македонкината, защото беше на ъгъла, та повече свят минаваше и си разправяха новините с фурнаджийката, а свако Дан настояваше да ходи на Тачовата, защото бяха приятели от детинство и се разбираха в посръбването. (Чудомир. „Неопечената баница“)

През средновековието различията в храненето са обусловени не толкова от народността, колкото от социалната прослойка. Обикновените хора ядат предимно проста храна, сведена до най-необходимото. Храната на българската аристокрация е много по-разнообразна и копира до голяма степен храната на владетелите от съседна Византия (Хрисимов, Н., 2012, с. 225). Дългото съжителство на българи и гърци има за последица заемането на редица гръцки думи в кулинарната терминология: магданоз, кромид, праз, цвекло, скилидка, ориз, захар, тиган, плакия, комат, кокал, пихтия ‘пача’, луканка, трапеза. Едно от диалектните названия на пъпеша, *пипон*, е заето от гръцкия *perōn*. По при-

знака „зрял“ (*peptein* ‘зрее, става готов’) пъпешът специално се противопоставя на краставицата (*angouri*), която се бере зелена: *agouros* значи ‘незрял’. Зеленото грозде ягоридата (< *agourida*) пък се използва за подкиселяване на супи и манджи.

Разликите между българската и гръцката кухня се свеждат до по-голямото значение на морската храна сред гърците. До късно занятията, свързани с морето, са се смятали за нехарактерни за българите:

Сулинаджиитъ-рибари до единъ сж българи изъ Родопските села, особено отъ Устово, Райково, Дунево, Чепеларе и други. Въ тоя турски и гръцки край покрай Бълморския бръгъ човъку прави особно впечатление това явление, че българи изъ широкитъ нѣдра на Родопитъ сж намѣрили прѣхрана въ едно занятие, тѣй не свойствено на българския битъ. (Шишков, Ст. Н., 1907)

Докато названията на повечето речни риби са от славянски произход (есетра, пъстърва, мряна, клен), названията на морските риби и мекотели идват предимно от гръцки, понякога с турско посредничество: скумрия, лефер, паламуд, скарида, мида, калмар, лакерда, чироз (*xēros* ‘сух, сушен’). Православният пост допуска употребата на мекотели, а в редица случаи – и риба. Гръцката кухня широко се ползва от тази възможност. Българската постна трапеза обаче използва предимно варива и зеленчуци. Има пословица: *Грък, кога се роди, най-напред рече „чироз“, а българин – „коприва“*. Елховската „рибена чорба“ се прави от кисело зеле с подправки, но се нарича така, защото миризмата ѝ наподобява аромата на риба.

Йоан Кукузел, родом българин от Драч, придобил прозвището си, защото казвал на българо-гръцки „кукя ке зеля“ („бакла и зеле“). В стария език думата „зелю“ се е отнасяла за всякакъв вид зеленчуци и едва по-късно стеснява значението си до това, което другите славяни наричат „капуста“ (от лат. *compos[i]ta* ‘смесени треви’). Зеленчуците на много езици са образувани от корен със значение „зелен“ – исп. и итал. *verdura*, дат. *grøntsager*, перс. *sabzī*.

След XIV век върху българските и другите балкански кулинарни традиции силно влияние оказва турската кухня. Според свидетелството на Антони Георгиев прокарването на ясни разграничителни линии между онова, което наричаме „българска национална култура“, и турската култура се оказва трудно, а в редица случаи – и невъзможно. Нещата във всички области – от яденето, което ядем, през думите, които казваме ежедневно, до специфичната за Балканите култура на любов-омраза между комшии – са толкова преплетени, че прокарването на ясни граници е обречено (Георгиев, А., Б. Алексиев и др., 2012). Добросъседските отношения между българи и турци водят и до обмяна на ястия:

На Великден идвали на гости и местни турци, близки на стопанина, за да му честитият празника. На тях, освен почерпката с ракия, коняк, локум и др. обикновено се поднася и по някое червено яйце – „кърмъзъ юмурта“, с което се изразява внимание. Турците се радвали много на този, макар и дребен подарък, а на байрама те се реванширали с баклава. (Коруев, П., 1984)

В ранния период селджукските турци водят номадски начин на живот и нямат много време за приготвяне на храната. Затова всякакви полуфабрикати са им добре дошли. Ориентират се към ястия, които могат да бъдат приготвени бързо и лесно. Например заемат от арменците така наречения чълбър – яйца по панагюрски. На арменски „цвабур“ идва от „цу“ ‘яйце’ и „абур“ ‘течна храна’. В епичната поема от XI век Данишменд-наме за пръв се среща думата „тархана“ (*tarḫāne*). Значението, което може да се извлече от контекста, е ‘сушени припаси, които се използват за чорба’.

С образуването на Османската империя Истанбул става столица на държава, чиито владения се простират на три континента. Османската кухня усвоява много от традициите на покорените народи: византийци, араби, арменци и др. По пътя си към Анадола турците са минали през Персия и самото понятие „фарси“ ‘персийски’ става синоним на съвършенство. Според персийските традиции в изисканите кухни добрият вкус на ястието (*çāšnī*) е трябвало да се определя от специални дегустатори. В султанския дворец е имало цяла армия чешнегири, надзиравани от чешниджи-баши. Името на село Чешнигирово идва от човек, който е бил на служба при местния бей и се е грижел за правилното овкусяване на блюдата.

Кулинарната ни терминология, заета през турски, е изпъстрена с думи от персийски и арабски произход.

Персийски са „кюфте“ (от *kōftan* ‘кълцам’), „тенджера“ (*tangīre*), „яхния“ (от староперсийското *viyaḫna* ‘остатък, изостанало ядене’), „тава“ (от корена *tāb* ‘топлина’), „суджук“ (*zīçak* ‘разтягане, разширение чрез теглене’), „чорба“ (*şōr bā* ‘солена храна’), „ошав“ (*ḫʷoş āb* ‘сладка вода’). Още в езика на Зенд Авеста се срещат „хаван“ (*hāvana*) и „туршия“ (*tarşna* ‘солено или кисело, което пари на езика’ – ТЕР: turşu).

Чисто турски думи са „петмез“ (*pekmez* ‘втвърдено’), „сютляш“ (*sütlü aş* ‘млечна храна’), „сарма“ (‘свито’). Гювеч като ‘глинен съд’ е описан в съчинението Китаб ал Идрак на арабския граматик от XIV век Абу Хайян ал Андалуси. Турското име на Китай – Чин – става нарицателно за порцелана, който идва от тази страна, а по-късно и за порцелановите блюда – чинии. Китайски е и произходът на думата „тепсия“ (*dep tsí* ‘поднос, голям плосък съд’).

Арабски са „малеби“ (*muhallebi* от корена *ḥalab* ‘мляко’), „маджун“ (*maʿcūn* ‘тесто’ от *ʿacn* ‘меся’), „мангал“ (*manqal* ‘преносим’), „сахан“ (*şahn*), „маша“ (*miḥaşşa* ‘ръжён’). Интересен е произходът на думата „софра“. На

арабски *sufra* е означавало ‘място за хранене по време на пътуване’ от корена *safar* ‘пътуване, поход’. Този корен се среща още в езика на вавилонци и асирийци като *saparru* ‘кола, каруца’. В български производни са още сефертас ‘преносим съд за храна’, както и навлезлият през суахили и английски термин „сафари“ (АЕР: safari). Арабите изобретяват получаването на спирт чрез дестилация и кръщават дестилата „арак“ от *‘ariqa* ‘изпотява се’, защото при дестилация алкохолът се кондензира подобно на капчици пот. У нас аракът става ‘ракия’, а с нея идва и обичаят алкохолът да се поднася с мезета (от перс. *mazīdan* ‘вкусно е’). Както мезетата не са за наядане, така и ракията не е за напиване. В Османската империя онези механджии, които допусkali гостите им да се напият, били длъжни после да им служат като „кюфечилик“, т.е. да ги отнесат на гръб по домовете им.

Влиянието на турските традиции се изразява и в това, че ястията често се именуват според съда или начина на приготвяне: „на фурна“, „на тиган“, „на керемиди“, гювеч, сач, тас-кебап, шиш-кебап, чомлек-кебап (чомлек – гърне), капама ‘похлупено’, сарма ‘свито’, чеверме ‘въртяно’, каварма ‘кавардисано’. През епохата на Великите Моголи тюркската каварма се разпространява из Южна Азия и сега *qortā* е популярно ядене в Пакистан и Северозападна Индия.

За източните кулинарни традиции, приети и в България, е характерно съчетаването в едно ястие на месо и зеленчуци, приготвени заедно: яхния, гювеч, мусака и др. В Персия такива храни се наричат „хореш“, което буквално значи ‘ядене’. Любим начин на приготвяне е дум пухт – задушаване (перс. *dum* ‘дъх, дихание’). Точно този тип ястия у нас се определят като готвено или манджа. Това ги отличава от западноевропейския тип храна, където месото се приготвя отделно, а към него се поднасят сосове и гарнитурни. Заради разликите в кулинарните традиции някои чужденци описват българските яхнии като вид „гъсти супи“.

При сходност на названията конкретните ястия в балканските кухни могат да се различават. В България мусаката се прави с картофи, а в Гърция – предимно с патладжани. Българските кебапчета са големи, по 2–3 в порция, докато сръбските *ћеванчићу* се малки и се сервират по десетина. Кюфтетата у нас са от мляно месо или зеленчуци независимо от начина на приготвянето им; за сърбите *ћуфта* са тези със сос, а на скара са ушипци (Иванова, Ц., 2004).

В миналото месото в българската кухня е заемало по-ограничено място в сравнение със зеленчуците. Предимно месните ястия често носят в името си определения от типа „по ловджийски“ или „по хайдушки“: хайдутите няма за кога да пестят, че животът им може да е кратък. В православие почти двеста дни годишно са се водели постни. Месото е било един вид празнична храна – гергьовско агне, петровско пиле, коледно прасе.

На Голяма Богородица се колят много овце, овни и шилета, слагат се на шишове и се пече чеверме. Семейства с повече деца и селяни, които смятат „да раздават“ на близки, опичат по един овен или едно шиле, а другите се споразумяват и си поделят по половин или четвърт от чевермето чрез хвърляне на жребий – „чоп“. Който пече чеверметата, получава за труда си врата на шилето (Коруев, П., 1984).

У нас през османската епоха свинското става най-предпочитаният тип месо, на което чапкъните от мохамеданска вяра не могат да посегнат. В луканката, която първоначално се е правела от овче месо, започват да слагат говеждо и свинско.

Допреди откриването на Новия свят асортиментът от растителна храна е бил сравнително ограничен. Ряпа, цвекло, зеле, диворастващи треви, както и някои варива наистина са се използвали отдавна. В английски думата *vegetable* за първи път се използва в значение на ‘зеленчук’ през 1767 г. У нас гамата от растителни храни значително се разширява към XVIII век:

Лясковчани били първите, които научили градинарството и започнали да го практикуват в България. По онова време повечето зеленчуци, без които днес дори не можем да си представим трапезата – като бамя, тиквички, грах, патладжан, моркови, чушки и домати, били съвсем или почти непознати за Европа, българите и те не били още „навикнали да ядат зарзават“. През XVII век картофите, пренесени едва век по-рано от Америка, все още се смятали за храна на бедните. Доматите пък дълго били отглеждани само като декоративно растение и поради червения си цвят се смятали за отровни. Когато лясковските градинари излезли по европейските пазари, първоначално продукцията им била посрещната с недоумение и дори с присмех – хората им се чудели на ума да ядат „треволяци“. (Лясковските градинари)

Разпространението на новите култури става по различни пътища. Името на царевицата подсказва, че семената за посев са били доставяни от правителството („царщината“). При все това царевичният хляб по стар навик продължава да се нарича „просеник“. Фасулът скоро става „боб“ – име, с което по-рано наричали баклата. В самоковското село Радуил бобът пристига преди триста години и за него се разказва следната история:

Георги Пределов, родом от Куманово, бил виден търговец на семена. Обикалял цялата Турска империя. Боба докарал от Венеция, но семената били испански, от онзи боб, който испанските конкистадори донесли от Латинска Америка. А по онова време боят на Самоков бил собственик на четири мадана за желязо. Работниците били много, но и стоката се търсела, защото от радуилското желязо изковавали прочутите саби дамаскини. В разговор

с колегата си от Куманово боят на Самоков се оплакал, че му излиза много скъпо да храни стотиците си работници с мляко, сирене и месо, и за да не се разори, търси по-евтино препитание. Тогава онзи му препоръчал българския търговец. Така към 1730-та година Георги Пределов по поръчение на Кумановския бей заминава за Самоков с 11 катъра, натоварени с козиняви чували с човешки бой, пълни с фасул. След като го вкусил, боят веднага назначил дядо Георги за отговорник по прехраната на всички работници по маданияте в региона чак до Пазарджик. Разходите за храна наполовина спаднали. (Фестивал на боба)

Бобът бързо набира популярност. Той минава за добра и засищаща храна, затова се противопоставя на още по-скромното меню на онези, които са лишени от него:

*Дюлгерин яде спукан просеник
спукан просеник, рядка коприва.
Чифчия яде бели сомуну,
бели сомуну, чести бобове.*

През Възраждането, когато окончателно се оформя българската национална кухня, тонът на градския живот се определя от нововъзникващата буржоазия, живееща по законите на първоначално натрупване на капитала. Демонстрацията на благосъстоянието, показните гуляи не са добър тон. Както пише Иван Хаджийски, *Пестеливостта на еснафа не бе личен въпрос. Тя бе правило от публичен ред. Никой еснаф не може да харчи повече от това, което позволява материалното му положение, ако не иска да се изложи на обществено опозоряване, осмиване и дискредитиране* (Хаджийски, И., 1966).

Затова дори хората с материални възможности се съобразяват с общоприетите норми на поведение. Каравеловият Дядо Либен на младини *живял богато, а понякогаж харчил даже и съвсем на вятъра: той събирал в къщата си цяло стадо хрътки и копои, цели ергелета коне и цяла тайфа измежари, оруженосци (ясакчи), чубукчи и така нататък. Ето, гледайте, отива той на лов, за да се поразходи малко, а след него вървят до петдесет души слуги и пазаргидени. Но вече улегнал, този чорбаджия не се отдава на прекомерни салтанати дори когато посреща гости:*

Дядо Либен повиква своята най-млада снаха и шепне ѝ на ухото: Иди, булка, и налейте едно шишенце от най-хубавата ракия. Кажу там на майка си да извади и една зелка, да я посипе с червен пиперец, ала, знаеш, да не е много пиперът... Я донесете и малко смокини, и сухо гроздице! Опечете там и малко ягнешки джигерец и нарежете малко луканчица, ала, знаеш, да я

нарежете тъничко... Вижте там, има ли още нещо за мезенце – донесете щото има. (Л. Каравелов. „Българи от старо време“ – „Дружбата на Хаджи Генча с дяда Либена“)

Този откъс от „Българи от старо време“ илюстрира начина на говорене за храната, който става характерен за българската речева практика. Количествата се определят като малки, използват се умалителни съществителни, прилагателни и дори глаголи (резна, сипна, бодна, пийна, хапна). Значението на умалителните глаголи може да се представи чрез перифраза, която съдържа лексема със значение ‘малко’ (Паскалев, Н., 2015, с. 99); изрази от типа „ти бая поназнайваш“ са съзнателен оксиморон. Този начин на говорене цели омаловажаване на храната, демонстрация, че не се живее разпасано. Същевременно той се превръща в израз на „табиетлийско“ отношение и умалителността се свързва с удоволствие от храната. Историческият момент на този дискурс се проявява във факта, че така се говори за български гозби и напитки (оризец, чорбица, ракийка, салатка), докато за чуждестранните ястия това не е характерно.

Поради липса на собствена аристокрация в България чорбаджиите са най-висшата класа в обществото. Съвсем различна е историята на Франция. Аристокрацията и духовенството там не плащат данъци и живеят на широка нога. Когато принц Конде иска да си върне благоразположението на Луи XIV, той урежда грандиозен прием в замъка Шантийи. Приемът е с представления, музика, фойерверки и трапези за две хиляди души по четири пъти на ден.

Буржоазията е част от „третото съсловие“ – ония, които плащат данъци наред със селяните. След революцията всички френски граждани получават равни права. Буржоазията се стреми да се изравни по нрави и стил на живот с аристокрацията. Кулинарното изкуство се освобождава от скованите правила на гилдиите и всеки може да произвежда и да продава всякакви храни. Но демократизацията на професията не води до демократизация на кухнята. Докато голяма част от френския народ в ежедневието кара на хляб и вино, усилията на кулинарите са насочени към задоволяване на вкусовете на висшето общество. Отношението към храната се издига в култ.

Жан Антелм Брия-Саварен (1755–1835) е философ, музикант, юрист, икономист и политик, преживял Френската революция. Издава редица книги по право и политическа икономия. И все пак най-известната му книга е „Физиология на вкуса, или трансцендентна кулинария“. В книгата много сериозно се разсъждава за гастрономията като спойка на обществото, като залог за семейно щастие и подобни.

Социалното чревоугодничество съединява атинското изящество, римския разкош и френската изтънченост. Изкуството на храненето и особено изкуството на трапезата далеч надхвърлят естествената необходимост от ядене; техен резултат е една много сериозна социална конструкция, която обхваща и сферата на политиката. (Brillat-Savarin, J. A., 1848)

Книгата има огромен резонанс. Вместо предговор във второто ѝ издание е публикувано едно есе на Балзак, озаглавено „Трактат за съвременните възбуждащи средства“. В чест на Саварен са кръстени пастите саварини. Във Франция възниква традицията на „писателите кулиналири“ – Александър Дюма-баща съставя първия в света *Голям кулинарен речник*.

В епохата на Просвещението се поставя въпросът за практическото използване на науката в интерес на обществото. Учените се стремят да разпространяват и популяризират знанието. Кулминация на тези стремежи е издаването на знаменитата *Енциклопедия* в 35 тома (*Encyclopédie*, 1751–1780). Гастрономията придобива характер на точна наука. Рецептите се подлагат на строга кодификация, пропорциите се изчисляват в грамове, а времето за приготвяне – в минути. Кулинарните операции се основават на химически анализ и точни изчисления. Начинът на разчленяване на месото се обяснява със схеми. Всяка част от тялото на животното се изобразява в няколко проекции с прецизността на анатомичен чертеж.

Нашумяват имената на известни готвачи. Мари-Антоан Карем (1784–1833) въвежда понятието „висша кухня“ (*haute cuisine*). Карем е близък приятел на композитора Джоакино Росини и с негова помощ създава известното Турнедо Росини. Кръстено е така, защото при поднасяне лакеят на композитора трябва да обърне гръб (*tourner le dos*) на гостите, за да запази секретa на финалните приготовления.

Франция става законодател не само в областта на висшата мода (*haute couture*), но и на кулинарията. Огюст Ескофие (1846–1935) доразвива „висшата кухня“, създадена от Карем, като опростява редица ненужно сложни рецепти. След колосалния си успех на Френската Ривиера Ескофие и неговият работодател Риц преместват дейността си в Лондон. Риц мобилизира „малка армия от хотелиери, за да завоюва Лондон“, а Ескофие наема френски готвачи и реорганизира работата в кухните. Той въвежда конвейерния метод в ресторантската кухня, където всяка бригада се управлява от свой *chef de partie*. Прочутият хотел „Савой“ завоюва незабавен успех и привлича знатни и богати клиенти начело с уелския принц. В английския език нахлува поток от френски кулинарни термини: *cuisine* – кухня като стил на приготвяне на храната, *restaurant* – място за ‘възстановяване на силите’, *chef* – главен готвач. Променя се и начинът на говорене за храната: тя се свързва със значими събития или личности. Майонезата, първоначално *mahonnaise*, е кръстена така, за да озна-

менува завладяването на пристанището *Mahon*, столица на остров Минорка, след поражението на английския флот в седемгодишната война. Мешаната салата се кръщава *macédoine* ‘македонска’ като намек за разноплеменната империя на Александър Македонски. Експлоатират се имената на известни личности. Мелбата например носи името на австралийската певица Нели Мелба.

Около традиционните ястия се създава ореол на особена значимост. В България се казва „просто като фасул“, а изостаналите хора се определят като „фасулковци“. Окситанското касуле представлява стар фасул с месо на фурна. За него Проспер Мериме съчинява легенда, която свързва възникването на блюдото със Стогодишната война (1337–1453). Всъщност това е анахронизъм: войната се води преди откриването на Новия свят и фасулът е още непознат. Но легендата подсилва значимостта на историческото събитие и от локално провинциално ястие касулето се превръща в национално блюдо, стигайки в крайна сметка до трапезата на Елисейския дворец.

Идеята за превъзходството на френската кухня е резюмирана от Талейран след завръщането му от Съединените щати: *Видях една страна с трийсет и две религии, но само с един сос*. Френският пиетет към храната заразява и другите страни. Често обаче това отношение се предава почти изключително и само чрез езика. *Това какво е, супа ли е? Чорбата е турско ядене. И ний сега повече супа ядем*, казва Бай Ганьо у Иречека. Едва ли има съществена разлика между супата и чорбата, ключовата дума в случая е „сега“: сега сме изоставили ориенталските обичаи и сме станали парче европейци.

Жонглирането с френска терминология е особено характерно за издигнали се парвенюта. На френски *parvenu* означава ‘преуспял’ и е синоним на новобогаташ. Страстта им към чуждите думи трябва да подчертае образоваността и принадлежността им към културата. В романа „Анна Каренина“ аристократите си поръчват в ресторанта супа от корени, калкан с гъст сос, кокошка с тарос и плодова салата. Келнерът, който е школуван да угажда на вкусовете на новозабогатели колбасари, повтаря с апломб поръчката: суп прентаниер, тюрбо сос Бомарше, пулард à лестрагон, маседуан де фрюи.

За кулинарната терминология са характерни силно изразени конотативни значения. Конотациите отразяват не самите предмети или явления, а асоциациите, свързани с тях. Именно асоциациите определят това, което психолингвистите наричат когнитивна деформация. Пример за когнитивна деформация е разказът на Чехов „Конска фамилия“. Героят помни, че фамилното име на един човек е свързано по някакъв начин с конете. В опит да си го спомни той изрежда редица „конски“ имена – Конярски, Кобилкин, Впрегатников... В крайна сметка името се оказва Овесов.

Много често конотациите се определят като положителни или отрицателни. Например разубавачът е „свой“, а шпионинът е „чужд“. Но конотациите са специфични за всяка култура. Австралийските аборигени питянтяра разде-

лят храната на два вида: месо (*kuka*) и растителна храна (*mayi*). Когато европейците ги запознават с говеждото и овчето месо, питанияря го причисляват към *mayi*, защото терминът *kuka* е запазен само за местната престижна храна, най-вече месото от кенгуру (Palmer, K., M. Brady, 1990).

Кулинарните термини често се базират на културно-исторически асоциации. При един и същ денотат думите могат да имат различни ситуативни и оценъчни връзки. Варенето на слаб огън е къкрене или поширане. Но къкренето се асоциира с домашен уют, докато поширана риба очакваме да срещнем в някой скъп ресторант. Рататуй звучи изискано, гювечът е обикновен, а гъмбото е с аромат на екзотика. Песто и пестил произлизат от един и същ италиански корен със значение ‘кълцам, мачкам’, но асоциациите ни с тези думи са различни. Пестото е свързано асоциативно с карбонара, ризото, моцарела и други италиански храни. Покрай думата „пестил“ в съзнанието изникват рачел, маджун, петмез и други вече позабравени домашни продукти. Когато икономът поднася на обеднелия шотландски благородник скромната овесена каша, той гръмко възвестява ястието като *bouillie a l'écossaise*. Френското название сякаш трябва да смекчи унижението от мизерията, защото френската терминология се асоциира предимно с „висшата кухня“.

С какви асоциации ще обрасне думата, зависи от културно-историческия контекст. Смесването на термини от различни асоциативни полета може да създаде комичен ефект:

Едно време, преди да плейтне боба, баба му добавяше доматен зест в запръжката, която монтираше с олио и деглазираше с доматено конкасе. Аз тичах в зимника, за да донеса буркан люто чорбаджийско халапеньо с чесново-магданозено песто, а дядо наричаше на тънки слайсове дехидратирана свинска мазнина, поръсена със сол и ароматни горски билки. (Из социалните мрежи)

Храната е такъв аспект от живота, с който се сблъскваме ежедневно. Чрез ястията се описва и картина на света. Имената на храните съдържат езикови и културни знания, представи и оценки. Кулинарните термини не само се мислят, те се преживяват, съдържат емоции, симпатии и антипатии. Именно затова чрез ястията се реализират най-важните културни опозиции: празнично–ежедневно, чуждестранно–родно, луксозно–обикновено, богаташко–сиромашко, екзотично–ординерно.

Библиография

- Гамкрелидзе, Т. В., В. В. Иванов. Индоевропейский язык и индоевропейцы. Тбилиси, 1984.
- Георгиев, А., Б. Алексиев и др. Турците в България: история, традиции, култура. София, 2012.
- Иванова, Ц. Кулинарните недоразумения на българско-сръбската езикова граница. – В: *Електронно списание LiterNet*, № 6 (55), 15 юни 2004.
- Илиев, Т. Растенията от българско фолклорно гледище от Ат. Т. Илиев. – В: *Списание на българската академия на науките*, книга XVIII, София, 1919.
- Инал-Ипа, Ш. Д. Абхазы. Сухуми, 1960; http://apsnyteka.org/316-inal-ipa_sh_abkhazy1965.html.
- Коруев, П. Село Габрово, Ксантийско. София: Издателство на Отечествения фронт, 1984; http://www.promacedonia.org/giliev/pk/pk_4v.htm.
- Лясковските градинари; www.lyaskovets.net/tm_articles/d1_tm3_articles_04_gardeners.html.
- Паскалев, Н. Умалителните глаголи и представянето им в речника на българския език. – В: *Лексикографията в началото на XXI в.* Доклади от Седмата международна конференция по лексикография и лексикология. София, 2015.
- Писмо на Санчо Панса до Дон Кихот. – В: *Знаменитият идалго Дон Кихот де Ла Манча*, глава 51. Превод от испански Тодор Нейков и Стоян Бакърджиев, 1986.
- Похлёбкин, В. В. Национальные кухни наших народов. Москва, 1978.
- Сергеенко, М. Е. Простые люди древней Италии. Глава 6, Хлебник. Наука, 1964.
- Фестивал на боба. – В: *България – историческа памет и национална идентичност*. Проект на Институт за исторически изследвания към БАН; http://portal.ihist.bas.bg/bg_BG/objects/163-фестивал-на-боба.html.
- Хаджийски, И. Оптимистична теория за нашия народ. Отечество, 1966.
- Хрисимов, Н. Храната през Първото българско царство. – В: *Стандарти на всекидневието през средновековието и новото време*, 2012.
- Шишков, Ст. Н. Изъ Бълморската равнина. Пътни бълџки и впечатления. Пловдив, 1907.
- Albala, K. Food Cultures of the World Encyclopedia, ABC-CLIO, 2011.
- Brillat-Savarin, J. A. Physiologie du goût, ou méditations de gastronomie transcendante, 1848.
- Encyclopédie, ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers. Paris, 1751–1780; <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k50533b.texteImage>.

Mayeske, B. Jo B. Bakeries, bakers and bread at Pompeii: a study in social and economic history. University of Maryland, 1972.

Palmer K., M. Brady. Diet and lifestyle of Aborigines in the vicinity of the atomic test sites in Southern Australia. A paper presented to the Sixth International Conference on Hunting and Gathering Societies. Fairbanks. 1990.

Речници

AEP – Английски етимологичен речник Etymonline; <https://www.etymonline.com/>

PER – Румънски етимологичен речник. Dicționarul etimologic român; http://www.webdex.ro/online/dictionarul_etimologic_

TER – Турски етимологичен речник. Etimoloji türkçe; <https://www.etimolojiturkce.com/>

Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Москва: Прогресс, 1964–1973.

Λεξικό Τριανταφυλλίδη – Λεξικό της κοινής νεοελληνικής; http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/tools/lexica/triantafyllides/index.html

LSJ – The Online Liddell-Scott-Jones Greek-English Lexicon; <http://stephanus.tlg.uci.edu/ljsj/>

The Tower of Babel; <http://starling.rinet.ru/>

Доц. д-р Палмира Легурска, Иля Златанов

Секция за етнолингвистика

Институт за български език

„Проф. Любомир Андрейчин“ – БАН

Адрес: бул. Шипченски проход 52, блок 17, 1113 София

✉ palmiralegurska@abv.bg; Ilya/Zlatanov@gmail.com

Assoc. Prof. Palmira Legurska, PhD; Ilya Zlatanov

Department of Ethnolinguistics Institute for Bulgarian Language

“Prof. Lubomir Andreichin” BAS

Address: 52 Shipchenski Prohod Blvd., block 17, 1113 Sofia

✉ palmiralegurska@abv.bg, Ilya/Zlatanov@gmail.com

Приносът на Нова Скотия в развитието на канадския литературен канон

Александър Костов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Alexander Kostov. NOVA SCOTIA'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF CANADIAN LITERARY CANON

Abstract. The article deals with the development of Canadian literature from the perspective of the second smallest province in Canada, Nova Scotia, and its active participation in the creation of the literary canon, a subject that has plagued Canada for so long. The focus will fall on the role of Nova Scotia as one of the forefathers of Confederation, as well as its importance for the initial development and subsequent spread of literature in Canada. What is more, the article will also tackle the important notion of identity as central to both Nova Scotia and Canada on the whole, and will also be considered as an inseparable element for the economic, geographic, demographic, and literary conditions of the province and Canada.

Keywords: Canadian literary canon, Nova Scotia, identity, regionalism

Александър Костов. ПРИНОСЪТ НА НОВА СКОТИЯ В РАЗВИТИЕТО НА КАНАДСКИЯ ЛИТЕРАТУРЕН КАНОН

Резюме. Настоящата статия се занимава с развитието на канадската литература от гледната точка на Нова Скотия, втората най-малка по територия провинция в Канада, и нейното активно участие във формирането на литературния канон – една цел, която стои пред Канада от много години. Специално внимание се обръща на ролята на Нова Скотия като една от първите провинции, дали началото на конфедерацията, както и на важността ѝ за първоначалното развитие и разпространение на литературата в страната. Нещо повече, в статията се разглежда и може би най-важният и значим проблем, който заема особено място в развитието на Нова Скотия и Канада като цяло – идентичността, която на свой ред ще бъде разгледана в неразривна връзка с икономическото, географското, демографското и литературното състояние на провинцията и страната.

Ключови думи: канадски литературен канон, Нова Скотия, идентичност, регионализъм

През 1867 г. официалните представители на четири провинции – Квебек, Онтарио, Ню Брънзуик и Нова Скотия – се събират и решават да сформират конфедерация, която да помогне за решаването на належащите проблеми от географско, административно и политическо естество в Канада. Квебек и Онтарио все още са британски субекти по това време, Ню Брънзуик е представявана от отговорно правителство, а Нова Скотия получава самоуправление през 1848 г. Няколко години по-късно първият министър-председател на Канадската конфедерация Джон Макдоналд започва да разписва и приема законите, които от тук нататък ще сформират, ръководят и стимулират развитието и посоката на страната. Някои от основните предпоставки за възникването на конфедерацията спокойно могат да се разгледат както от вътрешна за страната гледна точка, така и от външна. Сред вътрешните трябва да се отбележат:

- застоят в политиката и неспособността на отделните територии да вземат ползотворни и спомагащи развитието на страната решения;

- демографското натоваарване, изразено в струпването на хора в най-големите градове, обезлюдяването на крайните и най-отдалечени от центъра територии;

- икономическият подем и възможността за подобряването на статуквото, наченати от развитието в икономиката, технологиите и духа на индустриалната революция.

От другата страна, външните фактори включват:

- влошаването на политическите и търговските взаимоотношения между Канада и Съединените американски щати с приключването на Гражданската война след 1865 г., когато Щатите започват да прекратяват договори и спогодби с Канада като един вид своеобразно отмъщение спрямо Великобритания поради намесата и отношението ѝ към Юга по време на войната¹;

- опасенията на Канада, че с приключването на войната в южната ѝ съседка към териториите ѝ ще се насочат хиляди имигранти;

- отказа на Великобритания да изпраща и да поддържа военни гарнизони отвъд Океана, лишавайки по този начин новосформираната конфедерация от военна подкрепа;

- и не на последно място, интереса на крупните британски инвеститори към развитието и разгръщането на железопътната мрежа из цялата територия на Канада, осъществима единствено посредством организирана и централизирана власт.

---

¹ За пример може да послужи търговският договор за сътрудничество между Великобритания и Америка от 1854 г. (познат още като „Договор Елджин-Марси“), където генерал-губернаторът на Канада Джеймс Брус, осми граф на Елджин, и държавният секретар на САЩ Уилям Марси подписват споразумение за търговия между Щатите и Великобритания – крачка към безплатната търговия между страните.

И все пак една от основните и неписани цели на конфедерацията си остава огромното желание на Канада най-накрая да постигне единство, да се види като страна, обединена под общ флаг, споделяща общи интереси и преследваща общи цели. И както се случва при повечето опити за централизация и уеднаквяване, някои райони започват да се развиват с главоломни темпове, докато други изостават и постепенно затъват. В същия ред на мисли, изобщо не е изненада, че литературата от своя страна започва да отразява както подема, така и упадъка на съответните провинции.

Нова Скотия като един от „башите“ на конфедерацията се причислява към втория вид провинции, *обединени от съвместната им борба срещу икономическите трудности на недоразвитостта и безработицата* (Creelman, D. 2014, с. 3). Проблемите на канадските морски провинции (Ню Брънзуик, Нова Скотия и остров Принц Едуард) осезаемо се засилват след конфедерацията, когато централните и западните райони започват да се развиват в пъти по-бързо от източните си съседи. Онтарио например като най-развита, богата и населена провинция в Канада започва с бурни темпове икономическото си издигане в края на XIX век главно в резултат на политиката на Джон Макдоналд спрямо вноса и износа на местно производство, както и изграждането на Канадската тихоокеанска железница: все събития, които бележат началото на разширяващата се бездна между провинциите в централните и западните региони, от една страна, и слабо населените (Канадският щит) северни и източни райони (морските провинции) – от друга.

Но нека насочим вниманието си изцяло към Нова Скотия и представим факторите и проблемите, които диктуват и определят развитието на литературата ѝ и ролята ѝ в изграждането на канадския литературен канон.

Уилям Джон Кийт в книгата си „Канадската англоезична литература“ (1985) обръща специално внимание на позицията на морските провинции като съставна и неразривна част от канадската литературна общност:

Както можем да очакваме, първите съзнателни литературни творби в това, което наричаме в наши дни Канада, бележат своето начало в морските провинции. Там се откроява ядрото на едно характерно общество, което не след дълго започва да публикува творби, които не само разглеждат и анализират новозараждащото се общество, но и често го осмиват. (Keith, W. J., 2006, с. 15)²

---

² Всички цитирани преводи са дело на автора, тъй като писателите и критиците не са преведени на български език.

Погледът на литературните критици и изследователи се насочва към провинцията много преди наченките на конфедерацията и по този начин изтъква ролята на Нова Скотия като формираща развитието на литературната канадска сцена. От особена важност е да се спомене, че фокусът ще бъде върху англоезичната литература на провинцията, изхождайки от факта, че английският език е основен и най-разпространен в Нова Скотия, а също и езикът, на който се появяват най-важните и определящи канона творби в провинцията. Най-ранните опити за създаване на някакъв вид литература в Нова Скотия могат да се открият през XVII век сред писмата, дневниците и записките на търговци, моряци, изследователи и религиозни представители, които често акостирали на пристанищата, търгували или проповядвали идеите на страните, от които идвали. Често тези временно пребиваващи пришълци оставали за по-дълго време, като някои дори се установявали за постоянно и създавали семейства. Други били назначавани от правителствата на съответните Велики сили (Франция и Великобритания по това време) и покрай политическите си кариери и задължения, съзнателно или не, започнали да създават и оформят литературата на Нова Скотия. От една страна, провинцията била важна от търговска гледна точка с достъпа си до големите търговски пътища, което я превърнало в един вид аванпост към останалата част от Канада. От друга – тези, които идвали в провинцията и взимали участие в живота ѝ, често предпочитали да се заселват в близост или до важни търговски пътища или големи водоеми, които от своя страна били източник на поминък и транспорт, но в повечето случаи във или до укрепените гарнизонни поселища, отвъд които се простирали безкрайни гори и неизследвани територии, населявани от враждебни индиански племена, диви зверове и кръвожадни създания. Ето защо канадският критик Нортърп Фрай (1912–1991) използва термина „гарнизонен манталитет“ (*garrison mentality*), за да подкрепи твърдението, че канадската литература преди всичко се страхува от непознатото и предпочита да изгражда и да живее зад високи стени, отколкото да се впуска в безразсъдни приключения. Същото се свързва с основополагащия за канадската литература и идентичност символ на „оцеляването“, представен от Маргарет Атууд в програмната ѝ книга „Оцеляване“ (1972). От тази гледна точка много от първоначалните писатели в Нова Скотия обръщат специално внимание на сблъсъците с индианците и дивата природа, също така и на проблемите на приспособяването към стандартите на Новия свят. Например Александър Хенри Стари (1739–1824), търговец на кожи и изследовател, често описва своите приключения сред природата, срещите си с индианци и диви зверове. Приносът му се състои в това, че той е един от първите заселници, които акцентират върху нуждата от приспособяване към Новия свят, отколкото от опитите за завладяването му. Самюъл Хърн (1745–1792), търговец, писател и натуралист, по време на множеството си експедиции обръща сериозно внимание на природа-

та, природните ресурси и негостоприемните територии на север. Друг изследовател и пътешественик, който оставя литературен отпечатък не само върху литературните начини в Нова Скотия, но и в останалата част от Канада, е Александър Маккензи (1764–1820), който преброява Канада от край до край през 1793 г. и на когото е кръстена най-дългата река в Канада – Маккензи. В дневниците и писмата си той представя систематичен поглед върху географските, геоложките и антропологическите характеристики на провинциите, през които минава. Въпреки всичко това най-осезаема следа в литературната история на провинция Нова Скотия оставят три имена, с които се свързва и така нареченото от Кийт съзнателно начало в литературата на региона: Джоузеф Хау, Томас Маккълук и Томас Чандлър Халибъртън.

Джоузеф Хау (1804–1873), един от най-обичаните и уважавани политици в Нова Скотия, също така работи като журналист и поет. Неговият плам и политическа храброст му осигуряват централно място в политическия и литературния живот на провинцията. Насмешливите му, често иронични, но достоверни наблюдения върху живота и нравите в Нова Скотия са събрани в „Западни и източни разходки“ (1828–1831), която представя едно от първите систематизирани описания и изследвания на живота и жителите на Нова Скотия. Често авторите от началото на XIX век се обръщат към критиката и иронията като основни похвати в изобразяването на моралните принципи и провинциалните характеристики на съответните райони, опитвайки се да постигнат един вид баланс между комичното и сериозното, между новото и старото, един вид двойственост, която характеризира не само провинция Нова Скотия, но и Канада като цяло.

Споменаването на двойствеността ни насочва към раздвоената позиция на Канада спрямо държавите, които оказват директно или индиректно влияние върху развитието ѝ. От една страна, Канада дели половината си цялост с Великобритания, която налага своето влияние след тоталната си доминация над по-слабата Франция в разпределението на териториите от Новия свят. От друга – Съединените щати след Гражданската война започват още повече да насочват погледа си към северната си съседка, пораждайки поредната двойственост, с която трябва да се съобразява Канада. От трета страна, въпреки загубата на влияние и почти цялостното си политическо и географско изоставане от канадските въпроси Франция на свой ред продължава да влияе на онези провинции, в които живеят голям брой французи и френски заселници. От четвърта страна, вътре в самата конфедерация се наблюдава разделяне на лагери между отделните провинции, характеризиращи се с развитието на едни, застои на други и упадък на трети, сигнализирайки неравнопоставеността в икономически, демографски и чисто географски план.

Независимо от тези фактори и сфери на влияние Хау, Маккълук и Халибъртън насочват основно вниманието и фокуса си върху това, как провинция-

та изглежда отвътре, а външните фактори са сведени до минимум. В този ред на мисли идентичността на канадската провинция започва да се оформя от вътре навън, като поетапен процес, който цели да представи както единичните процеси и характеристики на отделните индивиди, така и да универсализира тези черти и елементи, които могат да се съотнесат към Канада като едно цяло. Джоузеф Хау изиграва важна роля и в политическия живот на Нова Скотия, като се явява една от най-важните политически фигури, които спомагат провинцията да бъде представявана от отговорно правителство през 1848 г. Нещо повече, той вижда в единството и разбирателството между отделните провинции един своеобразен модел за постигане на хармония в национален мащаб – едновременно въпрос и проблем, които ще занимаят в по-нататъшните епохи литературни критици като Нортърп Фрай и Джордж Уудкок.

Томас Маккълук (1776–1843), роден в Шотландия, оказва въздействие спрямо настроенята на канадците с шотландски произход в провинцията, като насочва влиянието си на презвитериански свещеник и писател към проблемите на местното, разграничавайки го от националното, с писма и очерци, които възхваляват идиличните пейзажи на Запад (на запад от Шотландия в неговия случай), пропити с хумор и сатира. Приносът на Маккълук към развитието на литература в Нова Скотия и постепенно в Канада може да бъде най-отчетливо усетен в „Писмата на Степшър“ (1821–1823), където главният персонаж Мефибошет Степшър избобилства от духовитости и прикрит цинизъм и често критикува политиката както на Съединените щати на юг, така и тази на Великобритания от другата страна на Океана. „Писмата...“ са също така един от най-старите текстове в провинцията, а и в Канада като цяло и една от първите литературни творби, в които мястото на действие е неназован град в Нова Скотия, в който разговорите и диалозите между персонажите и проблемите, които възникват междувременно, са подплатени с нестихващ интерес към природата, климата, традициите, културата и политическата обстановка в провинцията и страната. На по-късен етап влиянието на Маккълук ще бъде усетено в иронично-сатиричните творби на Стивън Лийкок, но най-вече в творчеството на Томас Халибъртън – първия канадски автор, който придобива международна известност.

Томас Чандлър Халибъртън (1796–1865), роден в Уиндзър, Нова Скотия, съчетава писателската си дейност с тази на политик и съдия, а името му се сприяга като едно от най-влиятелните наред с това на Томас Маккълук за сформирането и последвалия успех на конфедерацията. В литературните среди остава известен главно със създаването на героя Сам Слик от „Часовникаря; или Думите и Делата на Самюъл Слик от Сликвил“ (1836), където Халибъртън с пословична сръчност, ироничен и искрен тон описва бездействието, мързела, пасивността, дори безвремието и унеса, в които са изпаднали жителите на Нова Скотия, от гледна точка на Сам Слик – американски търговец на дребно,

който гостува в провинцията, придружаван от един английски земевладелец. Основна цел на Халибъртън е да представи в книгата си един вид критика както на американския, така и на английския начин на живот, като не подминава и порядките във всекидневието на жителите на Нова Скотия. От друга страна, Халибъртън представя индустриалния дух и желанието за прогрес на американците като черта, към която английските поданици трябва да се стремят, но която не трябва да им коства човечността и взаимното разбираемост. Диалозите между Сам Слик и земевладельца наред с коментарите на околните изразяват представата на Халибъртън за позицията на Нова Скотия (и на Канада като цяло) по това време – като до голяма степен подвластна на влиянието на Съединените щати, но не безвъзвратно и неизбежно зависима от манталитета и принципите на южната съседка. Нещо повече, Халибъртън акцентира върху факта, че ако жителите на Нова Скотия работят и действат заедно, то те лесно могат да открият и изградят своя идентичност, която да ги разграничи изцяло от вредните влияния на суверенните им държави.

Съвременен поглед върху приноса на Нова Скотия към литературния канон

Веднъж поставили основите на литературна традиция, която по един или друг начин може да прерасне в нещо повече, Хау, Маккълук и Халибъртън представят една картина на Нова Скотия като малка провинция с изключителна важност както за началото на конфедерацията, така и от икономическа и геополитическа гледна точка за развитието на страната. Близо век след това обаче провинцията започва да придобива друго значение в икономически, културен и литературен план. Петдесетте години на ХХ век стават свидетел на зараждащите се националистически брожения в канадските литературни среди, които акцентират върху свръхналежащата нужда от създаване на собствен литературен канон. Великобритания и САЩ вече са създали своите такива и макар канадските автори да не изостават чак толкова като текстови материал, сред тях започва да се прокрадва усещането, че творбите, които се пишат *за* и *от* Канада, всъщност представляват един вид имитация на вече установените литературни традиции на Великобритания и САЩ. Трудностите пред публикуването на родна земя и фактът, че все повече автори решават да пишат и публикуват в американски списания, постепенно изтласкват на преден план нуждата от създаването на собствена традиция. Нещо повече, Канада все още не е постигнала споразумение със самата себе си относно въпроса за националната идентичност, не е намерила отговор на належащия въпрос „Какво означава да си канадец?“. Опитите на Маргарет Атууд да свърже канадското с идеята за оцеляването, на Джордж Уудкок, който подчертава централното място на регионалното като характерна черта за всички канадци, или на Нортръп Фрай, който през 1965 г. задава своя програмен въпрос „Къде

е тук?“, с което отрицва нова вълна от несигурност и жажда за себеутвърждаване в канадската култура, изграждат един калейдоскоп от мнения и гледни точки, чиято единствена и главна цел е да спомогне за установяването на единна представа за страната.

Приносът на Нова Скотия в така поставените проблеми на литературния канон от 50-те години насам се състои в желанието на авторите от провинцията да пишат и използват *тези* елементи и теми, които могат да бъдат идентифицирани като канадски. Докато Маккълук и Халибъртън акцентират върху взаимоотношенията между хората и поведението им спрямо техните английски или американски съседи, в съвременен план, авторите от Нова Скотия обръщат своя взор към ролята на регионалното и връзките с традициите, като по този начин се опитват да допринесат към развиващата се канадска литература с творби и проблеми, които могат да бъдат определени като *чисто* канадски.

Ролята на регионалното и неговата важност в развитието и обособяването на собствен литературен канон са преди всичко опит за установяването на ясно изразени граници между отделните провинции и тяхната значимост в общата представа за Канада, но от друга – представлява и опит на критиците, изследователите и авторите да се фокусират върху земята като централен символ, подпомагач търсенето и постигането на канадската идентичност. Джордж Уудкок в лекцията си през 1980 г. „Срещата на времето и мястото: Регионализмът в канадската литература“ нарича регионалното „феномен“ (7), който е неразривно свързан с канадското съзнание, що се касае до формирането на регионалната идентичност. За него всяка провинция сама по себе си се характеризира с дадена регионална идентичност, която възплъщава основните черти на съответната провинция: климат, природа, икономическо и демографско значение. Морските провинции например споделят общи черти откъм история и култура, свързани с най-ранните френски заселници, последвалите бунтове и сблъсъци с Великобритания, притока на мигранти от Съединените щати след Гражданската война и в най-съвременен аспект – периодите на благоденствие и изостаналост, които неминуемо съпътстват литературата от съответната епоха. Точно последният аспект от споделяната от морските провинции история, в частност Нова Скотия, е фокус на следващата част от статията.

Вече се спомена, че централните и западните провинции са доста по-добре развити в икономически, демографски, дори и в литературен план. Нобеловата лауреатка от 2013 г. Алис Мънро е един от най-видните представители на късия разказ не само в Канада, но и в света, и нейните разкази, които макар често да надхвърлят провинциалното и да се стремят към универсализъм, си остават в основата регионални, съсредоточени в родния ѝ югозападен Онтарио. Тимъти Финдли (Торонто) и Маргарет Атууд (Отава) са други два примера за процъфтяващата литературна традиция както на късия разказ, така и

на романа в по-богатите и икономически стабилни провинции. Нова Скотия обаче, ситуирана на бруления от солените океански ветрове Източен бряг, не може да се похвали с икономическа стабилност и просперитет и проблемите, пред които е изправена цялата провинция, са тясно свързани и представени в литературните произведения на авторите ѝ. Тъй като късият разказ е жанрът, който най-често се асоциира с Канада (до огромна степен благодарение на Алис Мънро), моят фокус също ще бъде върху трима от авторите от Нова Скотия, които практикуват и предпочитат разказа като основен посредник между писателя и читателите. Нещо повече, късият разказ на Нова Скотия е неразривно свързан с идеята за земята като основополагащ елемент в творчеството на писателите от региона, като в същото време играе и централна роля при формирането на идентичността на провинцията. Приносът на авторите, който се разглежда накратко в следващите страници, е тясно свързан както с идеята за регионалното като основен фактор в канадската литература, така и с ролята им в утвърждаването на канона като типично *канадски*, акцентиращ и изобилстващ от теми, които преди всичко се асоциират с националното, с познатото, с оригиналното.

Алистър Маклауд (1936–2014) често е обсипван със суперлативи като един от най-добрите представители на канадския къс разказ, с много произведения, преведени на други езици, и разкази, публикувани в множество антологии във и извън Канада. Основен мотив в творчеството му е връзката на героите със земята, по-специално с остров Кейп Бретон, който се явява централен топос на творчеството му. Културата и традициите на Кейп Бретон са свързани не само с вече споменатата история на провинция Нова Скотия, а и с тясното време-пространство, в което островът поставя персонажите на Маклауд. Безработицата и икономическата изостаналост на Нова Скотия са отразени още по-силно в ограниченото пространство на острова, който се явява един вид микросвят за живущите. Проблемите пред героите много често включват работа в изключително трудни и неблагоприятни условия (бурни морета, задушни и подземни мини), а семействата често зависят от професията на един от тях (в повечето случаи бащата), за да преживяват.

Самият Маклауд е работил като дървосекач и миньор в ранните си години, за да може да се издържа по време на следването си, и неведнъж споменава в интервюта, че потомците му са представители на физическия и често непосилен труд, който до голяма степен е формирал издръжливия им и непреклонен характер. Героите на Маклауд също така често стават жертви на приумиците на природния свят, който вече е добил непоклатима значимост като определящ и унифициращ за канадците символ. За разлика от персонажите на първите писатели в Нова Скотия – Хау, Маккълок и Халибъртън – Маклауд е силно повлиян от преобърнатата в сравнение с миналото представа и реалност в провинцията, преминала от стратегически (от икономическа и

транспортна гледна точка) аванпост с развита търговия и стабилен прираст на населението към изоставащ и цялостно нестабилен ариергард. Писателите на Нова Скотия след 1950 г., ако мога да си позволя да използвам средата на ХХ век като начална точка от усилията на Канада към установяване и затвърдяване на литературния канон, до един са обединени около основната идея за политическата, икономическата, социалната и демографската назадничавост и западане на провинцията.

Дейвид Макдоналд (р. 1939), близък приятел и съратник на Алистър Маклауд, отдава огромно значение на ролята на традициите, историята и уникалната регионална идентичност на Нова Скотия. Досуц като Маклауд, и Макдоналд прекарва голяма част от живота си извън провинцията, посещавайки я главно през летните и ваканционните месеци. Творчеството му изцяло отразява локалните терзания и проблемите, пред които се изправят героите на Маклауд: трудното ежедневие, липсата на икономически подем и обезлюдяването и обезсърчаването на населението – все фактори, продиктувани от назадничавостта на провинцията като цяло. От друга страна, макар Макдоналд да споделя притесненията на Маклауд и много от темите му да отразяват тези несполуки, цялостната визия в разказите му е съчетаването на традиционния начин на живот, на старото, с новото и как външният свят чрез постоянните си нахлувания става причина за промяната в живота и характера на героите, от което произтича и промяната в цялостната им идентичностна характеристика. Макдоналд често изпъстря своите наративи с наболелите проблеми на съвременното, зад чието решаване стои нуждата от разравяне на традиционните пепелища. Героите му често се оказват чужденци за сплотения свят на Нова Скотия, които в един момент трябва да направят избора между това да се потопят в непознатия нов свят или да се върнат обратно в познатия им стар такъв.

Както и да се погледне, и Маклауд, и Макдоналд усилено акцентират върху ролята на традициите и миналото като основни движещи сили зад поведението и съдбите на персонажите им, което допринася за изграждането на съвременната представа за литературата на провинцията като тясно свързана с важността на миналото, но същевременно обърната към новото и съвременното, стараеща се да достигне едно средно ниво на примиряване между различията.

Карол Бруну (р. 1956), родена в Халифакс, Нова Скотия, е писател, който често изтъква, че *вижда* историите, за които пише, главно благодарение на работата си като фотограф. Нещо повече, Бруну обича да пътува, което допълнително подхранва артистичните експерименти и литературните проникновения в разказите ѝ. Тя често предпочита да обрисова ситуацията в родната ѝ Нова Скотия от гледната точка на персонажи, които или се връщат от дълго отсъствие, или току-що са оставили провинцията зад гърба си (чисто физиче-

ски), но от държанието и мислите им читателят разбира, че тя е постоянно в душите им. От една страна, Бруну допринася за оформянето на литературата на Нова Скотия посредством майсторските описания на вътрешния свят на своите герои, както и на отношението, което споделят с мястото, където са родени. Дори в тези разкази, в които действието се развива далеч от Канада (Франция, Германия в последния ѝ сборник „Птичка на всеки клон“, 2017), персонажите на Нова Скотия постоянно изтъкват (макар и често подсъзнателно) принадлежността си към малката канадска провинция, от която са тръгнали. Докато Маклауд и Макдоналд прекарват голяма част от съзнателния си живот далеч от Нова Скотия и често техните герои са пропити с усещане за носталгия, животът на Бруну преминава главно в Нова Скотия и Ню Брънзуик, където самата тя твърди, че обича да прекарва както ежедневието си, така и почивните си дни. За нея регионалното чувство, което неизменно присъства както в разказите ѝ, така и в творчеството на всички автори от провинцията, е един от най-значимите и структуроопределящи фактори за развитието на канадската литературна идентичност. Разбира се, има критици, за които фокусът върху регионалното би бил по-скоро забавящ, отколкото подпомагащ развитието на литературното поприще.

Затова тук е мястото, където е удачно да се спомене гледната точка на един от най-известните литературни критици в Канада, Нортръп Фрай, който обръща сериозно внимание на идеята за регионалното, на фокуса към местното като обособяващ и процъфтяващ за писателите от провинциите елемент, представяйки го в недотам положителна светлина. Ако един от основните приноси на литературата на Нова Скотия се състои в това да акцентира върху локалното като основен мотив, който би могъл да бъде използван за едно положително и обогатяващо описание на провинциалните (и канадски) нрави и норми на поведение, то, от друга страна, наблягането върху регионалното като основополагащ фактор би изиграло точно обратната роля в развиващата се канадска литература. Нортръп Фрай в своя труд „Дивата градина: есета върху канадското въображение“ (1971) се явява един от най-ревностните противници на утилизиранието на регионалното като един от най-важните крепежни елементи на канадската литература, целяща унифициране в свой собствен канон. Той изтъква, че *културата се развива най-добре на национално ниво, което от своя страна означава, че империята е прекалено голяма, а провинцията – прекалено малка за изграждането на значителна литературна традиция* (Фрай, N., 1995, с. 135). Нещо повече, Фрай твърди, че, за да постигнат някакъв вид единство, писателите в Канада трябва да не да загърбят регионалното за сметка на националното, а да се постараят да се разпрострат извън ограниченията, които локалното налага на даден автор. Той вярва, че именно по този начин ще бъде възможно да се заговори за национални и универсални черти, които ще влязат в състава на „истинския“ канадски литературен канон.

Но както посочва Мадлен Данова, „Такъв един поглед върху историческите процеси, както в обществената, така и в културната сфера, отрича до голяма степен възможността да се изгради стабилна традиция на писане в Канада“ (Данова, 2016, 561).

Писателите от Нова Скотия постоянно представят персонажи, които се опитват да прекратят ограниченията на регионалното; герои, чийто взор е насочен към бъдещето, което за тях се простира отвъд границата на провинциалния живот, в големите градове на *сушата*. Самото географско положение на провинцията издига в допълнение към метафоричните прегради и чисто физически такива, които много често се оказват непреодолими за героите. От друга страна обаче, писателите от провинцията обръщат и сериозно внимание на традициите и културата на провинцията, съчетала в себе си огромен брой страници от бурна история и моменти на възход и падение. За тях приносът на Нова Скотия към обогатяването на литературата на Канада се състои точно в това – да покажат на останалата част от страна (на *сушата*), че макар и физически и икономически отделени от повечето големи и далеч по-развити провинции, макар и изоставачи от всеобщото развитие на Канада, традиционният живот на хората от провинцията, взела най-активно участие в създаването на конфедерацията, техните сполуки и несгоди, техните ежедневни битки и загуби оформят една огромна част от постоянно развиващата се, стремяща се към обединение идея за канадска идентичност. Докато Съединените щати могат да посочат „границата“ (*Frontier*) като един от основните символи на новоизградената си американска идентичност, а Великобритания от своя страна използва „острова“ (*Island*) като такъв символ, то Канада все още се бори с установяването на шо-годе единна представа за собствената си идентичност. От тази гледна точка писателите от отделните провинции допринасят със собствените си идеи и предложения в творбите си към евентуалното стигане до единомислие по този въпрос. Тук най-важна се оказва различната от тази на южната ѝ съседка политика на Канада, която поощрява и покровителства разликите между отделните съставни части (в това число и провинциите), за разлика от Съединените щати, където на преден ред излиза теорията за „топенето“ (*melting pot*) на разликите в една хомогенна цялост. От тази гледна точка всяка провинция запазва правото си на собствена литература и собствена проблематика, което създава допълнителни спънки пред процеса на изграждане на собствен литературен канон в Канада.

Опитът да се определят точно границите и обхватът на канадския литературен канон все още не може да достигне задоволително решение, произтичащо от литературните и изследователските среди. Провинциалният дух на Канада и централната ѝ политика на толериране на различията между отделните съставни елементи пречат на унифицирането както на канона, така и на темата за националната идентичност. Всяка една провинция би могла да даде

различен отговор на въпроса „Какво означава да си канадец?“, а някои дори биха дали по няколко такива. Отделните географски региони притежават своя собствена култура и идентичност, които често биват поставени на изпитание от съответните *несъответствия* в темповете на политическия и икономическия живот. Ролята на провинция Нова Скотия в оформянето и обогатяването на канадския литературен канон минава през различни етапи от самото начало на конфедерацията до наши дни. Фокусът върху важността на земята и традициите, двойственият характер, изразен в дихотомиите остров–суша, кореняк–пришълец, минало–настояще и др., благоприятстват за изграждането на образа на провинцията като такава със специфичен собствен облик и тежест. Периодите на подем и упадък оставят отражение върху цялостната представа за провинцията и съответно върху литературните ѝ творби. Характерната идентичност, която Нова Скотия притежава от самото си основаване, допринася за обсъждането на канадската идентичност като цялост, съставена от многобройни, разнородни по произход и строеж елементи, в чиято цялост не се наблюдава хомогенизиране, а по-скоро открояване на съставните части. Приносът може да се усети и в развитието на късия разказ и реализма, с които изобилстват литературните среди в провинцията. Акцентирането върху ролята на природата и земята заема централно място в „канона“ на Нова Скотия, който от своя страна се влива като пълноводна река в постоянно изменящия се, неспособен да бъде очертан литературен „канон“ на Канада.

В заключение може да се обобщи, че погледът на много от съвременните писатели е насочен едновременно както към вътрешния, физически и метафорично ограничен свят на жителите, така и към останалата част от Канада и оттам – към света. По този начин, чрез сливането на личното с общото, на вътрешното с външното, на регионалното с националното, се стига до онзи универсален глас, който започва да отеква из цяла Канада и който отявлено спомага както за формирането на идентичността, така и за целостта и важността на литературния канон. В творчеството си писателите, от Халибъртън до Бруну, майсторски използват предимствата, които регионалното и двойствено състояние на провинцията им предлагат, за да създадат една съвременна и конкурентоспособна литературна традиция, която ще отговори на нуждите на XXI век. В същото време те нито за миг не оставят на заден план основните движещи сили от създаването на провинцията до наши дни, историята, традициите и обичаите, които сформират манталитета не само на Нова Скотия, но и на Канада като една цялост. Стремещт към унифициране и съставяне на единен литературен канон се отразява в още по-силното желание на канадците да стигнат до единомушие спрямо собствената си уникална идентичност, която ще им позволи смело да заемат позицията си в постоянно променящия се свят наоколо.

Библиография

- Данова, М. Да превеждаш Канада: културни кодове и граници. – В: *Юбилеен сборник на Факултета по класически и нови филологии „Филологията – класическа и нова“* (съст. Димитър Веселинов). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2016, 559–565.
- Atwood, M. *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature*. Toronto: McClelland and Stewart, 2004.
- Creelman, D. *Setting in the East: Maritime Realist Fiction*. McGill-Queens University Press, 2014.
- Epprecht, M. “Atlantic Canada and ‘the End of History’: Postmodernism and Regional Underdevelopment.” *Dalhousie Review* 70, 1991, 429–58.
- Frye, N. C. F. *Klinck. Conclusion, Literary History of Canada*. Toronto: University of Toronto Press, 1965.
- Frye, N. *The Bush Garden: Essays on the Canadian Imagination with Introduction by Linda Hutcheon*. Toronto: Anansi, 1995.
- Keith, W. J. *Canadian literature in English*. Erin, Ontario: Porcupines Quill. 2006.
- Kröller, E. (Ed.). *The Cambridge Companion to Canadian Literature (Cambridge Companions to Literature)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Naomi, and James. “The Carol Bruneau Interview • The Miramichi Reader.” *The Miramichi Reader*, 9 Aug. 2017, miramichireader.ca/2017/07/the-carol-bruneau-interview/.
- Pennanen, G. American Interest in Commercial Union with Canada, 1854–1898. *Mid-America*. 47 (1), 1965, 24–39.
- Woodcock, G. *The meeting of time and space : regionalism in Canadian literature / George Woodcock*. NeWest Institute for Western Canadian Studies Edmonton, Alta, 1981.

Александър Костов, докторант

Катедра „Англицистика и американистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител 15, 1504 София, България

✉ alisaunderkostov@gmail.com

Alexander Kostov, PhD student

Department of British and American Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ alisaunderkostov@gmail.com

ЕЗИКОЗНАНИЕ

LINGUISTICS

Китайски загадки в българския език

Милена Йорданова, Димитър Веселинов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Milena Yordanova, Dimitar Vesselinov. CHINESE PUZZLES IN BULGARIAN LANGUAGE

Abstract. The article is centred around the linguistic ethnoimagology which is seen through the reception of Chinese civilization in Bulgarian. The objective of the study is to trace how current, Chinese-oriented lingo-epistemic projections are formed. The study can also be used for determining the dynamics and the creation of stereotypes and concepts, referring to different peoples and cultures. What is more, it can also serve as a starting point in demarcating the leading tendencies as far as the Bulgarian notion of that great country is concerned.

Keywords: language picture of the world, linguistic ethnoimagology, Bulgarian, Chinese

Милена Йорданова, Димитър Веселинов. КИТАЙСКИ ЗАГАДКИ В БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК

Резюме. Статията е посветена на лингвистичната етноимагология, пречупена през призмата на отразяването на китайската цивилизация в българския език. Целта на изследването е да се проследят начините за формиране на актуални лингвоепистемни проекции, свързани с китайската култура. То може да послужи за разкриване на динамиката в създаването на стереотипи и представи за далечни народи и култури и да бъде основа за проследяване на водещите тенденции в изграждането на българската представа за една велика страна.

Ключови думи: езикова картина на света, лингвистичната етноимагология, български език, китайски

Многоликият Китай със своята многовековна цивилизация, като една от най-древните и значими култури в света, е оказвал и продължава да оказва сериозно влияние в международен план. Именно тази негова специфика и многовековна история представляват интересен обект за проучване от лингвистичната етноимагология и предоставят богат терен за провеждане на разностранни филологически изследвания. Фокусът на етноимагологичното проучване е насочен към издирването и анализирането на лингвокултурните средства за изразяване на представата на един народ за друг независимо от географската отдалеченост. В този контекст етнофразеологизмите позволяват да се реконструира пътят, по който езиково се създава образът на „другия“, да се очертаят представите у един етнос за друг (близък или далечен), както и да се проследят начините за формиране на актуални лингвоепистемни проекции. Системното фиксиране и анализиране на етнонимните фразеологизми са сериозна основа за разкриване на динамиката в създаването на стереотипи и представи за далечни народи и култури. Конструиранията корпуси от етнофразеологизми позволяват също така да се проследят сложните процеси по тяхната архаизация или актуализация. От имагологична гледна точка интерпретацията на образа на „чуждия“, „инородния“ се пречупва през представата за „далечния“, „непознатия“, с когото не споделяме един хронотоп, но който винаги е привличал интереса и е имал притегателната сила на един мъдър и проникателен народ.

Предмет на изследване в статията са етнофразеологизмите, образувани с лексикален елемент, съдържащ корена *китай*-. Проучването е ситуирано хронологично в рамките на първите двадесет години на XXI век. Източниците, от които се екскерпират етнонимните фразеологизми, са класическите български тълковни и фразеологични речници в техните актуализирани издания от началото на XXI век, съвременната българоезична преса и интернетфорумна комуникация.

Анализираният корпус не претендира за изчерпателност при отразяването на българската езикова картина, но пречупен през принципа за методологическия функционализъм, дава необходимата и достатъчна основа за проследяване на водещите тенденции в изграждането на българската представа за една велика страна посредством етнофразеологизмите, съдържащи компонент с корена *китай*-. Ето защо целта на настоящото изследване може да се определи като лингвоимагологично проучване на системата от фразеологизми, които изграждат българската представа за Китай, китайците и тяхната култура с типичните за всяка репрезентация многопластови атитюди, квалификационни оценки и портретни езиково маркирани черти.

С оглед на семантико-композиционния признак, по който се разделят, фразеологичните единици биват два вида: 1) фразеологизми, в чието значение е запазена пряката връзка със значенията на изграждащите ги компоненти; 2)

фразеологизми, в чието значение се е изгубила директната връзка със значенията на компонентите, които ги изграждат.

Съгласно вижданията на съставителите на двутомния *Фразеологичен речник на българския език* на първия тип фразеологизми (словосъчетания с описателно изразено действие; устойчиви словосъчетания, свързани с жест, мимика, символ; фраземи или двукомпонентни устойчиви словосъчетания; фразеологични словосъчетания; устойчиви сравнения; сложни съюзи, предлози и частици; предложно-именни словосъчетания; фразеологизирани конструкции; устойчиви фрази; крилати изрази; пословици и поговорки) са присъщи устойчивост и традиционна повтораемост, но въпреки това те не се включват в речника с довода, че е запазена връзката със значенията на изграждащите ги компоненти¹. Обаче в българската двуезична лексикографска традиция този подход не е масово възприет² и редовно се срещат системни отклонения с цел по-цялостно отразяване на езиковото многообразие.

По тази причина включеният в статията корпус не се ограничава само до фразеологизми, в които изходните значения на изграждащите ги компоненти са преобразувани, защото така би се ограничил обемът на реалната етномаркирана езикова картина в съвременния български език. Именно затова като основен постулат при съставянето на изследователския корпус се приема степента на фразеологичната свързаност на лексикалните компоненти, които съставят даден етнофразеологизъм, анализирана през фокуса на узусната мотивираност на словосъчетанието. По този начин актуалността и разпространеността на фразеологизмите в ежедневните сфери на общуване са изведени като комплементарни индикатори. Ето защо в работния корпус са включени изрази с висока честотност на употреба и не задължително с висока фразеологична свързаност.

В този контекст понятийният обег на термина „етнофразеологизъм“ обхваща устойчиви съчетания независимо от степента на промяна на семантиката на съставлящите ги компоненти, като за нуждите на настоящото изследва-

---

¹ Срв. определението на авторките в увода към *Фразеологичен речник на българския език: Фразеологичната единица, която се отличава с константност в своя състав и традиционна повтораемост в речта, представлява самостоятелна езикова единица със свои специфични признаци. Тя е единица със сложна разделено оформена структура, образувана от два или повече компонента-лексеми. Фразеологизмът има единно, цялостно значение, възникнало от семантичното преобразуване на съставлящите го елементи, чието значение повече или по-малко е избледняло или напълно се е десемантизирило* (Ничева & Спасова-Михайлова & Чолакова, 1974, с. 11).

² Вж. *Военен българско-турски фразеологичен речник* (1960), *Английско-български фразеологичен речник* (1995), *Българско-руски фразеологичен речник* (1974), *Руско-български фразеологичен речник* (1980), *Българско-немски фразеологичен речник* (1968), *Немско-български фразеологичен речник* (1958), *Гръцко-български специален фразеологичен речник* (1998) и др.

не задължително минимум един от тях е дума с корена *китай-*. По този начин етнофразеологизмите се формират в българския книжовен език около етнонимите *китаец*, *китайка*, *китайче* и техните производни *китайски*, *китайска*, *китайско*, към които се добавят и плуралните им форми *китайци*³, *китайки*, *китайчета*, *китайски*. В този тип комуникационен български език е регистрирана и употребата на два глагола с корена *китай-*: *покитайчвам* ‘правя нещо да стане китайско по характер, по облик’ и *покитайчвам се* ‘приобщавам се към китайския етнос, почвам да се чувствам китаец или се обявявам за китаец’. По този начин общият брой на констатираните лексикални индикатори за ексцерпиране на етнофразеологизми, съдържащи елементи с корена *китай-*, образува миникорпус от 12 базови единици. Резултатът от работата по събиране на илюстративния материал показва обаче, че в българската езикова реалност липсват етнофразеологизми с компонент словоформите *китайче*, *китайки* независимо от използването им в редица разговорни и книжовни свободни словосъчетания. Глаголите *покитайчвам* и *покитайчвам се* също не влизат в състава на фразеологични единици, което свидетелства по-скоро за словообразователен механизъм за обогатяване на българската лексика, отколкото за конотативно-експресивен фразеологично-генеративен потенциал.

Като части на речта етнонимите и техните производни могат да се групират в три класа: съществителни имена (*китаец*, *китайка*, *китайче*, *китайци*, *китайки*, *китайчета*, *китайски* – субстантивирано, със значение ‘китайски език’, *китайско* – субстантивирано, със значение ‘китайска храна’ или ‘китайска територия’)⁴, прилагателни имена (*китайски*, *китайска*, *китайско*, *китайски*) и глаголи (*покитайчвам*, *покитайчвам се*). Прилагателните имена могат да функционират самостоятелно и като наречия, но могат да влизат в състава и на съчетание с предлога *по*, показващи начин на действие (например *по китайски*).

В рамките на изследвания корпус са ексцерпирани над 150 фразеологизма, съдържащи елемент, образуван с корена *китай-*: Великата китайска стена, възпроизвеждат се като китайци, еднакви като китайци, еднакви като китайчета, зеле по китайски, изпаднал китаец, има работа за целия китайски народ, китайска автомобилна индустрия, китайска астрономия, китайска гимнастика (цигун, чигун), китайска граматика, китайска династия, китайска загадка, китайска идентичност, китайска икономика, китайска империя, китайска калиграфия, китайска киноиндустрия, китайска колà, китайска комунистическа партия, китайска коприна, китайска култура, китайска културна

³ В разговорния стил на българския език се фиксира и думата „китайчуги“ (съществително име в множествено число) със значение ‘китайци’, която има пейоративна употреба. Не са открити етнофразеологизми, съдържащи тази лексема.

⁴ Субстантивирано ‘китайска храна’ – „поръчвам китайско“; или ‘китайска територия’ – „преминал на Китайско“.

революция, китайска кухня, китайска люта паста, китайска медицина, китайска митология, китайска мода, Китайска народна република (КНР), китайска Нова година, китайска провинция, китайска раса, китайска рефлексотерапия, китайска рецепта, китайска роза (*Hibiscus rosa sinensis*), китайска салата, китайска стена, китайска стока, китайска традиционна медицина, китайска традиция, китайска транскрипция, китайска туршия от зеле, китайска философия, китайска фирма (китайска компания), китайска хартия, китайска храна [за вкущи], китайска хроника, китайска цивилизация, китайски автомобил, китайски бизнесмен, китайски бокс, китайски бордей, китайски босилек (перила) (*Perilla frutescens*), китайски бронз, китайски воден кестен (воден кестен) (*Eleocharis dulcis*), китайски гигант, китайски гъби, китайски диалект, китайски дракон, китайски език, китайски зодиак, китайски идол, китайски император, китайски инвестиции, китайски йероглифи, китайски календар, китайски карамфил (*Dianthus chinensis*), китайски квартал (Чайнатаун), китайски кестен (*Castanea mollissima*), китайски клонинг, китайски конгломерат, китайски лидер, китайски лимонник (шизандра), китайски мандарин, китайски масаж (китайски лечебен масаж, китайски точков масаж), китайски мислител, китайски мъдрец, китайски пазар, китайски пелмени (дим сум), китайски порцелан (китайски порцеланови изделия), китайски празник, китайски производител, китайски пролетни рулца (пролетни рулца по китайски), китайски пръчици (китайски клечки за хранене), китайски ресторант, китайски речен делфин (байдзь) (*Lipotes vexillifer*), китайски сайт, китайски символи, китайски сладководен делфин (*Lipotes vexillifer*), китайски социализъм, китайски спагети, китайски специалитет, китайски стартъп, китайски стил, китайски съдове, китайски телефон, китайски тиган (уок), китайски учител, китайски фенер, китайски филм, китайски философ, [пържен] китайски хляб, китайски хороскоп, китайски храм, китайски чай (*Camellia sinensis*), китайски юан, китайският архипелаг, китайският лечител, китайско билколечение, китайско бодливо грозде (киви; янг тао), китайско божество, китайско бойно изкуство, китайско домино (маджонг), китайско дървено масло (китайско тунгово масло), китайско езиково семейство, китайско зеле (бок чой), китайско изкуство, китайско изобретение, китайско икономическо развитие, китайско (голо) качулато куче, китайско кино, китайско копие, китайско кунг фу, китайско куче, китайско менте, Китайско море, китайско мъчение, китайско настъпление, китайско нашествие, китайско оръжие, китайско пиратство, китайско писмо, китайско политбюро, китайско правителство, китайско природолечение, китайско производство, китайско проклятие, китайско село, китайско синьо, китайско сирене (соево китайско сирене, тофу), китайско сметало (суанпан), китайско сребро, китайско столче (китайска почивка), китайско стъкло, Китайско Тайпе, китайско ушу, китайско червено, китайско [икономическо] чудо, китайско ястие, кланя се като китаец, класическа китайска литература,

лъже като китаец, множат се като китайци, номерът на китайката (отмъщението на китайката), работи като китаец, с дръпнати очи като китайци, трудолюбив като китаец.

Съгласно броя на елементите, съдържащи корена *китай-*, ексцерпираните етнофразеологизми по лексикален състав са основно четири типа: двукомпонентни (122 броя), трикомпонентни (32 броя), четирикомпонентни (7 броя) и многокомпонентни (3 броя).

Лексикографският анализ показва, че в речниковите статии за лексикалните единици, съдържащи компонент с корена *китай-*, е фиксиран само един от тези етнофразеологизми в двутомния *Фразеологичен речник на българския език*, тъй като отговаря на дефиницията за устойчиво словосъчетание с цялостно променено изходно компонентно значение. Става въпрос за етнофразеологизма *китайска стена*, чието значение 'пълна изолираност от външни влияния' идва от крепостното отбранително съоръжение, което в древността е ограждало Китай откъм Монголия. В многотомния *Речник на българския език* е фиксиран единствено мултивариантният фразеологизъм *ограждам с китайска стена (отделям с китайска стена/разделям с китайска стена)* със значение 'напълно изолирам някого от външния свят'. Необходимо е да се отбележи, че абсолютните фразеологизми като *китайска капка* 'вид източноазиатско мъчение; настойчива повторителност', *китайско столче (китайска почивка)* 'вид спортно упражнение', *китайска загадка* 'трудно разрешим енигматичен проблем' и *номерът на китайката (отмъщението на китайката)* 'силна гъвкавост, маневреност' не попадат във фокуса на българските лексикографи и към момента не са фиксирани в основните български речници. Фразеологизмът *има работа за целия китайски народ* 'има изключително много работа, има работа за много хора' също не е регистриран в лексикографските източници, от които е ексцерпиран корпусът на настоящото изследване.

Част от ексцерпираните фразеологични единици не притежават експресивна маркираност и служат основно за номинация, например: *китайски хляб*, *китайски тиган (уок)*, *китайски юан* и др. За разлика от тях етнофразеологизмите от типа на *китайска стена*, *китайска капка*, *китайска стока* и др. са с подчертана експресивна маркираност и тяхната употреба придава съответната образност на конкретния комуникативен фрагмент.

Експресивната оцветеност на етнофразеологизмите може да служи като основа за съпоставка с фразеологизми, съдържащи компонент с друго етническо название. Такъв паралел може да се направи между *китайска стока* и *турска стока*. Докато в края на ХХ век „куфарната търговия“ привлича вниманието върху феномена турски стоки като синоним на евтини и некачествени продукти, то в началото на ХХІ век негативната оценка за качеството се прехвърля върху евтините изделия, произведени в Китай, вероятно поради търговската глобализация и засиления внос на китайска продукция.

Към момента обаче има изравняване в употребата на *китайска стока/турска стока* като синоними за невисококачествена продукция. Особено силно тази тъждественост в оценката се открива във фразеологизмите *китайски боклуци/турски боклуци*, като тук етноадективите „китайски“ и респективно „турски“ нямат водеща смисловоопределяща роля, тъй като негативното мнение за съответното качество се дължи основно на семантиката на съществителното име „боклук“ (използвано предимно в плуралната си форма „боклуци“). Аналогична употреба имат и етнонимните фразеологизми *китайско менге* и *турско менге*, с които се назовава лошокачествена имитация на престижна марка, произведена съответно във въпросната далекоизточна държава или в южната ни съседка. С повишаването обаче на качеството на китайската продукция през последните години се забелязва бавна, но положителна промяна в езиково изразяваната конотативна оценка. Този процес вече устойчиво се наблюдава в областта на електрониката, мобилните устройства, спорта и образованието. Неслучайно „Пътят на коприната“ придобива все по-силно синонимно значение на „китайски възход“ и „китайско икономическо чудо“.

Въпреки все още широкото разпространение на китайски ресторанти, които са проводник на китайска кухня, китайска храна и т.н., положителната конотация на тези етнофразеологизми е частично уронена от резултатите, отразени в последно време в различни журналистически проучвания за нивото на хигиената в тях. Като цяло обаче китайските ресторанти остават предпочитани заведения за хранене както заради вкусната храна, която предлагат, така и заради съотношението цена – качество.

Необходимо е да се отбележи наличието на особена група от три- или повече компонентни етнофразеологизми, представляващи устойчиви сравнения с етнонима „китаец“ (респективно „китайци“, „китайчета“). Те придобиват допълнителна конотация в зависимост от семантиката на останалите компоненти, участващи в състава на фразеологизма, която може да се интерпретира като: прилика (еднакви като китайци, еднакви като китайчета), учтивост, стигаща до сервилност (кланя се като китаец), трудолюбие (работи като китаец, трудолюбив като китаец), физическа характеристика (с дръпнати очи като китайци), демографски бум (възпроизвеждат се като китайци, множат се като китайци), прикриване на истината (лъже като китаец) и др.

Респектът към древната китайска култура, философия, медицина и история ясно се изразява в различни етнофразеологизми (китайска традиция, китайска цивилизация; китайски мислител, китайски мъдрец, китайски философ; китайска традиционна медицина, китайско билколечение, китайско природолечение, китайски лечител; китайска династия, китайската империя и др.), което се дължи на нестихващия интерес към постиженията на тези изследователски области и постигнатите резултати. Китайските бойни изкуства традиционно предизвикват любопитство и възхищение у българина, така че е

съвсем закономерно етнофразеологизмите, свързани с тях (например *китайско кунг фу*, *китайско ушу* и др.), да са оцветени с положителен оттенък и да имат сравнително устойчива употреба през последните десетилетия.

Прояви на многозначност в семантиката на ексцерпирания илюстративен материал с корена *китай-* се наблюдават при ограничен брой фразеологизми. Например изразът *китайско мъчение* може да се използва в буквален смисъл за означаване на изтезание, практикувано в Древен Китай, както и в преносен смисъл за назоваване на нещо, причиняващо голямо емоционално или физическо страдание на някого. Изразът *китайска капка* в основното си значение служи за отбелязване също така на класическо мъчение, но и за назоваване на упорита настойчивост. Проявите на полисемия в подобни случаи са индикатор за трайното установяване на този тип етнофразеологизми в системата на българския език.

В българската речева практика могат да се посочат ограничен брой опити за изпускане от употреба на елемента *китайски-*. Например традиционните етнофразеологизми *китайски сладководен делфин* и *китайски речен делфин* (*Lipotes vexillifer*) могат да се заменят с *езерен делфин*⁵ или дори с директния емпрунтизъм байдзь. В първия случай синонимната замяна се осъществява с описателен българскоезичен фразеологизъм, докато във втория се използва китайският еквивалент на въпросния етнофразеологизъм. Поради ограничени брой на ексцерпирания примери от първия тип фразеологичният процес не може да се генерализира, но вторият тип фразеологизация показва определена виталност: *китайското зеле* се заменя с *бок чой*, *китайското сирене* или *соевото китайско сирене* – с *тофу*, *китайското домино* – с *маджонг*, *китайските пелмени* – с *дим сум*, *китайското сметало* – със *суан-пан*, *китайският лимонник* – с *шизандра*, *китайското бодливо грозде* – с *янг тао*, *китайският тиган* – с *уок*, *китайската гимнастика* – с *цигун* или *чигун*, и др. Проявата на синонимизация при етнофразеологизма *китайски квартал* заслужава особено внимание, тъй като в случая всички елементи се заменят с англосаксонски преводни еквиваленти: Чайнатаун (англ. *Chinatown*) със значение ‘квартал с китайско население в некитайски град’.

При част от етнофразеологизмите се наблюдава наличието на композиционни варианти, макар и явлението да не е често срещано. Вариантността може се изразява в замяна на неетнонимния компонент на съответния фразеологизъм с негов синоним, например: възпроизвеждат се като китайци – множат се като китайци (глаголна синонимика); китайска кола – китайски автомобил, китайско столче – китайска почивка (субстантивална синонимика), и др. В определени случаи този елемент не само се заменя със синоним, но

⁵ Подобен процес се наблюдава и при етнофразеологизма „китайски воден кестен“, който понякога се назовава само „воден кестен“.

към него се добавят и допълнителни лексеми, например *китайските пръчици* стават *китайски клечки за хранене*, и др., а понякога фразеологизмът само се разширява с допълнително пояснение, служещо като определение, например *китайското куче* става *китайско голо качулато куче*, *китайският хляб* става *пържен китайски хляб*, *китайският масаж* – *китайски лечебен масаж* или *китайски точков масаж*, *китайската гимнастика* – *традиционна китайска гимнастика*, и др. Явлението може да се изтълкува и като замяна в обратна посока: фразеологизмът *китайски клечки за хранене* се заменя под действие на закона за езиковата икономия с *китайски пръчици*. В подкрепа на това твърдение са регистрираните случаи за допълване на термин, навлязъл от китайски език, със словоформа, съдържаща корена *китай-*, при което се получава един вид плеоназмен фразеологичен китаизъм. Например традиционното *кунг фу* става *китайско кунг фу*, класическото *ушу* става *китайско ушу*, апаричната единица *юан* става *китайски юан* и др.

Идеографската интерпретация на анализирания единици от ексцерпирания работен корпус с етнофразеологизми, съдържащи корена *китай-*, позволи да се определят 22 семантични полета:

– **астрология:** китайски зодиак, китайски календар, китайски хороскоп и др.;

– **бизнес и икономика:** китайска автомобилна индустрия, китайска икономика, китайска киноиндустрия, китайска колà, китайска стока, китайска фирма (китайска компания), китайски автомобил, китайски бизнесмен, китайски гигант, китайски инвестиции, китайски клонинг, китайски конгломерат, китайски пазар, китайски производител, китайски сайт, китайски стартъп, китайско икономическо развитие, китайско копие, китайско менте, китайско настъпление, китайско пиратство, китайско производство, китайско [икономическо] чудо и др.;

– **военна терминология:** китайска капка, китайско мъчение, китайско настъпление, китайско нашествие, китайско оръжие и др.;

– **географски обекти:** Великата китайска стена, Китайска народна република (КНР), китайска провинция, китайски архипелаг, Китайско Тайпе, Китайско море и др.;

– **изкуство:** китайска калиграфия, китайски идол, китайски порцелан (китайски порцеланови изделия), китайски филм, китайско изкуство, китайско кино, китайско стъкло и др.;

– **история:** китайска династия, китайска империя, китайска хроника, китайски император и др.;

– **кулинария:** зеле по китайски, китайска кухня, китайска люта паста, китайска рецепта, китайска салата, китайска туршия от зеле, китайска храна [за вкъщи], китайски пелмени (дим сум), китайски пролетни рулца (пролетни рулца по китайски), китайски пръчици (китайски клечки за хранене), китай-

ски ресторант, китайски спагети, китайски специалитет, китайски съдове, китайски тиган (уок), [пържен] китайски хляб, китайско сирене (соево китайско сирене, тофу), китайско ястие и др.;

– **медицина:** [традиционна] китайска гимнастика (цигун, чигун), китайска медицина, китайска традиционна медицина, китайска рефлексотерапия, китайски лечител, китайски масаж (китайски лечебен масаж, китайски точков масаж), китайско билколечение, китайско природолечение и др.;

– **метали и сплави:** китайски бронз, китайско сребро и др.;

– **мода:** китайска коприна, китайска мода и др.;

– **наука и техника:** китайска астрономия, китайски телефон, китайски учител, китайско изобретение, китайско сметало (суан-пан) и др.;

– **парична единица:** китайски юан и др.;

– **политика:** китайска комунистическа партия, китайска културна революция, китайски лидер, китайски социализъм, китайско правителство, китайско политбюро и др.;

– **религия:** китайска митология, китайски храм, китайско божество и др.;

– **спорт и игри:** китайски бокс, китайско бойно изкуство, китайско домино (маджонг), китайско кунг фу, китайско столче (китайска почивка), китайско ушу и др.;

– **фауна:** китайски речен делфин (китайски сладководен делфин, байдзъ) (*Lipotes vexillifer*), китайско [голо качулато] куче и др.;

– **филология:** китайска граматика, китайска транскрипция, китайски диалект, китайски език, китайски йероглифи, китайски мандарин, китайски символи, китайско езиково семейство, китайско писмо, класическа китайска литература и др.;

– **философия:** китайска философия, китайски мислител, китайски мъдрец, китайски философ и др.;

– **флора:** китайска роза (*Hibiscus rosa sinensis*), китайски босилек (перила) (*Perilla frutescens*), китайски воден кестен (воден кестен) (*Eleocharis dulcis*), китайски гъби, китайски карамфил (*Dianthus chinensis*), китайски кестен (*Castanea mollissima*), китайски лимонник (шизандра), китайски чай (*Camellia sinensis*), китайско бодливо грозде (киви; янг тао), китайско зеле (бок чой) и др.;

– **цветове:** китайско синьо, китайско червено и др.;

– **цивилизация и култура:** китайска идентичност, китайска култура, китайска нова година, китайска раса, китайска традиция, китайска хартия, китайска цивилизация, китайски бордей, китайски дракон, китайски квартал (Чайнатаун), китайски празник, китайски стил, китайски фенер, китайско проклятие и др.;

– **човешки характеристики:** възпроизвеждат се като китайци, еднакви като китайци, еднакви като китайчета, изпаднал китаец, кланя се като китаец,

лъже като китаец, множат се като китайци, работи като китаец, с дръпнати очи като китайци, трудолюбив като китаец и др.

Лексикологичното разпределение на ексцерпирания речеви материал в цели 22 самостоятелни семантични полета ясно говори за широкото навлизане на етнофразеологизмите, съдържащи елемент с корена *китай-*, дължащо се преди всичко на осезаемото присъствие на Китай, китайския език и култура в съвременния глобализиращ се свят. Пътят на коприната не е само древно послание, но и ориентир за проследяване на все по-засилващите се връзки между Европа и Китай, като не бива да се забравя и ролята на България в този актуализиран азиатско-европейски или евроазиатски коридор. Икономическите процеси и развитието на търговските връзки с тази далекоизточна държава влияят върху възникването и разпространението на лингвокултурни стереотипни представи, фиксирани в ексцерпирания широкоспектърен корпус от етнофразеологизми на настоящото изследване. Процесът продължава да бъде динамичен и тази засилена межкултурна и езикова активност се явява безспорно свидетелство за навлизането на етнофразеологични маркери на репрезентативни лингвокултурни стереотипи и за трайното им установяване в системата на съвременния български език.

Библиография

- Нанова, А. Фразеологичен синонимен речник на българския език. София: Хейзъл, 2005.
- Ничева, К. С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език, Т. 1–2. София: Българската академия на науките, 1974–1975.

Речници

РБЕ – Речник на българския език. София: Българската академия на науките, 1977.

БТР – Български тълковен речник (съставители: Андрейчин, Л, Л. Георгиев, С. Илчев, Н. Костов, И. Леков, С. Стойков, Ц. Тодоров). София: Българската академия на науките, 1993.

СТРБЕ – Съвременен тълковен речник на българския език (съставители: Буров, Ст., В. Бонджолова, М. Илиева, П. Пехливанова). Велико Търново: Елпис, 1994.

НТРБЕ – Нов тълковен речник на българския език. София: Маг'77, 1997.

Доц. д-р Милена Йорданова

Катедра по тюркология и алтаистика

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител 15, 1504 София, България

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Проф. дфн Димитър Веселинов

Катедра по методика на чуждоезиковото обучение

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител 15, 1504 София, България

✉ d_vesselinov@yahoo.fr

Assoc. Prof. Milena Yordanova, PhD

Department of Turkic and Altaic Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ yordanova_milena@yahoo.com

Prof. Dimitar Vesselinov, DSc.

Department of Foreign Language Teaching Methodology

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ d_vesselinov@yahoo.fr

The Metaphorical Conceptualization of Phraseological Units with *Water*: a Contrastive English-Bulgarian Analysis

Rositsa Ishpekova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Rositsa Ishpekova. THE METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH *WATER*: A CONTRASTIVE ENGLISH-BULGARIAN ANALYSIS

Abstract. The aim of the present article is to report the results of an analysis of the phraseological units (PUs) with *water* in English and Bulgarian. The differences and similarities in the metaphorical conceptualization of such PUs are outlined. The analysis of the data set yields three groups of PUs: 1. (Pseudo-)Identical PUs (the lexical unit *water* appears in both languages, but the PUs are subdivided into ones where the inherent conceptualization coincides and ones in which there are differences in conceptualization, 2. English PUs which contain the *water* component, but their Bulgarian equivalents are based on different source domains (SD) and the conceptualization is different and 3. Bulgarian PUs which contain the *water* component, while their English equivalents do not contain it and therefore a difference in conceptualization is observed. Such analyses contribute to mastering the difficult sphere of translation, since PUs are traditionally one of the most difficult units to translate.

Keywords: phraseological units (PUs), conceptual metaphors (CMs), Source domain (SD), Target domain (TD), conceptualization

Росица Ишпекова. МЕТАФОРИЧНАТА КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА ФРАЗЕОЛОГИЧНИ ЕДИНИЦИ С *ВОДА*: АНГЛО-БЪЛГАРСКИ КОНТРАСТИВЕН АНАЛИЗ

Резюме. Целта на настоящата статия е да се направи анализ на фразеологичните единици (ФЕ) с *вода* в английски и български език. Търсят се разликите и приликите в метафоричната концептуализация на фразеологизмите. Анализираният набор от ФЕ е разделен на три групи: 1. Такива, които и в двата езика съдържат лексикалната единица *вода* и при които се наблюдават както съвпадения, така и разлики в кон-

цептуализацията, 2. Английски фразеологизми, които съдържат компонента *water*, но българските му еквиваленти са базирани на други сфери-източници (СИ) и съответно концептуализацията е различна, и 3. Български ФЕ, които съдържат компонента *вода*, а английските им еквиваленти не го съдържат и при които очаквано се наблюдава различна концептуализация. Анализът би помогнал в превода от единия език на другия, тъй като фразеологизмите са традиционно едни от най-трудно преводимите изрази.

Ключови думи: фразеологични единици (ФЕ), концептуални метафори (КМ), сфера-източник (СИ), сфера-цел (СЦ), концептуализация

Introduction

The paper aims to examine *water*-based idioms in English and Bulgarian and their respective equivalents in the two languages. The research interest is motivated by both theoretical considerations and language-oriented practices. The first group of considerations pertains to establishing similarities or differences in the conceptualization of various phenomena in the English-speaking and Bulgarian-speaking communities and how such analyses may help the more adequate comprehension of PUs with different conceptualizations, conditioned by various aspects of situated social cognition. The second group of considerations encompasses the following challenges related to translating idioms:

- Finding the Bulgarian equivalent or rendering the meaning of English idioms and proverbs in translation into Bulgarian in the most effective way;
- Finding the English equivalent or rendering the meaning of Bulgarian idioms and proverbs in translation into English in the most effective way;

These problems are directly reflected in the **aims** of the suggested piece of research, which are as follows:

1. To describe *water*-containing English idioms and their Bulgarian equivalents (near-equivalents or lack of any) and the English equivalents of Bulgarian idioms with *water* and establish the possible cognition-based factors for correspondences or mismatches.

2. To suggest how uncovering underlying conceptualisations of PUs can be fruitfully applied in translation, since idioms are transparent to native speakers, but a source of perplexity to those who are translating them in another language.

Idioms and Conceptual Metaphor Theory (CMT)

Phraseological units (PUs), or *idioms*, as they are called by most western scholars, represent what can probably be described as the most picturesque, colourful and challenging part of a language's vocabulary. The creation of idioms reflects people's conceptions of the world, the ways in which individuals construct socially and culturally motivated, embodied mental models of the world and ways to convey their contents vividly in a symbolic system such as human language.

Phraseology can be loosely defined as “the study of the structure, meaning and use of word combinations” (Cowie 1994). Traditionally PUs are treated on the lexical level as equivalent to the lexeme. That is, their meaning is claimed to be nondecomposable, just as the meaning of individual, simple, underived either morphologically or semantically, lexical items. They are inflexible in syntactical form and vary in the degree of arbitrariness in their semantics (Koonin 1996, Amossova 1962, Vinogradov 1986, etc.).

According to the traditional view, idioms are stipulated as stored ready-made in the mental lexicon, just as individual words are, and native speakers must learn the meanings of the idioms by heart. With the appearance of cognitive linguistics, and CMT in particular, idioms have been proven to be motivated by conceptual metaphors (CMs), metonymies and conventional wisdom. The motivation of idioms comes from sets of conceptual mappings between a concrete, physically-delineated Source Domain (SD) and an abstract, not clearly delineated Target Domain (TD) (Lakoff and Kövecses, 1987; R. Gibbs, 1994, Kövecses and Szabó, 2010, to name just a few). As Marija Omazić justifiably argues:

In contrast to the traditional view of idiom opacity, cognitive linguistics treats the phenomenon of understanding or processing idioms differently. From the cognitive perspective, even seemingly opaque idioms can be interpreted based on the cognitive concepts and mechanisms speakers intuitively use when they analyze the meanings of utterances. Many authors have stressed and recorded the systematic clustering of figurative expressions around conceptual metaphors and metonymies. (Omazić 70–71).

Moreover, contrary to the traditional view that idioms are non-decomposable, many idiomatic phrases appear to be decomposable or analyzable, with the meanings of their parts contributing independently to their overall figurative meanings. For instance, in the phrase *pop the question*, it is easy to infer that *question* refers to a marriage proposal and the verb *pop* is used to refer to the act of uttering it (1994). Gibbs exposes the fallacy of the “dead metaphor view of idiomaticity”. The author argues that many idioms are “very much alive metaphorically”, and that people are able to make sense of the figurative meaning of many unfamiliar idioms precisely because they can rely on the metaphorical interpretation of these expressions. As Gibbs justifiably argues, “[p]eople’s preexisting metaphorical understanding of many basic concepts provides part of the motivation for why people see idioms and proverbs as having the figurative meanings they do” (318).

The traditional, non-compositional approach to idiomatic meaning has been criticized and the view that the meaning of the constituent lexical items does play a role in comprehension has been gaining ground among cognitive scientists

(Glucksberg 1993; Cacciari, Tabossi 1993). So, the present study tries to show to what extent the meanings of some PUs are decomposable semantically and how this is based on the CMs and conventional wisdom that motivate their meaning, associated with a lexical item denoting a SD.

Data and Method

The data set has been harvested from the *Longman Dictionary of English Idioms* (1991) and *Фразеологичен речник на българския език* (1974) (Phraseological Dictionary of the Bulgarian Language). About 70 idioms have been manually extracted and classified in the respective groups.

The method employed is that of the already traditional, applied CMT. The qualitative approach to analyzing the PUs in the data set uncovers the SDs which underlie the surface linguistic expressions and the concomitant conceptualizations which predetermine the conceptual structuring of the TDs and the valuations associated with them. The method involves detecting the CM which projects the mapping form the SD onto the TD.

Analysis

‘Water’ PUs are classified in three groups according to the TD they structure: those denoting conventional wisdom and assessment of situations, those denoting personal and physical qualities and those denoting interpersonal interactions and behavior. All set phrases in the data set are highly colloquial, but may be used in different types of discourses.

We will first see what differences and similarities in conceptualization are shown by English and Bulgarian equivalent PUs that both employ the lexical item *water*. Presumably, these would be based on more or less similar conceptualizations and would therefore be easier to master by translators. However, in some cases the conceptualizations are different.

1. Idioms based on conventional wisdom and assessment of situations

This group includes idioms the TD of which is conventional wisdom and people’s assessment of different situations, based on their cultural and biological experience. The first group can be further subdivided into first, idioms that are equivalent in meaning yet are based on different conceptualizations such as: ***Blood is thicker than water*** and its Bulgarian equivalent ***Кръвта вода не става***, both meaning that family relationships are stronger than friendships. Although equivalent, the two set phrases in English and Bulgarian are based on different conceptualizations. *Thicker* in the English proverb metaphorically stands for “more powerful” or “stronger.” One of the meanings of the adjective *thick* is ‘made up of a large number of things or people close together’, which through metaphoric and

metonymic extensions has come to stand for “friendly,” which meaning is activated in the comparative phrase *to be as thick as thieves* (very close). The meaning of *Blood is thicker than water* is that friendships are like weak ‘water’ compared to the strength of family relationships. The Bulgarian set phrase is motivated by the image of the impossibility to turn (valuable) blood into (cheap) water, i.e. family ties, unlike friendship, cannot be severed.

The set phrase *murky waters* and its Bulgarian equivalent *подмолни води*, both of which mean ‘a situation or circumstance that is foreign, unclear or unfamiliar and which may be dangerous or difficult as a result’ are also based on different conceptualizations. The set phrase in English is *to be in murky waters* and it refers to people who are behaving in morally and ethically questionable ways. In the English idiom *murky* presents a transfer from the SD of DARKNESS, connected with the negatively evaluated member of the primary LIGHT– DARK opposition. Lakoff’s home page features light-related metaphors, such as HOPE IS LIGHT, IDEAS ARE LIGHT SOURCES and INTELLIGENCE IS A LIGHT SOURCE, which are all positively marked target concepts. Charteris-Black (2005) observes that the “cognitive linguistic treatment of light metaphors has been traced to the association between light and life (plants rely on a light source) and between darkness and death” (Charteris-Black 50). He further concedes that in Christian religious discourse light is linked to faith, goodness and Jesus, while darkness is equivalent to spiritual ignorance, evil and Satan (ibid 51). Therefore “within Christian discourse, ‘light’ carries a positive evaluation as being prototypically good while ‘dark’ carries the negative one of being prototypically bad” (ibid). The Bulgarian set phrase is based on the meaning of ‘secretive, hidden’, which is the member of the OPEN-HIDDEN opposition with negative markedness.

The second subgroup includes idioms based on absolutely the same conceptualizations such as: *Fish in troubled/muddy waters* and its Bulgarian equivalent *Ловя риба в мътна вода*, which mean ‘to take advantage of a shaky or unstable situation’. Both of them are motivated by the conventional knowledge that fish bite more readily when seas are rough. This knowledge is metonymically transferred to the TD of situations: when people are panicked, they are more likely to be fooled by others, than when they are calm.

2. Idioms denoting human personal and physical qualities

The only pair of PUs in this subgroup that are absolutely equivalent in terms of their meanings and conceptualizations is *Still waters run deep* and *Tuxume води са най-дълбоки*. The English set phrase is of Latin origin now commonly taken to mean that a timid exterior hides a passionate or subtle nature. The Bulgarian equivalent has a similar meaning, which is a calque in Bulgarian too, namely that those who are quiet and don’t try to attract attention are often more interesting than people who do try to get attention. Both idioms are semantically analyzable

(Gibbs 1994) since *Still waters/muxume води* in the SD stand for the people in the TD while *run deep/са най-дълбоки* for the human quality (being interesting or in some contexts being secretive).

3. English and Bulgarian PUs denoting interpersonal interactions and behavior

Again the examples are subdivided into those that show the same conceptualization and those based on different conceptualizations. The first subgroup includes, among others, *Fish out of water* and its Bulgarian equivalent *Като риба на сухо*. They convey the same meaning, namely to be placed in a situation that is completely untypical to you and confuses you and therefore you behave awkwardly. Both set phrases are motivated by the biological fact that fish need water in order to live and, once placed out of water, they get confused and later die¹. Therefore in a hostile and awkward situation you feel perplexed, just like human beings without air.

Two English *water* PUs denote 'getting into trouble' – *to be in hot water/deep water*. The Bulgarian equivalent *Да нагазиш в дълбоки води* contains the same linguistic elements as the second English set phrase. Both idioms are based on the same conceptualizations, namely on the dangerous aspect of deep/hot water. *Hot water* was used five hundred years ago to mean 'be in trouble'². When you enter in deep water you have to have the ability to swim well, in order to get out of the difficult situation.

Muddy the waters and its Bulgarian equivalent *размътвам водата* both mean 'to make the situation more complex or less clear' and are based on the same conceptualization. You deliberately try to complicate the situation and make things unclear, thus trying to hide the mistakes you have made. Both set phrases are based on the same CM – DARK IS BAD/DANGEROUS.

Another pair of equivalent PUs in English and Bulgarian is based on people's conventional knowledge of the dangerous nature of high water. If someone says they'll do something *come hell or high water*, they mean that nothing will stop them, no matter what happens. This is a colloquial set phrase that may be used in both positive and negative contexts. For instance in *He is determined to finish the job come hell or high water*, the meaning is positive, while in *He will not tell him the truth come hell or high water*, it is negative. Interestingly, the Bulgarian equivalent *След мен – и номон* is used only in negative contexts, meaning that the person uttering these words does not care at all what the consequences of his actions will be. The Bulgarian set phrase refers to the biblical deluge, that is, the end of the

¹ This metaphor is quite old. Chaucer used a version of it in *The Canterbury Tales: Prologue*:...a monk, when he is cloisterless; Is like to a fish that is waterless.<https://futsi-movies.com/s/stream-fish-out-of-water-full-hd>.

² One story says it got that meaning from the custom of throwing extremely hot water down on enemies attacking a castle.<https://learningenglish.voanews.com/a/words-and-their-stories-water-expressions/1627062.html>.

world. However, as already mentioned, the conceptualization of both set phrases is based on the dangerous image of impending high water. This confirms Chevalier and Geerbrand's words that water can sometimes be a symbol of death and that high water is a forewarning of trials in the Bible (Chevalier and Geerbrand 165).

The last pair from this subgroup is *a watershed* and *водораздел* both of which mean 'the turning point', 'the beginning of change'. Both expressions are based on the CM CHANGE IS A WATER DIVIDE. They denote a point of no return, a Rubicon

The second subgroup includes set phrases based on different conceptualizations. For instance, *Like a duck to water* means 'to have a natural talent for something and enjoy it', while *като риба във вода* means 'to be fit, in good shape, to feel well'. The Bulgarian equivalent of the English set phrase is *плувам в свои води*, which shows a different conceptualization, the SD of which is swimming in a water basin that is familiar to one. The CM that underlies the latter PU is FAMILIAR/KNOWN IS GOOD.

Keep your head above water and its Bulgarian equivalent *успявам да изплувам* both mean 'to manage to survive financially' or 'to manage to survive in a critical situation.' However they are based on slightly different conceptualizations. In English it is based on the image of being in deep water and managing to survive by keeping your head above the water, while in Bulgarian on the image of managing to keep your body above water.

I. The second group of PUs includes those where the English PUs contain the lexical unit *water*, while their Bulgarian equivalents do not. All set phrases in this group are based on different conceptualizations. They are once again subdivided into

1. Based on conventional wisdom and assessment of situations
2. Denoting personal and physical qualities
3. Denoting interpersonal interactions and behavior

1. The first group includes a pair of proverbs *You can lead a horse to water, but you can't make it drink* and its Bulgarian equivalent *Насила хубост не става* [beauty cannot be created by force], meaning 'you can offer something to someone, like good advice, but you cannot make them take it.' Moreover, by compulsion and coercion you cannot achieve anything. While the English proverb is based on SDs of animals and water, the Bulgarian proverb is based on different CMs – BEAUTY IS A PHYSICAL ENTITY and BEAUTY CANNOT BE CREATED BY FORCE.

Another pair of set phrases in this group is *dead in the water* and *задънена улица*, both meaning 'something isn't going anywhere or making any progress' 'ineffective efforts,' 'stalemate', 'deadlock', 'dead end'. The conceptualizations are again different. The English set phrase is based on the image of not being able to

move in the water³. The Bulgarian PU is based on a different conceptualization – of a street that has no exit. That is, the obstacles are different, but both lead to lack of motion. Thus both refer back to the same image schema of SOURCE-PATH-GOAL, which instantiates different conceptualizations, with different variables in the two cultures and respectively surface with different expressions in the two symbolic systems (English and Bulgarian).

Water-cooler talk and *празни приказки* also belong to this group and again show different conceptualizations. The English PU is used to refer to the type of informal conversation among office workers that takes place around a water cooler. Its Bulgarian equivalent *празни приказки* is not based on such a concrete image, but rather on the CM TALKING IS A CONTAINER and TALKING ABOUT IR-RELEVANT THINGS IS AN EMPTY CONTAINER.

Throw the baby out with the bathwater means ‘to get rid of useful things when discarding inessential things.’ Like all proverbs, it contains good advice: in your haste to discard something unpleasant or undesirable, don’t throw away something worth keeping. The Bulgarian equivalent *покрай сухото гори и суровото* [wet things burn together with the dry ones] is based on a different conceptualization – the CM LOSING IS BURNING and BURNING VALUABLE THINGS IS BURNING WET THINGS. Applied to people, it conveys the meaning that sometimes people who are innocent suffer together with those who are guilty.

Water under the bridge, just like *Water over the dam* denotes something that is over and done with, especially an unfortunate occurrence. This metaphoric phrase alludes to water that has flowed under a bridge and thus is gone forever. The Bulgarian equivalent *изпята песен* is based on the SD of singing, namely on the CM SOMETHING THAT IS OVER IS A SONG THAT HAS ALREADY BEEN SUNG. Something remains in the past and no longer attracts our attention.

2. Set phrases denoting personal and physical qualities.

Water off a duck’s back and its Bulgarian equivalent *през едното ухо влязло, през другото излязло* share the meaning that people aren’t affected by criticism in the slightest. However, the English set phrase is based on the SD of Animals, while the Bulgarian one is based on the SD of Human body parts and the CM NOT PAYING ATTENTION TO CRITICISM IS PASSING FROM ONE EAR TO THE OTHER. That is something leaves no trace in the mind (the space between the two ears).

---

³ “The English PU was used to refer to sailing ships that stopped moving because the wind stopped blowing (they were “becalmed”). It now refers to any floating vessel that can’t propel itself because of an engine malfunction, damage, or lack of fuel. The phrase has been used to describe any project or team activity that has lost funding or bureaucratic support such that it can no longer continue even if the team membership or project components have not been disbanded.” <https://www.quora.com/What-is-the-etymology-of-the-expression-dead-in-the-water>.

If someone *spends money like water*, they spend too much. In this PU the “flowing” property of water seems to be utilized. Since water as a substance “flows easily,” spending money naturally seems to be equated to flowing water. The CM is MONEY IS FLOWING WATER. The Bulgarian equivalent is *с широкі пръсти* – it utilizes the SD of the human body to render the same idea, namely the CM SPENDING MONEY LAVISHLY IS MONEY FLOWING THROUGH ONE’S FINGERS IF THEY ARE WIDE OPEN.

Someone who *could talk under water* has a lot to say in any situation, is very talkative and the PU is used mainly in negative contexts. So is its Bulgarian equivalent *дървен философ* [wooden philosopher]. The English set phrase is based on a non-existent referent, one cannot talk under water in reality so that the hyperbole that one can conveys the meaning. The Bulgarian set phrase is based on a different conceptualization – the CM OBSTINATE/LOQUACIOUS IS WOODEN, which also motivates *дървена глава*.

If someone is *treading water*, they are making no progress. This PU seems to be based on our physical experience, since it is hard to keep walking if you are in water. The Bulgarian equivalent *тъпча на едно място* does not employ the lexical unit *water*, but is based on the same conceptualization as the English one. The CM that motivates the meaning of these PUs are MAKING PROGRESS IS STEPPING AHEAD. Goatly (2007) provides detailed vocabulary for the metaphorical theme ACTIVITY IS MOVEMENT FORWARDS and the related DEVELOPMENT/SUCCESS IS MOVEMENT FORWARD and SUCCESS/EASE IS SPEED metaphors (Goatly 51). As the author justifiably argues “These [conceptual metaphors] themselves are offshoots of the very basic metaphor theme CHANGE IS MOVEMENT. If development/success is paired with the source of movement forward, and change shares this source of movement, there is a possibility of equating the two targets into the equation CHANGE=SUCCESS/DEVELOPMENT, which makes change seem a positive thing” (ibid 170). Therefore the metaphorical lexical items for the CHANGE IS MOVEMENT metaphor and the closely related UNCHANGING IS STATIC betray a bias in favor of movement/change (ibid 170). The metaphors for resistance to change are predominantly negative in their connotations.

3. *Interpersonal interactions and behavior*

Test the waters and *Dip your toes in the water*⁴ show a slight difference in meaning. In the first case you experiment to see how successful or acceptable something is before implementing it. In the second you try something tentatively because you are not sure whether it will work or not. The Bulgarian equivalent in both cases is *опипвам почвата*. That is, the Bulgarian set phrase is based on the SD of SOIL and the CM EXPERIMENTING IS FEELING THE SOIL.

Water something down means ‘to make something weaker’, the Bulgarian equivalent of which is *разклащам основите*. Maybe the meaning is based on a metaphorical transfer from the meaning of the phrasal verb *to water down* (‘thin out, make thin’), namely the CM THINNER IS WEAKER, the opposite of THICKER IS STRONGER. The Bulgarian equivalent is based on the SD of buildings, namely on the CM SHAKING THE FOUNDATION OF A BUILDING MAKES IT WEAKER.

If someone *pours oil on troubled waters* they try to calm things down. The Bulgarian equivalents are *гася пожара* [extinguish the fire], *уталожвам страстите* [calm down passions]. The meaning of the English set phrase has an experiential basis. *Troubled* has been used to mean agitated and disturbed, either of mind or in reference to physical elements like water or sky, since at least the 14th century. Simon and Garfunkel in their single *Bridge over Troubled Water* use the singular *water*, rather than *waters* thus harking back to the original usage. This phrase makes reference to the calming effect that oil has on the waves as it spreads over the surface of the sea. The two Bulgarian set phrases are based on different conceptualizations. *Гася пожара* is based on the CM AGITATION IS FIRE and CALMING DOWN IS EXTINGUISHING FIRE. *Уталожвам страстите* is based on an ontological CM PASSIONS ARE PERSONS.

If someone *goes through fire and water*, they experience many difficulties or dangers in order to achieve something. The Bulgarian equivalents are *минавам през огън и жупел*; *минавам през ада*. The English phrase originally referred to the medieval practice of trial by ordeal which could take the form of making an accused person hold or walk on red-hot iron or of throwing them into water. One of the Bulgarian equivalents utilizes the SD of FIRE more specifically the CM EXPERIENCING DIFFICULTIES IS PASSING THROUGH FIRE, while the other is based on the SD of HELL, more specifically the CM EXPERIENCING DIFFICULTIES IS PASSING THROUGH HELL.

---

⁴ “The origin is based on literal meaning of the idiom: to put your toes into water to see how cold water is, before plunging in it. Another explanation is derived from the act of bathing a child: while bathing a child you mix in a quantity of hot and cold water into a bucket/vessel and then dip your hand to test the water to make sure that it is not too hot or too cold.”<https://www.quora.com/What-does-testing-the-waters-mean-What-is-the-origin-of-that-phrase>.

Blow something/someone out of the water means ‘to destroy or defeat something or someone completely,’ the Bulgarian equivalents of which are *празя/разбивам на пух и прах* [make mincemeat out of your enemies]. – The English expression describes a competitive situation where one side has done so well compared to the other that they are said to have blown the other out of the water. The Bulgarian set phrase is based on the SD of INANIMATE OBJECTS and the CM DESTROYING/DEFEATING SOMEONE IS MAKING A MINCEMEAT OUT OF THEM.

Make someone’s mouth water means ‘to feel pleasure at the thought of something particularly beautiful or good,’ the Bulgarian equivalent of which is *помучат ми лизите*. Both set phrases have an experiential basis, based on the physiological effect one feels at the sight of something delicious. That is, both set phrases are based on the conceptual metonymy THE PHYSIOLOGICAL EFFECTS OF EMOTIONS STAND FOR THE EMOTIONS.

Deep water and hot fire means ‘very deep misery,’ the Bulgarian equivalent of which is *кучешки живот* [to live a dog’s life]. As for the English idiom, we already commented on the meaning of deep water, meaning trouble, and hot fire is added to this idiom to render the meaning of something unbearable (since fire is in principle hot, but the adjective *hot* further enhances the degree). The Bulgarian expression is based on the SD of ANIMALS and the CM LIVING IN MISERY IS LIVING A DOG’S LIFE.

If something *flows like water* it means that it flows ‘lavishly; abundantly; freely,’ the Bulgarian equivalent of which is *лее се като по мед и масло*. Both the English and the Bulgarian set phrase have an experiential basis – unimpeded, water/honey flows freely.

II. The third group includes PUs that are based on the SD of “water” in Bulgarian, but their English equivalents are not. Again, the conceptualizations in the two languages are different.

The set phrases are once again subdivided into the already specified groups:

1. *Based on conventional wisdom and assessment of situations*

От девет дърета/кладенеца вода носи [carries water from nine wells], the English equivalent of which is *Overegging the pudding* has an experiential basis. The meaning is to provide too many arguments in support of an opinion. If you bring water from different wells, it means that you try to bring arguments from many different sources to prove that you are right. The English idiom is based on a different conceptualization, involving the SD of FOOD, namely that putting too many eggs in the pudding will spoil it.

Да ти върви като по вода [may luck come as easily to you as flowing water] also has an experiential basis. The English equivalent is *Fair wind and a following tide! Break a leg!* Here again the image of unimpeded flowing water, which makes

movement easier, is evoked in the Bulgarian PU. The first English set phrase is motivated by the conventional knowledge that if the wind blows in the direction you are heading in, it will be easier for you to walk, which also motivates the Bulgarian set phrase *попътен вятър*, used when you wish someone success. The second English PU *Break a leg!*, which is used to wish a performer good luck “originated with the superstition that it was back luck to wish someone good luck” (Gibbs 274).

Да откриеш топлата вода [inventing hot water] means that you say nothing new. The Bulgarian set phrase is based on the SD of water, while the English *Reinventing the wheel* – on the SD of inanimate objects. Both set phrases are based on the CM SAYING NOTHING NEW IS (RE)INVENTING WATER/THE WHEEL, although different things are (re)invented.

2. Set phrases denoting personal and physical qualities

The Bulgarian PUs with *water* denoting negative human qualities also show interesting conceptualizations. *Света вода ненанума*, the English equivalent of which is *holier than thou* (not formal, derogatory, acting as though one is better, e.g. more moral than others) is based on the Bible⁵. The colloquial Bulgarian phrase *Гола вода* [pure water] corresponds to the English *x-double minus* (extremely poorly done, bad, inferior), *be a dime a dozen* (to be common or of very little value). Here again the conceptualizations are different – the Bulgarian is based on the low price of water, while the English set phrases are based on emphasizing that no matter how many times you repeat something of low value, it will remain worthless.

The Bulgarian idiom *С решето вода носи* [carrying water in a colander] is equivalent to the English *to be chasing your tail*. The conceptualizations are again different – the Bulgarian is based on the image of carrying water in a vessel with holes, which is ultimately useless, while the English is based on the SD of ANIMALS and that chasing your own tail is ultimately useless.

There is one set phrase with *water* in the Bulgarian data set that denotes physical qualities – *Като две капки вода* [to resemble each other as two drops of water], the English equivalent of which is *Like two peas in a pod*. The English set phrase is based on the SD of PLANTS.

3. There is only one pair in the data set that denotes human interactions and behavior: *Да подлееш вода на някого* [pour water in front of someone], the English equivalent of which is *put a spoke in somebody's wheel*. Both set phrase mean ‘to play a dirty trick on someone,’ but the conceptualizations are different – the Bul-

---

⁵ In Numbers 5:12-31 it is said what you should do when a man accuses his wife of adultery. The ritual starts in the following way: the priest should take the wife to face God and take holy water in a pottery vessel and take earth from the ground of the tent and place it in the water.

garian is based on the image of spilling water in front of someone which can make them slip, while the English is based on the SD of BICYCLES and that putting a spoke in the wheel may impede its movement.

Conclusions

CMT reveals the essence and conceptual motivation of idioms. In translation, developing translators' awareness of CMs and their ability to recognize them provides them the chance to better understand idioms and render the meaning in the target language.

The analysis of PUs with *water* in English and Bulgarian showed that there are both cross-cultural similarities and differences in terms of conceptualization. This is indicative of the fact that although the cognitive processes that human beings use are universal, their symbolizations are different. Differences in social-cultural experiences can lead to variation in CMs that are used to structure abstract conceptual domains and motivate the symbolic units in different languages.

The first group of idioms, those that employ the lexical item *water* in both languages and are equivalents in the two languages, reveal the same conceptualizations in some cases and different in other cases. Presumably, where there is coincidence of conceptualizations, the PUs will not cause great problems in translation. On the other hand, for the set phrases that show different conceptualizations, explaining and rationalizing the differences would help translators better interpret the meanings of the idioms and find the best equivalents in the respective language.

Presumably, where there is coincidence of conceptualizations, these PUs will not cause great problems in translation. On the other hand, for the set phrases that show different conceptualizations, explaining and rationalizing the differences would help translators better interpret the meanings of the idioms and find the best equivalents in the respective language.

The second and third group of PUs, that is, the cases when either English or Bulgarian employ the lexical item *water*, yet the equivalents in the respective language do not, would give rise to problems in translation. Therefore pinpointing the differences in conceptualization and becoming aware of them would ease the translation process and make it more effective.

Bibliography

- Charteris-Black, J. *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor.* UK: Palgrave Macmillan, 2005.
- Cowie, A. P. "Phraseology". *The Encyclopaedia of Language and Linguistics.* Ed. Ronald Asher. Oxford :Pergamon, 1994, 3168–3171.
- Gibbs, R. *The Poetics of Mind. Figurative Thought, Language and Understanding.* New York: CUP, 1994.
- Glucksberg, S. "Idiom meanings and Allusional Content." *Idioms: Processing, Structure, and Interpretation.* Ed. Cristina Cacciari, Tabossi, Patrizia. Hove and London: Lawrence Erlbaum Associates, 1993, 3–26.
- Goatly, A. *Washing the Brain. Metaphor and Hidden Ideology.* Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007.
- Koonin, A. *Phraseology of Modern English Language.* Moscow: International relations, 1996.
- Kovecses, Z. and P. Szabo. "Idioms. A view from Cognitive Semantics". *Applied Linguistics*, 17 (1996): 326–355.
- Lakoff, G. and Z. Kovecses. "The Cognitive Model of Anger Inherent in American English." *Cultural Models in Language and Thought.* Eds. Holland, Dorothy and Naomi Quinn, Cambridge, UK: Cambridge UP, 1987, 195–221.
- Longman Dictionary of English Idioms.* Longman Group UK Limited, third impression 1991.
- Omazic, M. "Processing of idioms and idiom modification: A view from Cognitive Linguistics." *Phraseology. An Interdisciplinary Perspective,* Ed. Granger, Sylviane and Fanny Meunier. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008, 67–81.
- Smith, Logan P. *Words and Idioms. Studies in the English Language.* Lincoln: Constable and Co limited, 1957.
- Vinogradov, Viktor V. *On the main types of phraseological units in the Russian language.* Moscow: Science, 1986.

- Амосова, Наталия Н. Основы английской фразеологии. Ленинград: ЛГУ, 1962.
- Антрушина, Галина Б., О. Афанасьева, Н. Морозова. Лексикология английского языка. Учеб. пособие для студентов. Москва: Дрофа, 1999.
- Ничева, К., С. Спасова-Михайлова, К. Чолакова. Фразеологичен речник на българския език, София: Издателство на Българската академия на науките, 1974.
- Шевалие, Ж., А. Геербрант. Речник на символите. София: Петриков, 1995.

Доц. д-р Росица Ишпекова

Катедра „Англицистика и американистика“

Факултет по класически и нови филологии

Адрес: бул. Цар Освободител 15, 1504 София, България

✉ r.ishpekova@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Rositsa Ishpekova, PhD

Department of British and American Studies

Faculty of Classical and Modern Languages

Address: 15 Tzar Osliboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ r.ishpekova@uni-sofia.bg

ЧУЖДОЕЗИКОВО ОБУЧЕНИЕ

FOREIGN LANGUAGE
LEARNING

Качествено оценяване на професионалната подготовка на учители

Хилда Терлемезян

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“ (България)

Hilda Terlemezian. QUALITATIVE ASSESSMENT OF THE PROFESSIONAL LEVEL OF TEACHERS

Abstract. The present study focuses on the competencies that educational specialists need to possess as a combination of knowledge, skills and attitudes as defined in Decree-Law No 12 of the Ministry of Education. They are classified into four main categories - academic, pedagogical, communicative and administrative competencies, and each of these categories includes a number of components and their descriptions. The Decree-Law also includes a scale defining the level of readiness to meet the criteria outlined in the different spheres of professional competence. The purpose of the study is based on the experience and opinion of 251 educational leaders (directors, mentors, senior teachers) from 136 educational institutions across the country and offers the educational specialists an assessment tool that is collaboratively produced by all of them and presents a qualitative description of the different levels of the so defined competencies. The tool could be used both to diagnose the current level of the educational specialists and reveal their own strengths and weaknesses, and to direct them towards their future professional development. The tool also aims to unify the content of the professional language used by educational specialists in the interpretation of the so defined competencies.

Keywords: competencies, educational specialists, rubric, students/children

Хилда Терлемезян. КАЧЕСТВЕНО ОЦЕНЯВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКА НА УЧИТЕЛИ

Резюме. Настоящото изследване е фокусирано върху компетентностите, които педагогическите специалисти трябва да притежават като комплекс от знания, умения и нагласи, така както са дефинирани в наредба № 12 на Министерството на образованието и науката. Те са класифицирани в четири основни категории (академична, педагогическа, комуникативна и административна) и всяка от тях включва редица компоненти и описанията им. Наредбата съдържа и скала за определяне на достигната степен на изпълнение на критериите по областите на професионална компетентност. Целта на изследването е въз основа на опита и мнението на 251 образователни лидери (директори, ментори, старши учители) от 136 образователни институции от цялата страна да предложи инструмент за оценка на педагогическите специалисти, който да е продукт от съвместната им работа и да представя качествено описание на различните нива на така дефинираните компетентности. Приложимостта на инструмента би могла да бъде както в посока диагностициране на състоянието на професионалната подготовка на специалистите със силните и слабите им страни, така и по посока на бъдещото им професионално развитие. Инструментът цели и уеднаквяване на съдържанието на професионалния език, който педагогическите специалисти използват при интерпретирането на дефинираните компетентности.

Ключови думи: компетентности, педагогически специалисти, рубрика, ученици/ деца

Компетентностният подход в образованието

Знанията, уменията и нагласите, които се очаква да притежават учителите, са резултат от дълъг процес на специализирана подготовка и професионално усъвършенстване. Педагогическите изследвания обогатяват познанието в образователната сфера и това налага учителите редовно да търсят, да обработват и да трансформират това познание в иновативна практика. Изискванията на пазара на труда през XXI век налагат днешните абитуриенти да завършват училище с умения като креативност, критическо мислене, решаване на проблеми, сътрудничество и комуникативност. А това от своя страна налага учителите да използват не само традиционни форми на обучение, а и иновативни методи на работа, които да отговарят на изискванията на все по-усложняващото се информативно наситено дигитално общество.

Описанието на компетентностите, които се очаква да притежават педагогическите специалисти, е отражение на всички различни аспекти на преподаването, които, макар и категоризирани в различни направления, са тясно свързани помежду си.

Терминът „компетентност“ произлиза от латинската дума *competare* и означава ‘способен на (за) нещо’. Най-често в методически аспект, когато се говори за учене и обучение, тя се определя като „сложно умение“.

Албена Александрова (Радев, Пл. и А. Александрова, 2009) определя компетентността като индивидуално интегративно свойство на личността, което се изразява в спецификата на организиране и използване на различни знания и умения и позволява ефективни решения и поведение в различни ситуации.

Наредба № 12 описва четирите основни компетентности, които учителите трябва да притежават и развиват (академична, педагогическа, комуникативна и административна), техните компоненти и дескриптори и те са необходими при кандидатстване, наемане и изпълняване на определена педагогическа длъжност, за определянето на приоритети за професионалното усъвършенстване, за кариерното развитие и подпомагане на самооценката и за атестирането на педагогическия специалист. (file:///C:/Users/User/Downloads/naredba_12_01.09.2016_prof_razvitie_uchiteli.pdf)

Тези описания са отражение на една дългогодишна традиция на прилагане на стандарти за висококачествена работа, които, от една страна, отразяват сложността на учителската професия, а от друга – стремят се да осигурят високи резултати в работата на учениците. Всяка една от компетентностите, описани в наредбата, се състои от отделни компоненти, които също са дефинирани и отразяват различни аспекти на преподавателската дейност. Въпреки че компонентите са в отделни категории, те са свързани помежду си, защото например познанията на учителя в областта на педагогиката и психологията неминуемо се отразяват на подготовката, планирането и провеждането на педагогическата му дейност.

Друга характеристика на предложения компетентностен модел на педагогическите специалисти в наредба № 12 е нейната всеобхватност. Защото преподавателската дейност не е само онова, което се случва в класната стая, а и всичко онова, което се случва извън нея, но има пряка връзка с дейностите там. Една част от този по-широк кръг отговорности, които учителите имат и те са извън конкретната им работа в часа, са:

- планиране на уроците, допълнителни ресурси и инструментите за оценяване;
- общуване с колеги и професионалисти с цел повишаване на тяхната професионална квалификация;
- общуване с родители и други заинтересувани лица;
- участие в семинари, конференции и обучения, които имат пряка връзка с професионалното им развитие;
- рефлексия върху професионалното им представяне и развитие и др.

Характеристики на рубриката

Рубриките са последователен набор от критерии за разработката на оценявания и включват описания на качеството на представянето по критерии. Най-ценното в рубриките е, че имат описателен, а не само количествено оценъчен характер. Водещият принцип е те да се ползват, за да може представянето да се нагоди към описанието, а не просто да се *постави оценка в цифрово изразение*. Една рубрика може да бъде добра или лоша в зависимост от избора на критерии и описанието им по нива на представяне.

Думата „рубрика“ произлиза от латинската дума за „червено“ (red). В онлайн речника на Merriam-Webster (<http://learnersdictionary.com/>) първото обяснение на тази дума е „авторитарно управление“, а четвъртото значение е „наръчник със специфични критерии за оценяване на научни доклади, проекти или тестове“.

Както Сюзан Бруукхарт (Brookhart, S., 2013) определя, „рубриката е последователен набор от критерии за оценка работата на учениците и включва описания на нивата на представяне по критерии“.

Функции на рубриките

Основната цел на рубриките е да оценят представянето. В някои случаи, за да се оцени представянето, е необходимо да се наблюдават оценяваните в процеса на разработването на определен продукт, например работа по проект или подготовка за тържество. В други случаи се наблюдава продуктът, резултат от работата на оценяваните, например портфолиото на учениците/децата или учителите.

Рубриките предлагат структура на наблюдението. Те описват представянето, а наблюдение, основано на такова описание, предпазва от прибрзаното поставяне на оценка. Описанието на различните нива на представяне по отделни критерии структурира обратната връзка и е информативна за учителя и неговата бъдеща работа.

Ползите от рубриките се наблюдават в три направления – те са полезни за оценяващия, за оценявания и за всички наблюдаващи. Първото и най-ценно качество на рубриките е, че имат описателен, а не оценъчен характер. Разбира се, те могат да се използват за оценка, но водещият принцип е да се ползват, за да може представянето или продуктът да се отговорят на описанието, а не просто да се постави оценка. Също така рубриките изместват фокуса от задачата върху критериите. Подробното описание на качеството по критерии – такова, каквото наблюдаваме в рубриките – дава яснота по въпроса, какво се очаква от тях. А това превръща оценяването с помощта на рубрика като част от формиращото оценяване.

Още през 1989 г. Садлър (Sadler, D. R., 1989) акцентира на факта, че за да могат учащите да контролират собственото си учене, те трябва да имат стан-

дарт за качество, сходни с тези на учителя, а за това са необходими следните условия:

- познаване на образователния стандарт (цел или ниво) от страна на учащия;
- сравняване на настоящото ниво на представяне с установения стандарт;
- предприемане на конкретни действия, които да доведат до премахване на съществуващата разлика между дефинирания стандарт и настоящото ниво.

В този контекст ролята на учителя при формиращото оценяване е да осигури обратна връзка, която да помогне на учащите да разберат обучителната цел, да им помогне да развият нужните умения за саморефлексия по отношение на определения стандарт и да очертае поредица от стратегии, които да регулират ученето. Шепард определя формиращото оценяване като *съвкупност от действия от страна на учителя, която още в рамките на учебния час води до успешното формиране, усвояване и прилагане на новото знание* (Shepard, L. A., 2007).

Формиращото оценяване предлага инструменти, които повишават уменията на учащия да поеме контрола над собственото си учене и да осъзнае, че целта е не просто да се напише количествена оценка, а да се подобри ученето (Trumbull E., A. Lash, 2013).

Рубриците ясно показват на оценяваните критериите, по които ще се оценява работата им. Те помагат на обучаваните да контролират и оценят своя прогрес, докато вървят към ясно очертани цели. Освен това рубриците позволяват на оценяваните да участват в процеса на взаимното оценяване и самооценяване. Включването на оценяваните в процеса на самооценяване до голяма степен прехвърля отговорността от тяхното представяне върху самите тях и блокира възможността от срив в комуникацията между оценяващите и оценяваните. Според конструктивизма в образованието оценяваният и оценяваният си партнират, но имат различни отговорности.

Самооценката, от друга страна, предполага развиване на метакогнитивни умения – рефлексия върху силните и слабите страни на представянето, което е изключително градивно в дългосрочен план. Възможността за самооценка прави диалога между оценявания и оценяващия много по-конструктивен, обратната връзка от страна на атестиращия – по-ясна и предвидима, и резултата от атестирането на учителя – обективен.

Дизайн на изследването

Настоящата рубрика за оценка и самооценка на педагогическите специалисти е резултат от двугодишно изследване. В първия етап (през учебната 2016/2017 г.) взеха участие 92-ама образователни лидери (директори и ментори) от 47 училища от цялата страна. Във втория етап (през учебната 2017/2018 г.) взеха участие 90 педагози от 57 училища и детски градини. А в третия етап

(през същата академична 2017/2018 г.) взеха участие 69 образователни лидери от 32 образователни институции. Първата група участници имаше за задача да проучи внимателно и в детайли необходимите компетентности на педагогическите специалисти, така, както са дефинирани в наредба № 12, като всяка работна група от около 9 участници от 3 до 4 училища имаше като първа задача да определи как би разгълкувала и дефинирала липсата на тези качества. След споделяне на резултатите от груповото обсъждане участниците имаха за домашна работа заедно с педагогическите колективи в съответните училища да изготвят рубрика за един от компонентите на отделните компетентности. Така се получиха по 3 или 4 варианта на един и същ компонент, върху който бяха работили повече хора от първоначалния брой участници (средно 9) във всяка от групите. Така разработените рубрики бяха обобщени и уеднаквени като език и съдържание и предложени за обсъждане и ревизия на следващата група от 90-те образователни лидери от втория етап. Вследствие на тези обсъждания голяма част от така формулираните твърдения на първи етап се запази, една малка част се коригира, а трети смениха мястото си в цялостната рамка.

Като заключителна част от втори етап една трета група участници от 69 педагогически специалисти от 32 образователни институции беше отново разделена на групи, имащи за задача да разгледат очертаните обобщения за всеки един компонент от дефинираните компетентности и въз основа на най-високото описано ниво на един компонент от рубриката да направят предложения за допълнения или ревизия на обобщенията и да предложат свои описания на първо, второ, трето и четвърто ниво. Четвърто ниво описва най-ниската степен на уменията или представянето от страна на учителите, а първо ниво характеризира най-опитните и ефективни педагози. Вследствие на този двугодишен процес на работа по рубриката за качествено оценяване на професионалната подготовка на учителите се получи следният краен продукт.

РУБРИКА ЗА КАЧЕСТВЕНО ОЦЕНЯВАНЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПОДГОТОВКА НА УЧИТЕЛИ

1. АКАДЕМИЧНА КОМПЕТЕНТНОСТ

1.1. Първоначална професионална подготовка (педагогическа, психологическа, методическа, специално-предметна подготовка)

- 1.1.1. Теоретични познания по предмета, който учителят преподава
- 1.1.2. Теоретични познания по педагогика
- 1.1.3. Теоретични познания по психология
- 1.1.4. Познаване на иновативни образователни технологии

Ниво 4

1.1.1. Учителят прави грешки, свързани с учебното съдържание, и не коригира грешките на учениците/децата. Учителят демонстрира слаби познания по отношение на това, кои понятия и умения са основополагащи и ключови за изграждането на нови.

1.1.2. Учителят демонстрира слаби познания по отношение на педагогическите похвати, подходящи за овладяването на конкретното учебно съдържание.

1.1.3. Учителят демонстрира минимални познания относно това, как учениците/децата учат, различните стилове на учене, различните нива на знания и умения, специалните им потребности и интереси.

1.1.4. Учителят не познава възможностите на информационните и комуникационните технологии и не ги използва нито при планирането и подготовката на образователния процес, нито по време на провеждането му.

Ниво 3

1.1.1. Учителят е запознат с основните понятия по учебния предмет, по който преподава, но слабо разбира предварителните знания, които учениците/децата трябва да имат, за да могат успешно да усвоят новото учебно съдържание.

1.1.2. Учителят демонстрира ограничено познаване на педагогическите похвати и те не отговарят напълно на учебния предмет, по който преподава.

1.1.3. Учителят има сравнително точна представа за различните стилове на учене, познава нивото на знания и умения на различните ученици, техните специални потребности и интереси, но това не е интегрирано в плана му за работа.

1.1.4. Учителят използва възможностите на информационните и комуникационните технологии единствено с цел да представи определена информация или да създаде обучителен опит от ниските когнитивни равнища.

Ниво 2

1.1.1. Учителят демонстрира солидни познания по отношение на ключовите понятия по учебния предмет, по който преподава, и разбира връзката между тях. Учителят разбира какви и на какво ниво трябва да са предварителни знания и умения на учениците/децата.

1.1.2. Учителят демонстрира добри умения за съчетаване на методите на работа с целите на обучението.

1.1.3. Учителят познава различните нива на учениците в класа, различните им специални потребности и интереси и всичко това намира отражение в плана му на работа.

1.1.4. Учителят използва информационните и комуникационните технологии в часа и предлага на учениците/децата редица ресурси, от които да учат самостоятелно, да проявяват творчество и да решават проблеми.

Ниво 1

1.1.1. Учителят демонстрира солидни познания по отношение на значимите понятия по учебния предмет, по който преподава, и разбира както връзката между тях, така и връзката с другите дисциплини. Учителят разбира какви и на какво ниво трябва да са предварителни знания на учениците/децата не само по неговото професионално направление или учебен предмет, а и по останалите.

1.1.2. Плановете за работа на учителя, както и конкретното им изпълнение са демонстрация на отлично познаване на най-адекватните за конкретното учебно съдържание педагогически похвати на работа.

1.1.3. Плановете за работа на учителя, както и конкретното им изпълнение са демонстрация на информираност и умение да взема такива методически решения, които отчитат различните стилове на учене, интереси и специални потребности на учениците/децата.

1.1.4. Учителят използва информационните и комуникационните технологии както при планирането на образователния процес, така и по време на провеждането му, като позволява на учениците сами да търсят ресурси, от които да учат самостоятелно, да проявяват креативност и да търсят връзката между учебното съдържание и реалния живот.

1.2. Умения за учене през целия живот

1.2.1. Участие в допълнителни обучения и форуми

1.2.2. Творческо възприемане на добър чужд опит

1.2.3. Познаване на допълнителни учебни ресурси

Ниво 4

1.2.1. Учителят не участва в квалификационни и информационни форуми, свързани с професионалното му израстване. Учителят не споделя информация с педагогическия колектив и отказва да се присъедини към професионални организации или да посещава конференции.

1.2.2. Учителят не е възприемчив към обратната връзка от свои колеги и ментори и отказва да дискутира представянето си с тях. Не се интересува от педагогическия опит на успешните си колеги и не общува с тях.

1.2.3. Учителят не познава допълнителни ресурси – ползва само задължителния учебник. Учителят не търси ресурси и литература, които биха довели до професионалното му израстване.

Ниво 3

1.2.1. Учителят участва в обучения или семинари, свързани с професионалното му израстване, само ако те са му удобни като време на провеждане или ако се осигуряват безплатно от институцията, към която работи, но сам не търси начини за самоусъвършенстване.

1.2.2. Учителят ограничено общува с колеги и ментори и с неохота приема обратна връзка от тях, а самият той не дава такава.

1.2.3. Учителят самостоятелно не търси допълнителните ресурси във връзка с работата си с децата/учениците или професионалното си израстване, но ползва тези от институционалната библиотека или други колеги.

Ниво 2

1.2.1. Учителят търси възможности за професионално развитие, за да задълбочи познанията си по образователното направление, учебния предмет или модул от професионална подготовка, по който преподава, както и с цел да подобри педагогическите си знания и умения. Учителят се стреми към професионално развитие, като членува в различни професионални общности и се интересува от допълнителни квалификационни програми, които университети или други образователни институции предлагат.

1.2.2. Учителят е гостоприеман към колеги и ментори по време на педагогическата си дейност и самият той търси начини да се обогати от опита на водещите педагози в институцията. Той дискутира с колеги и ментори педагогическа проблематика и конкретната си работа.

1.2.3. Учителят познава и ползва допълнителни ресурси извън тези, които институцията или колегите му осигуряват, и търси нови. Учителят кани външни гости и организира допълнителни занимания по конкретни теми от учебната програма. Учителят фасилитира използването на интернет ресурси.

Ниво 1

1.2.1. Учителят непрекъснато търси възможности за професионално развитие и полага систематични усилия за намирането на подходящи квалификационни курсове. Учителят се стреми да разшири познанията си по образователното направление, учебния предмет или модул от професионална подготовка, по който преподава, и поддържа връзки с различни професионални общности, колеги и специалисти от университети и др. с цел да бъде по-полезен за другите си колеги и учениците/децата.

1.2.2. Учителят непрестанно търси обратна връзка от колеги, утвърдени образователни лидери и университетски преподаватели и самият той влиза в ролята на ментор.

1.2.3. Учителят познава, ползва и сам разработва много допълнителни ресурси и ползва всичко, което институцията, интернет, колегите и членовете

на професионалните общности, в които участва, му осигуряват, и търси нови. Учителят поддържа картотека с ресурси и я предоставя на колеги, ученици или деца и им помага сами да намират нужните им ресурси.

2. ПЕДАГОГИЧЕСКА КОМПЕТЕНТНОСТ

2.1. Планиране на урок или на педагогическа ситуация

2.1.1. Яснота на целите и адекватно планиране

2.1.2. Връзка между планираните цели и учебното съдържание

2.1.3. Връзка между планираните цели и различните стилове на учене, възможности и интереси на учениците/децата

Ниво 4

2.1.1. Образователните цели не са ясни и не са планирани като дейности.

2.1.2. Целите са отражение на неадекватни очаквания по отношение на образователните цели и липса на възискателност. Поставените цели и планираните дейности не гарантират усвояване на учебно съдържание. Целите и дейностите са свързани само с един аспект от учебното съдържание.

2.1.3. Поставените цели и планираните дейности са отражение на само един стил учене. Те са съобразени с нивото и възможностите само на една част от учениците/децата.

Ниво 3

2.1.1. Образователните цели са ясни, но планираните дейности не водят към реализацията им.

2.1.2. Планираните дейности водят към усвояване само на част от учебното съдържание. Те са отражение на една смесица от ниски и високи очаквания и наличие и отсъствие на амбициозност. Начертаните цели и подготвените дейности адресират няколко аспекта от учебното съдържание, но учителят не полага усилия да ги координира или интегрира.

2.1.3. Поставените цели и планираните дейности позволяват използването на няколко стила на учене и са съобразени с възможностите и подготвеността на голяма част от учениците/децата.

Ниво 2

2.1.1. Много от целите и планираните дейности са ясни, амбициозни и са насочени към усвояване на значимо учебно съдържание.

2.1.2. Начертаните цели и подготвените дейности адресират няколко аспекта от учебното съдържание и различни когнитивни нива на знание: познаване на фактическата информация, разбиране на идеите, анализ и т.н.

2.1.3. Целите и планираните дейности позволяват използването на различни стилове на учене; при нужда се диференцират адекватно, за да отговарят на способностите, знанията и нагласите на отделни групи ученици/деца.

Ниво 1

2.1.1. Всички цели и планирани дейности са ясно дефинирани и амбициозни по характер. Те са тясно свързани с държавните образователни стандарти и позволяват разнообразни форми на оценяване.

2.1.2. Всички цели и планирани дейности водят до усвояване на учебното съдържание и адресират различните когнитивни нива на знания. Учителят планира да свърже предварителните знания на учениците/децата с новото учебно съдържание знания.

2.1.3. Целите и планираните дейности позволяват използването на различните стилове на учене и са напълно съобразени с индивидуалните възможности и интереси на децата /учениците.

2.2. Организиране и ръководене на образователния процес

2.2.1. Разясняване на образователната цел и яснота на инструкциите за работата в часа

2.2.2. Адекватен избор на учебни ресурси

2.2.3. Ефективност на образователната структура, темпото на урока и групирането на децата/учениците

2.2.4. Използване на книжовен български език

2.2.5. Интегриране на информационни и комуникативни технологии

2.2.6. Осигуряване на сигурна и безопасна физическа и интернет среда

Ниво 4

2.2.1. Образователната цел е неясна за учениците/децата, както и конкретните насоки и инструкции. Обясненията на учителя са пълни с грешки и не включват стратегии, които учениците/децата могат да използват.

2.2.2. Учебните дейности и ресурси не отговарят на поставените обучителни цели, не следват в организирана прогресия и не са замислени така, че да ангажират учениците/децата в активна интелектуална работа.

2.2.3. Образователният процес няма ясна структура, а темпото му е или много бавно, или много бързо. Работата по групи не е организирана така, че да е в подкрепа на ученето, и не предполага гъвкавост в състава на групите.

2.2.4. Писмената и устната реч на учителя съдържат синтактични, граматически и правописни грешки. Академичният език, който учителят използва, е неточен, неясен или неуместен и обърква учениците/децата.

2.2.5. Учителят не използва и не стимулира учениците/децата да използват онлайн форуми (уебсайтове, фейсбук групи, блогове и др.) за образователни цели като възможност за рефлексия и дискусии.

2.2.6. Учителят не дава никакви насоки за работа при безопасни условия на учене, отход и използване на интернет.

Ниво 3

2.2.1. Опитът на учителя да обясни образователната цел е частично успешен и той повторно разяснява насоките за работа, след като установи неразбиране от страна на учениците/децата. След представянето на учебното съдържание някои части остават неразбрани. Учителят не използва стратегии, които да подготвят учениците за самостоятелна работа.

2.2.2. Някои от учебните дейности и ресурси отговарят на поставените обучителни цели, активират само средните мисловни умения и не са разнообразни и диференцирани за различните ученици/деца.

2.2.3. Образователният процес има разпознаваема структура. За част от учениците/децата темпото на образователния процес не осигурява нужното време за справяне със задачите, а за друга част от тях темпото е прекалено бавно. Груповата работа само отчасти е в подкрепа на ученето, защото селекцията на учениците/децата в групите е винаги на случаен принцип или на принципа на доброволния избор на участниците.

2.2.4. Устната реч на учителя е граматически правилна, но лексикалният му запас е ограничен или не съответства напълно на възрастта и произхода на учениците/децата. Учителят рядко се спира да обясни някой неясен научен термин или ако го прави, това винаги е с нужната прецизност.

2.2.5. Учителят използва информационните и комуникационните технологии в работата си единствено с цел да разпространява информация, да задава затворен тип въпроси, да упражнява елементарни дигитални умения или с цел награда. Учителят позволява на учениците/децата да използват контролирани от самия него онлайн форуми (уебсайтове, фейсбук групи, блогове и др.) като възможност за рефлексия и дискусии.

2.2.6. Учителят дава основни насоки за безопасна работа в реална физическа и интернет среда.

Ниво 2

2.2.1. Образователната цел е ясно представена пред учениците, както и мястото ѝ в цялостната образователна рамка. Насоките за работа и учебното съдържание са представени по точен и разбираем начин, а дейностите са интелектуално предизвикателство за учениците. Учителят представя конкретни стратегии, които учениците могат да използват, и ги насърчава да ги интерпретират и прилагат в контекста на конкретното учебно съдържание.

2.2.2. Повечето учебни дейности и ресурси отговарят на поставените обучителни цели и дават възможности за проверка на различни равнища на знания и умения.

2.2.3. Планът за работа има ясна структура, а темпото на образователния процес предвижда време за интелектуална активизация. Работата по групи е съобразена със знанията, уменията и възможностите на отделните ѝ членове и е организирана така, че да доведе до максимален обучителен резултат.

2.2.4. Устната и писмената реч на учителя са ясни, точни и отговарят на възрастта и интересите на учениците/децата. Употребата на научен език от негова страна цели подпомагане на разбирането на учебното съдържание.

2.2.5. Учителят използва възможностите на интерактивната дъска и различни образователни платформи, приложения и игри за активиране на учениците/децата, обработване на отговорите им и оценяване. Учителят насърчава учениците/децата да използват контролирани от самия него онлайн форуми (уебсайтове, фейсбук групи, блогове и др.) като възможност за рефлексия и дискусии.

2.2.6. Учителят дава основни насоки за безопасна работа във физическа и интернет среда, следи за спазването им и периодично организира дискусии по въпроси, свързани с безопасни условия на работа и отпих.

Ниво 1

2.2.1. Учителят представя конкретната образователна цел в контекста на цялостната учебна програма; насоките за работа са ясни и отразяват предвидимите грешки и затруднения на учениците/децата. Обясненията на новото учебно съдържание са ясни, изчерпателни, креативни, с нужните метафори или аналогии, които да онагледят новите знания. Учителят на учениците/децата взаимно да се информират и обучават и сами да предлагат стратегии за решаване на проблеми.

2.2.2. Учебните дейност и ресурси отговарят на поставените обучителни цели, организирани са в логическа последователност, съобразени са с различните нива на знания и умения на отделните ученици/деца, отговарят на индивидуалните им нужди и са тясно обвързани с предходните теми.

2.2.3. Планът за работа има ясна структура, а темпото на образователния процес позволява учениците/децата не просто да бъдат интелектуално активирани, но и да осъществяват саморефлексия върху своето учене и да консолидират знанията си. Работата по групи е организирана така, че води до максимален обучителен резултат, позволява промяна в състава на членовете и промяна на ролите им.

2.2.4. Езикът на учителя е граматически и синтактично правилен и лексикално експресивен. Той търси и използва всички възможности, за да обогати речника на учениците/децата, както в рамките на конкретния учебен предмет,

така и в един по-широк контекст. Учениците/децата също внимават и правилно употребяват нужния научен език.

2.2.5. Учителят използва възможностите на информационните и комуникационните технологии, за да развива конструктивно мислене, да стимулира междуличностно и межкултурно общуване. Учителят насърчава учениците/децата сами да създават и администрират онлайн форуми (уебсайтове, фейсбук групи, блогове и др.) за образователни нужди като възможност за рефлексия и дискусии.

2.2.6. Учителят помага на учениците/децата сами да формулират и да приемат стандарти и правила за безопасна работа в образователната институция и интернет пространството.

2.3. Оценяване на напредъка на децата/учениците

2.3.1. Съгласуваност между образователните цели, дейностите и оценяването

2.3.2. Прозрачност на критериите за оценяване

2.3.3. Даване на ясна, навременна и обективна обратна връзка

2.3.4. Изграждане умения у децата/учениците за самооценка

Ниво 4

2.3.1. Процедурата на оценяване не съответства на обучителните цели и дейностите в рамките на конкретната педагогическа ситуация, урок или раздел. Отсъстват критерии, по които да се оформи тази оценка. Резултатите от оценяването не се взимат под внимание при планирането на следващите уроци, ситуации или раздели.

2.3.2. Учениците/децата не познават критериите за оценяване.

2.3.3. Учителят не прави усилия да провери дали учениците разбират учебното съдържание в рамките на конкретната педагогическа ситуация, урок или раздел. Учениците/децата не получават обратна връзка или тя е обща, а не конкретна за всеки един/едно от тях.

2.3.4. Учителят не дава възможност на учениците/децата взаимно да се оценяват или да се самооценяват.

Ниво 3

2.3.1. Процедурата на оценяване съответства на част от обучителните цели. Резултатите от оценяването се взимат под внимание при планирането на следващите уроци, ситуации или раздели, но по отношение на целия клас, а не на отделни ученици.

2.3.2. Критериите за оценяване са разработени, но не са ясни. Учениците/децата познават само част от тях.

2.3.3. Учителят общо проверява разбирането на учебното съдържание. Обратната връзка, макар и частично индивидуализирана, е неясна и не е ориентирана към бъдещо подобряване на резултатите.

2.3.4. Учителят рядко дава възможност на учениците/децата взаимно да се оценяват или да се самооценяват.

Ниво 2

2.3.1. Процедурите за оценяване са адекватни на повечето обучителни цели. Инструментите на оценяване отговарят на образователните очаквания и при нужда се адаптират към нивото и потребностите на отделни ученици/деца. Планът на работа позволява известно адаптиране съобразно резултатите от текущото оценяване.

2.3.2. Критериите за оценяване са ясно формулирани и учениците/децата са запознати с тях.

2.3.3. Редовно се използват въпроси и инструменти за проверка на разбирането. Обратната връзка на учителя е точна и конкретна поне за част от оценяваните.

2.3.4. Учениците/децата могат да участват в процесите на самооценяване и взаимно оценяване.

Ниво 1

2.3.1. Процедурите на оценяване напълно съответстват на обучителните цели. Оценяването е автентично и пряко свързано с приложението на наученото в живота.

2.3.2. Критериите за оценяване са ясно дефинирани и прозрачни за оценяваните. Учениците/децата познават критериите за оценяване и участват в подбора им. Учениците/децата са ангажирани с анализа на резултатите от своето оценяване и им е осигурена допълнителна работа, ако оценката насочва към такава.

2.3.3. Учителят непрестанно и деликатно следи учениците да разбират и да осмислят информацията, разбирането на всеки отделен ученик или дете и използва разнообразни стратегии, за да събере информация за нивото на знанията му и осмислянето на учебното съдържание. Учениците/децата получават качествена обратна връзка от редица източници и тя винаги е насочена към тяхното усъвършенстване.

2.3.4. Учениците/децата участват при създаването на дизайна на инструментите за оценяване, като се съобразяват с конкретните обучителни цели. Учителят дава възможност на учениците/децата взаимно да се оценяват или самооценяват.

2.4. Управление на процесите в отделни групи или паралелки от класове

- 2.4.1. Взаимоотношения между учителя и учениците/децата
- 2.4.2. Взаимоотношения между учениците/децата
- 2.4.3. Управление на времето
- 2.4.4. Управление на работата по групи и плануваните дейности

Ниво 4

- 2.4.1. Моделите на взаимоотношения между учителя и учениците/децата са преобладаващо негативни, неуместни и несъобразени с възрастта и произхода им, както и с нивото на техните знания и умения.
- 2.4.2. Интеракциите между учениците/децата се характеризират със сарказъм, унижение и конфликти. Учителят не реагира на неуважителни взаимоотношения.
- 2.4.3. Много голяма част от времето се губи заради неефективни и нерегулирани процедури. Отговорниците на групите не знаят своите отговорности.
- 2.4.4. Почти или напълно липсват доказателства за контрола на учителя над работните групи и управлението на учебните дейности. Почти или напълно липсват доказателства за това, че учениците знаят или следват вече установени процедури на работа.

Ниво 3

- 2.4.1. Моделите на взаимоотношения между учителя и учениците/децата и между самите тях са приемливи като цяло, но понякога се наблюдава фаворизиране, неуважение към възрастта, етническия произход или нивото на знанията и уменията им.
- 2.4.2. Учениците/децата рядко са неуважителни един с друг. Учителят се опитва да реагира на неуважителни взаимоотношения, но невинаги с еднаква успешност. Като цяло отношенията в класа или групата могат да се опишат като неутрални – нито топли, нито конфликтни.
- 2.4.3. Част от времето в часа се губи заради ненапълно установени и рутинни процедури на работа.
- 2.4.4. Учителят управлява работните групи и учебните дейности, но преходът между тях не е плавен и напълно логичен. За да могат учениците/децата успешно да следват част от установените рутинни процедури на работа, учителят трябва да ги подсеща или насочва.

Ниво 2

- 2.4.1. Взаимоотношенията между учителя и учениците/децата са уважителни и съобразени с възрастта, произхода и нивото на знанията и уменията им.
- 2.4.2. Учениците/децата са най-често любезни и уважителни помежду си. Учителят реагира и успешно коригира прояви на неучтивост. Учениците/де-

цата понякога изпитват известно колебание и предпазливост при споделяне на интелектуалните си идеи пред целия клас.

2.4.3. Малка част от времето в часа се губи заради частично установени и рутинни процедури на работа.

2.4.4. Учителят управлява работните групи, учебните дейности и преходите между задачите сравнително успешно. Учениците/децата успяват да следват част от установените рутинни процедури на работа и без помощта на учителя.

Ниво 1

2.4.1. Взаимоотношенията между учителя и учениците/децата са подчертано уважителни и са отражение на искрена топлина, загриженост и чувствителност към отделния ученик или дете като личност.

2.4.2. Учениците/децата демонстрират уважение към учителя и помежду си. В резултат на това учениците/децата се чувстват ценени и не се страхуват да поемат интелектуален риск.

2.4.3. Времето в часа се използва максимално ефективно поради трайно установени и рутинни процедури на работа.

2.4.4. Учениците/децата поемат инициатива при организиране на груповите задания, преходите между задачите и разпределянето на допълнителните учебни ресурси. Установените рутинни процедури са добре разбрани от учениците/децата и се управляват от тях самите.

3. КОМУНИКАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ

3.1. Умения за работа в екип

3.1.1. Партньорство с други педагогически специалисти от образователната институция

3.1.2. Участие в професионалния живот на образователната институция

3.1.3. Спазване на установени правила и решения на образователната институция

Ниво 4

3.1.1. Отношенията на учителя с професионални специалисти са неколегиални и неефективни.

3.1.2. Учителят избягва да участва в педагогически срещи или събития, които са на доброволни начала, и избягва да остава в образователната институция след приключване на редовните часове.

3.1.3. Учителят умислено не съблюдава правилника на училището.

Ниво 3

3.1.1. Учителят поддържа колегиални отношения с другите педагогически специалисти при изпълнение на задълженията си.

3.1.2. Участва на педагогически срещи, ако е помолен за това. Участва в дейности на образователната институция и остава след приключване на часовете само тогава, когато това се изиска специално от него.

3.1.3. Учителят има нужда от напомняне за изпълнението на някои задължения или спазването на определени правила или решения.

Ниво 2

3.1.1. Отношенията на учителя с колегите му се отличават с взаимна подкрепа и сътрудничество.

3.1.2. Учителят е активен участник в педагогически срещи. Често участва в дейности на образователната институция и при нужда остава след приключване на редовните му занятия.

3.1.3. Учителят спазва приетите правила в образователната институция и спазва задълженията си.

Ниво 1

3.1.1. Отношенията на учителя с колегите му се отличават с взаимна подкрепа и сътрудничество, като самият той поема лидерска роля.

3.1.2. Учителят има принос и често сам инициира или води педагогически срещи, които имат положително влияние върху професионалния климат и живот в образователната институция. Учителят активно и доброволно участва в събития и проекти на институцията.

3.1.3. Учителят спазва приетите правила, спазва задълженията си и поема наставническа роля по отношение на нови колеги.

3.2. Умения за работа с родители и други заинтересувани страни

3.2.1. Информирание на родителите

3.2.2. Ангажиране на родителите в живота на образователната институция

Ниво 4

3.2.1. Учителят дава малко или почти никаква информация на родителите, свързана с образователната програма на учениците/децата и техния напредък. Учителят не демонстрира чувствителност към тревогите на родителите.

3.2.2. Родителите не са ангажирани в живота на образователната институция.

Ниво 3

3.2.1. Учителят прави редки опити да се свърже с родителите, за да им даде информация, свързана с образователния процес на учениците/децата и техния напредък.

3.2.2. Учителят рядко изпраща важна информация до родителите.

Ниво 2

3.2.1. Учителят осигурява на родителите честа и адекватна информация, свързана с образователната програма на учениците/децата и техния напредък. Учителят често изпраща важна информация до родителите.

3.2.2. Учителят прави опити да ангажира родителите в живота на образователната институция и общността.

Ниво 1

3.2.1. Учителят често общува със семействата по отношение на образователната програма на учениците/децата и техния напредък и проявява професионална и културна чувствителност към техните притеснения. Учениците/децата под ръководството на учителя разработват материали, свързани с живота на образователната институция, и редовно информират родителите.

3.2.2. Учителят съвместно с учениците/децата участва в проекти, свързани с ангажирането на родителите в училищния живот.

4. АДМИНИСТРАТИВНА КОМПЕТЕНТНОСТ

Ниво 4

Учителят не може да работи с документите на институцията. Допуска съществени пропуски при водене на задължителната училищна документация: нередовно отразяване на отсъствията на учениците, несвоевременно нанасяне на оценките на учениците, нарушаване на изискванията за извиняване на отсъствията.

Ниво 3

Учителят спазва основните си задължения при водене на училищната документация, но допуска закъснение при изпълнението на задачите си, което възпрепятства своевременната реакция при възникнали проблеми с конкретни ученици или възпрепятства извънкласната дейност.

Ниво 2

Учителят води стриктно училищната документация, но допуска единични пропуски. Връзката с родителите не е достатъчно ефективна. Участва в работни групи за разработването и актуализирането на учебната документация, но

не проявява самостоятелна инициатива. Поддържа необходимата отчетност, в срок оформя документите, с които работи.

Ниво 1

Учителят изпълнява стриктно задълженията си за водене на училищната документация. Следи за своевременното отразяване на оценките и отсъствията в дневника и в бележниците на учениците. Осъществява ефективен контакт с родителите. Предприема своевременни мерки при възникване на проблеми. Участва в работни групи за разработването и актуализирането на правилници, правила, планове и др. и предлага решения за подобряване на работата. Оказва методическа и организационна подкрепа и наставничество.

Заключение

Приложенията на рубриката за оценка на професионалната подготовка на учителите са основно в посока оценка на представянето им и включването им в този процес. Оценяване по едни напълно ясни и описателни по характер набор от критерии носи следните предимства:

- рубриката помага на всички участници в процеса на оценяване на нивото на учителите първо да уеднаквят професионалния език, който използват, и второ, да уеднаквят стандартите си за качествена работа;

- рубриката структурира наблюдението и последващата обратна връзка и по този начин се превръща в гръбнак на диалога между педагогическите специалисти;

- рубриката помага на оценяваните да останат фокусирани върху критериите, а не само върху условието на конкретната задача;

- оценяваните сами могат да проследят своя напредък към едни ясно дефинирани цели и сами да разпознаят силните и слабите страни на работата си;

- рубриката може да се използва като основа за наблюдение на видеуроци на педагогически специалисти и позволява анализ на материалите, утвърждаващи професионалното им израстване, както и оценка на резултатите от педагогическата и методическата им дейност.

Библиография

- Brookhart, Susan M. How to create and use rubrics for formative assessment and grading, Alexandria, Virginia: ASCD, 2013.
- Radev, Pl. and A. Alexandrova. *Filosofia na obrazovaniето*. Veliko Tarnovo: Faber, 2009 [Радев, Пл. и А. Александрова. *Философия на образованието*. Велико Търново: Фабер, 2009].

- Sadler, D. R. Formative assessment and the design of instructional systems. *Instructional Science*, 1989, 18, 119–140.
- Shepard, L. A. Formative assessment: caveat emptor. – In *C. A. Dwyer (Ed.), The future of assessment: shaping teaching and learning* (pp. 279–303). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates,. 2007
- Trumbull, E. & A. Lash. *Understanding formative assessment: Insights from learning theory and measurement theory*. San Francisco: WestEd., 2013.

Интернет източници

НАРЕДБА № 12 от 1 септември 2016 г. за статута и професионалното развитие на учителите, директорите и другите педагогически специалисти; file://C:/Users/User/Downloads/naredba_12_01.09.2016_prof_razvitie_uchiteli%20(3).pdf.
Merriam-Webster’s Learner’s Dictionary, <http://learnersdictionary.com/>. Последно посещение на 26 май 2019.

Доц. д-р Хилда Терлемезян
Катедра „Педагогика и управление на образованието“
Педагогически факултет
Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“
Адрес: бул. България 236, 4027 Пловдив, България
✉ hilda_terlemezian@yahoo.com

Assoc. Prof. Hilda Terlemezian, PhD
Department of Pedagogy and Educational Management
Faculty of Pedagogy
Plovdiv University “Paisii Hilendarski”
Address: 236 Bulgaria Blvd., 4027 Plovdiv, Bulgaria
✉ hilda_terlemezian@yahoo.com

РЕЦЕНЗИИ

REVIEWS

От „мисля“ и „съм“ до типологията
на предикацията
From “Think” and “Be”
to the Typology of Predication

Владислав Миланов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Vladislav Milanov

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

Георгиева, Мариана. *Парадигма на предикацията в българския синтаксис*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2017. ISBN 978-954-07-3173-5

Книгата „Парадигма на предикацията в българския синтаксис“ изразява връзката между лингвистичното и философското разбиране за езика. Обект на изследването е предикацията във феноменологичен, философски и лингвистичен аспект. Интердисциплинарността представя предикацията като двупозиционна формула на изречението с оглед на смислово структуриращия му признак *предикативност*. В книгата са представени неконвенционални предикати въз основа на рефлексията на аз-а и чрез предикатния му синоним *съм* като субектно-предикатно самополагане в плана на самосъзнанието във времето и пространството.

Когнитивният подход дава основание на авторката да твърди, че всъщност не може да има безлични предикати – те са третолични (предикация на авторефлексия или автопредикация на рефлексия на самосъзнанието), където се разгръща парадигмата на субектността чрез рефлексивите *се/си* като неутрализиране на преходността до афористичност на смисъла и непреходната му обектност (кратките местоименни форми при предикативна дума).

Много добър семантичен и феноменологичен анализ е направен на глагола „мисля“, който „е прототип на знание, без все още да е самото знание“. *‘Мисля’ е предикатът на езика в неговия прототипен вариант, негова процедура*, пише М. Георгиева и това е неин безспорен принос в синтаксиса като философски поглед към него, като негов когнитивен срез, така да се каже. В парадигмата на предикацията Георгиева разполага „мисля“ като субпредикат и добавя, че във от първо лице, единствено число „мисля“ е вид метаекспликация, а не експликация, защото гносеологически е непълноценно като комуникативна релевантност.

Най-много приноси моменти съдържа тази част от книгата, която е посветена на сложното постигане на предикацията, която авторката определя като вид отношение, различно от координацията и от субординацията. Направена е нова класификация на изречението с оглед на начина, по който се постига и изразява предикацията. Всичко това е изключително приносно в сферата на българския синтаксис. Чрез изоморфизъм с изречението с просто постигната предикация (просто изречение) се прави диференциране на отношенията в изречението със сложно постигната предикация. Обяснени са от когнитивна гледна точка полипредикативните конструкции и класификационната им характеристика. М. Георгиева подчертава, че множеството не е квалификативна характеристика на предикацията. Подобна позиция е логична, още повече че за нея има данни и в теориите за аргументната структура, както и в теориите за разделението на комплемементи и адюнкти.

Книгата на М. Георгиева представя нов и оригинален подход за философско и когнитивно третиране на проблемите на предикацията. Тя задава степените на предикация в българското изречение – протопредикация (*съм*), интroversивна предикация, субпредикация (*мисля*) и сложно постигната предикация.

Това изследване внася прецизност в синтаксиса по отношение на основата му – предикацията – и оттам, естествено, и в квалификацията и класификацията на изречението с различни модели на постигане на предикацията.

„Парадигма на предикацията в българския синтаксис“ от М. Георгиева е всъщност нейният когнитивен синтаксис на българския език.

Доц. д-р Владислав Миланов

Катедра „Български език“

Факултет по славянски филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител 15, 1504 София, България

✉ v_milanov@slav.uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Vladislav Milanov, PhD

Department of Bulgarian Language

Faculty of Slavic Studies

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tzar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ v_milanov@slav.uni-sofia.bg

Първа творческа биография на Иван Грозев –
една от българските кандидатури
за Нобелова награда за литература

The First Professional Biography of Ivan Grozev –
One of the Bulgarian Nominees for the Nobel Prize
in Literature

Яна Чанкова

Югозападен университет „Неофит Рилски“ (България)

Yana Chankova

South-West University “Neofit Rilski” (Bulgaria)

Азманова-Рударска, Ел. *Иван Грозев в българската литература. Социологически, политически, исторически и религиозно-мистични контексти, полемики и диалози.* София: РИВА, 2018

Книгата на Ел. Азманова-Рударска „Иван Грозев в българската литература“ представя един творец забравен, negliжиран, изтикан в покрайнините на спомена, без да е заслужил това. Единствената причина за липсата му от списъците на българската литература са смяната на културния прочит и заместването му с идеологически такъв след 1944 г.

Изследването „Иван Грозев в българската литература“ проследява жизнения и творческия път на писател, който участва активно в литературния живот на България през първата половина на XX век. Започнал със стихове във Вазовия стилистичен регистър, бързо преминава в школата на символистите, като продължава тази тенденция и след войните от 1912–1918 г. Тогава Грозев се превръща и в един от теоретичите на това изкуство в България, част от кръ-

га „Хиперион“, член и председател на културно дружество „Българско родно изкуство“. През 1928 и 1929 г. кандидатурата му е предложена на вниманието на Нобеловия комитет в Стокхолм с част от драматургичното му творчество (Азманова-Рударска, Ел., Цит. съч., с. 199). Той е познат и приятел на известни личности от това време. Негови ученици са Й. Йовков, Ст. Л. Костов, Вл. Полянов, Гр. Василев, Н. Милев, Хр. Бръзицов, К. Сагаев, Кр. Кюлявков, В. Червенков и др. (Пак там, с. 20). В обществените си изяви е известен като дълбоко религиозна личност, мистик (спиритист, теософ, масон) и пацифист.

Монографията се опира на множество архивни материали и литературни документи, публикации в периодичния печат, статии, интервюта, беседи и др. Така в изследването намират място документи от Нобеловия комитет към Шведската кралска академия, публикации от 20-те години на XX век във френски вестници и списания и др. За целта са привлечени и преводачи от шведски, немски и френски, което обогатява изследването и очертава широк диапазон на популярност на Иван Грозев.

Наред с други теми, не по-малко интересни, в книгата на Ел. Азманова Грозев е представен като участник в една от полемиките в българската литература от първата половина на XX век – относно качеството на преводаческата дейност. Иван Грозев, както разказва Ел. Азманова, владее руски, немски, френски. Такава е и посоката на научаване и употреба на трите езика. И ако още като ученик той се учи на руски от своя учител д-р Н. Бобчев (Пак там), то немският и френският са резултат от престой в Германия и Франция. Като преводач от руски Грозев се проявява още в началото на 90-те години на XIX век. През руски превежда Жуковски (1897), Шели (1898) и Шамисо (1901) като един от „известните български писатели“ в Бобчевото списание „Българска сбирка“ (Пак там, с. 40).

Немски език Грозев усвоява след по-дълъг престой в Германия – през 1909 г. в Мюнхен (Пак там, с. 71). От немски превежда творби на Алфред Момберт, немски поет символист, за нуждите на нашумялото вече списание „Съвременна илюстрация“ (Пак там, с. 131). Доброто владение на немски език е демонстрирано и в статията му „Тъй рече Заратустра. Ницше, неговите четци и преводачи“, публикувана през 1919 г. в два последователни броя на в. „Напред“. Поводът е конкретен – преводът на Ницше от Н. Райнов, и недвусмислен – неговата несполучливост. Статията на Иван Грозев прераства в критика не само към превода на „Тъй рече Заратустра“ и на преводаческите умения на Н. Райнов, но изобщо и към творчеството и заимстванията на чужди текстове през чужд език – един проблем, известен в българската литература още от Вазов. Така статията на Грозев се превръща в своеобразна реплика към преводаческото изкуство в България по това време (Пак там, с. 66).

Всяка хубава книга е една нагорня проповед, от която обикновеният човек нищо не разбира, понеже се намира още при подножието на Планината. Да, уважаеми български читателю и преводачо, четенето и превеждането са нагорен път, който води от размътеното блато на Долината – където всяко отражение се начупва – към планинското кристално езеро, върху Планината на Преображението, езеро, неразмънено от буря, което с най-голяма ясност отразява брегове, облаци и слънце.

Възъет на тази висота, човек добива ново зрение и нов слух – и лесно би различил реч на пророк от реч на изстукленик. (Пак там, с. 67)

Този емоционално обогатен цитат от статията на Грозев разкрива вникването на критика в преводаческото дело – съдържателната част на текста, прецизирането на изказа, но и мисията на преводача въобще – и като творец, и като лингвист, и като посредник между читателя и твореца. В статията от 1919 г. Иван Грозев не само проследява грешките на Н. Райнов, но ги и коригира, като предлага свой превод. В същото време сравнява написаното от Райнов с други, вече съществуващи преводи и установява както неумението, така и несъвършенствата на Райновия текст.

През 20-те години на XX век Иван Грозев овладява и френски език. През 1924–1925 г. той пребивава във Франция като стипендиант на българското Министерство на просвещението. Тогава осъществява и превод на три от своите драми („Златната чаша“, „Йов“ и „Семела“), с които е предложен от проф. М. Арнаудов през 1928 и 1929 г. за Нобелова награда за литература. В превода си е подпомаган от френски преводач, но за доброто владение на френски свидетелстват материали, публикувани във френския периодичен печат (Пак там, с. 179), както и такива, публикувани в българския периодичен печат за френски творци (Пак там, с. 241).

Изследването на Ел. Азманова е творческа биография на Иван Грозев, като проследява не само и не толкова жизнения път, а творчеството, основано на събитията от обществено-политическия живот през първата половина на XX век. Без да натежава на читателя с пространни литературни анализи, изследването предлага възможност за дешифриране на не много известните мистични образи, символики и поетизирания.

Книгата предлага не само (за)познанство с един от значимите, но забравени творци на българската литература, но и с процесите в литературния, обществен и политическия живот в България от първата половина на XX век.

Доц. д-р Яна Чанкова

Филологически факултет

Югозападен университет „Неофит Рилски“

Адрес: ул. Иван Михайлов 66, 2700 Благоевград, България

✉ yana_chankova@yahoo.com

Assoc. Prof. Yana Chankova, PhD

Faculty of Philology

South-West University “Neofit Rilski”

Address: 66 Ivan Michailov Str., 2700 Blagoevgrad, Bulgaria

✉ yana_chankova@yahoo.com

ХРОНИКА

EVENTS

ПЪТЯТ на познанието за Изтока
(В памет на проф. дфн Александър Федотов)
The Road to Knowing the East
(In Memoriam of Prof. Alexander Fedotoff, DНabil.)

Светла Къртева-Данчева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Svetla Karteva-Dancheva

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

„В диахронен аспект културата (литературата), която се опира върху свещения първо-
текст, се формира около своеобразен център – учителя, който същевременно и е осно-
вател на съответната традиция... Неговите личностни качества и черти биват онасле-
дявани от неговите ученици, които на свой ред стават учители и също имат ученици.
Тяхната съвкупност образува така наречената Учителска традиция.“¹

На 28 октомври 2018 г. ни напусна проф. дфн Александър Федотов – из-
ключителен учен, ерудит, интелектуалец, искрен и незаменим приятел. Той
беше истински просветител, съзидател на прекрасни творчески общности,
личност, която остави ярка следа в българската наука и култура.

Роден е на 6 март 1956 г. в Новосибирск, СССР. Завършва Факултета по
изтокознание на Санктпетербургския университет, специалност „Монголис-
тика“ и втора специалност „Тибетология“. Съдбата му предоставя невероятен
шанс – да се обучава при изключителни професори от старата руска ориента-

---

¹ Федотов, Ал. История на класическата корейска литература. София: Университетско изда-
телство „Св. Климент Охридски“, 2006, с. 9.

листична школа. Сред тях проф. дфн Людмила Герасимович оставя ярка следа и оказва решаващо въздействие върху формирането му като учен изтоковед.

След установяването си в България през 1981 г. започва работа като асистент в катедра „Източни езици“ в СУ „Св. Климент Охридски“ и следвайки пътя на академичното израстване, през 1999 г. вече е професор по източни литератури и култури (корейска, тибетска и монголска литература) в Софийския университет.

За сравнително кратък период придобива научната и образователна степен „доктор“ (1987) и научната степен „доктор на науките“ (1998) по източни литератури и култури в университета.

Проф. Александър Федотов се утвърждава като уважаван и инициативен ръководител и заема различни административни длъжности в СУ „Св. Климент Охридски“ – заместник-декан на Факултета по класически и нови филологии (1995–2001); директор на Центъра за източни езици и култури (1998–2018); ръководител на катедра „Езици и култури на Източна Азия“ (2001–2006), заместник-ректор на Софийския университет (2001–2007). От 2003 г. проф. Ал. Федотов е директор на Центъра по кореистика в алма матер, а от 2012 г. е директор на институт „Седжонг“ в София.

От 2002 г. е член на Съвета за висше образование на Република България.

За периода 2009–2012 г. е председател на Висшата атестационна комисия на Република България.

Проф. Федотов наложи свой стил на уникален академизъм, изграден на искреност в отношенията и подкрепа между колегите. Умението да създава духовна атмосфера на разбирателство и позитивизъм мотивираше преподавателите, студентите и служителите в администрацията да работят с удоволствие и всеотдайност.

Това допринесе и за положителното развитие на учебната и научната дейност на редица специалности във Факултета по класически и нови филологии. Благодарение на неговата активна работа беше създадена и специалност „Кореистика“, която за сравнително кратък период се утвърди като една от най-желаните специалности в университета.

Проф. Александър Федотов внесе в българското изтокознание най-добрите черти на голямата руска школа по ориенталистика. Сферата на научните му интереси постоянно се разширява.

Първите му изследвания са в областта на тибетската и монголската литература и култура. Благодарение на превода на проф. Александър Федотов в България става известно и достъпно на български език най-старото монголско литературно произведение „Тайната история на монголите“² – книга, която се

---

² Тайната история на монголите (превод от старомонголски, студия и коментар Александър Федотов). Наука и изкуство, 1991; Прима принт, 2001; Рива, 2008; Новата цивилизация, 2014.

изследва от световноизвестни учени монголисти още от края на XIX век и е преведена на много езици. В нея се описва животът на Чингис хан и годините на утвърждаване на Монголската империя. С нейния превод и с изследването си „Архитектониката на „Тайната история на монголите“³ проф. Ал. Федотов внася българския принос в световното научно направление, посветено на изследване на литературноисторическия писмен паметник „Тайната история на монголите“.

Като тибетолог проф. Федотов има уникалния шанс да посети столицата на Тибет Лхаса и по-късно да живее в Дхарамсала, Индия, където се среща с Далай лама. Възможността да работи с оригинални тибетски текстове впоследствие сбъдва и една негова мечта – да постави началото на тибетологията в България. Следва публикуването на негови преводи и изследвания, свързани с творчеството на видни тибетски творци, поети и философи, като Саця Пандита Кунга Гьелцен (1182–1251) – най-известния патриарх на тибетската будистка школа Сацяпа, доминирала в Тибет в продължение на няколко столетия⁴.

В „Огледало на сърцето“⁵ проф. Федотов изследва първите поетични инкорпорации в древните тибетски митове и легенди, зараждането на автохтонната поезия от фолклорен тип, както и творчеството на средновековните тибетски поети.

Друга негова монография – „Дидактичната традиция в тибетската поезия“⁶ – представлява задълбочен анализ на малко познатата за българския читател тибетска поезия.

Изключително стойностен е и преводът от старотибетски на проф. Федотов на „Пътят на Бодхисатва“ – едно от най-известните произведения на Шантидева, бележит будистки Майстор от университета в Наланда, Индия, написано през VIII век⁷.

Проф. Федотов е първият български изследовател и преводач на стара и средновековна корейска литература. Той е автор на „История на класическата

---

³ Федотов, Ал. Архитектониката на „Тайната история на монголите“. – В: *Годишник на Софийския университет „Св. Климент Охридски“* – Факултет по класически и нови филологии, Т. 84, кн. 2, 1991, с. 201–247.

⁴ Саця Пандита. Скъпоценна съкровищница от благозвучни речи (превод от старотибетски и коментар Александър Федотов). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1991; Федотов, Ал. Тибетският Саця Пандита. София: Изток-Запад, 2007.

⁵ Федотов, Ал. Огледало на сърцето. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 1998.

⁶ Федотов, Ал. Дидактичната традиция в тибетската поезия. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2002.

⁷ Шантидева. Пътят на Бодхисатва (превод от старотибетски Александър Федотов). София: Шамбала, 1994, 2013.

корейска литература⁸. В нея представя спецификата както на митологията и фолклора на корейците, така и на класическата корейска литература и нейните оригинални жанрове хянга, шиджо, каса, пхесол и др.

Друга негова монография – „Упрекът на тигъра“⁹ – е посветена на алегорията в средновековната корейска проза.

Множество преводи на проф. Федотов на стара и средновековна корейска поезия са публикувани в книгите му „Искам да попитам Луната. Корейска пейзажна лирика“¹⁰, „Конфуцианският отшелник“¹¹, „Духът на пролетта“¹².

През последните години проф. Ал. Федотов насочи своите интереси и към обществено-политическите отношения в Източна Азия. Част от изследванията си фокусира върху отношенията между България (НРБ) и Корейската народно-демократична република в периода 1945–1990 г.; между България и Република Корея; между КНДР и Република Корея. Сложната ситуация на Корейския полуостров е една от темите, които проф. Федотов подлага на анализ в няколко свои статии и в двете колективни монографии¹³, публикувани в резултат на международен проект, посветен на връзките между НРБ и КНДР, отразени в българските архиви.

Проф. Александър Федотов е автор на огромен брой статии и студии, посветени както на традиционната корейска литература, култура и общество, така и на фолклора на народите от Централна Азия и Далечния изток, източноазиатските религии, литератури и култури в съпоставителен аспект. Своите познания той споделяше и чрез преподавателската си работа. Създаде уникални учебни дисциплини като „Съпоставителна алтайска и корейска митология“, „Тибетски будизъм“, „История и култура на Тибет“, „Символизмът в източноазиатската поезия“, „Будизмът в Източна Азия“, „Политически взаимоотношения в Източна Азия през ХХ–ХХІ век“, „Символизмът в източноазиатската поезия“, „Конфуцианството в Източна Азия“ и др. Лекциите, които изнасяше пред студентите от специалност „Кореистика“, пред студенти от други специалности в Софийския университет и в различни държавни и обществени институции, се посещаваха с огромен интерес. Може да се твърди със си-

---

⁸ Федотов, Ал. История на класическата корейска литература. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2006.

⁹ Федотов, Александър. Упрекът на тигъра. София: Камя, 2015.

¹⁰ Федотов, Ал. Искам да попитам Луната. Корейска пейзажна лирика. София: Камя, 2008.

¹¹ Федотов, Ал. Конфуцианският отшелник. София: Симолини, 2012.

¹² Федотов, Ал. Духът на пролетта. София: Камя, 2018.

¹³ Федотов, Ал., Светла Къртева-Данчева, Со Йънг Ким, Че Кьо Чин, Яница Иванова. Корея в периода след освобождението от японско владичество до края на Корейската война (1950–1953). София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2014.

Федотов, Ал., Светла Къртева-Данчева, Со Йънг Ким. Памет за България и Корейската война (1950–1953). София: Изток-Запад, 2016.

гурност, че създаде сериозна школа, която възпита изключително способни, търсещи и мотивирани млади хора.

Проф. Александър Федотов е учен от световна величина. Неговите изследвания са високо оценени и публикувани в реномирани научни издания в повече от 25 държави.

Член е на Научния съвет към Международен център „Рьорих“ и на световните асоциации по кореистика, монголистика, алтаистика и тибетология.

Специализира и изнася лекции в Република Корея, Китай, Монголия, Индия, Тайланд, Унгария, Румъния, Австрия, Канада, Русия и много други държави.

Създаденото от проф. Александър Федотов е толкова мащабно, че е трудно обозримо. Научното наследство, което той остави, формира традиция, водеща към неспирно търсене на познанието за Изтока – древен, съвременен, примамлив.

Проф. д-р Светла Къртева-Данчева

Катедра „Кореистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Тодор Александров 79, 1303 София, България

✉ kartevasv@yahoo.com

Prof. Svetla Karteva-Dancheva, PhD

Department of Korean Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 79 Todor Alexandrov Blvd., 1303 Sofia, Bulgaria

✉ kartevasv@yahoo.com

Конференция в чест на 80-годишнината на проф. Борис Парашкевов

Conference Dedicated to Prof. Boris Paraschkewow on the Occasion of His 80th Birthday

Ренета Килева-Стаменова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Reneta Kileva-Stamenova

Sofia University “St. Kliment Ohridski” (Bulgaria)

На 15 април 2018 г. 80 години навърши проф. д-р Борис Парашкевов – изтъкнат германист и уважаван преподавател на поколения филолози, лингвист с международна известност, отличен с Хумболтова награда за популяризиране на германистиката в Югоизточна Европа.

Проф. д-р Борис Парашкевов е завършил специалност „Немска филология“ в Софийския университет. Академичният му път продължава в Лайпцигския университет, където защитава дисертация на тема „Развой на деадективните наречия в източносреднонемски от най-старите паметници до Лутер“. През 1968 г. постъпва като асистент в Софийския университет. От 1979 г. е доцент, а от 1989 г. – професор по история и историческа граматика на немския език в катедра „Немска филология“, днес „Германистика и скандинавистика“. Проф. Борис Парашкевов е първият ръководител на създадената през 1991 г. специалност Скандинавистика в СУ „Св. Климент Охридски“ и има големи заслуги за нейното организационно, кадрово и научно развитие.

Освен в Софийския университет проф. Парашкевов е работил в Хелзинкския университет, където от 1974 до 1978 г. е лектор по български език. През учебната 1988–1989 г. е гост-преподавател в Делтауерския университет, гр. Нюарк, САЩ. В периода 1993–2003 г. е гост-професор в Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“.

Проф. Парашкевов е автор на над 200 публикации, монографии, студии, статии, езикови бележки, рецензии, публикувани у нас и в чужбина като самостоятелни издания или в представителни списания и сборници. Неговите научни интереси са насочени към диахронните проучвания, свързани с развоя на немския език, към изследването на немски и други заемки в българския език, към езиковите контакти и процесите на лексикално заемане, към диалектологията, етимологията, словообразуването, лексикологията, лексикографията, транскрипцията на немски и други чужди имена в българския език. Проф. Парашкевов има също публикации в областта на немската и българската граматика, на езиковата култура, езиковата критика, преводознанието, преподаването на немски език като чужд, развитието на германистиката в България. Най-ярко многостранността и дълбочината на езиковедските познания на проф. Парашкевов проличават в неговите монографични изследвания и енциклопедични речници, след които „Етимологични дублети в българския език“ (1987), *Wörter und Namen gleicher Herkunft und Struktur. Lexikon etymologischer Dubletten im Deutschen* („Думи и имена с еднакъв произход и структура. Лексикон на етимологичните дублети в немски език“) (2004), „Немски елементи в говора на банатските българи“ (2007), „Отименна лексика в словника на българския език. Енциклопедичен речник на производни от собствени имена“ (2011), „Народни етимологии. Думи и имена с вторична семантична и морфологична мотивация“ (2013), „Българска транскрипция на немски имена“ (2015).

Наред с това проф. Парашкевов е блестящ преводач от немски и фински език, благодарение на когото на български език излизат творби като „Сродства по избор“ от Йохан Волфганг фон Гьоте, „Приключенията на Симплицисимус“ от Ханс Якоб Кристоф фон Гримелсхаузен, „Песен за нибелунгите“, „Синухе Египтянина“ от Мика Валтари.

По случай 80-годишния юбилей на проф. Парашкевов катедра „Германистика и скандинавистика“ на СУ „Св. Климент Охридски“ с финансовата подкрепа на фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет и на Дружеството за немски език в Германия организира научна конференция в негова чест, която се състоя на 5 и 6 октомври 2018 г. Темата на конференцията, „От средновековния немски до съвременния български език“ беше замислена така, че да отговаря на широките научни интереси и многообразните творчески занимания на проф. Парашкевов. Участници в конференцията бяха представители на различни филологически специалности от СУ „Св. Климент Охрид-

ски“, Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“, Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, Югозападния университет „Неофит Рилски“ в Благоевград, Нов български университет, Института за български език на БАН. От чуждестранните научни партньори на проф. Парашкевов в конференцията се включи проф. Йоуко Линдстет от Хелзинкския университет, а проф. Волфганг Хаубрихс от университета в Саарбрюкен и проф. Хилмар Валтер от Лайпцигския университет изпратиха своите доклади.

При откриването на конференцията, състояла се в Заседателна зала 1 на Ректората, бяха произнесени поздравителни адреси към юбиляря. От името на ректора на Софийския университет проф. Анастас Герджиков заместник-ректорът на алма матер проф. Ренета Божанкова приветства проф. Борис Парашкевов и подчерта, че най-добрият начин да се изразят уважението и признателността към делото на един учен е провеждането на научен форум в негова чест: *Защото за посветилите живота си на науката най-голямата радост и удовлетворение е да видят своите последователи, плодовете на своя дългогодишен труд, да се убедят, че техните идеи, годините, преминали в търсене на отговори, са допринесли за развитието на науката.*

Заместник-деканът на Факултета по класически и нови филологии проф. Милена Попова честити юбилея на проф. Парашкевов и отбеляза, че той е преводач на езици и култури, медиатор, който принадлежи към едно поколене учени с ренесансов тип мислене и енциклопедични знания.

По време на тържественото откриване на конференцията бяха поднесени още приветствия от катедра „Германистика и скандинавистика“ на СУ „Св. Климент Охридски“, катедра „Германистика и нидерландистика“ на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“, фондация „Александър фон Хумболт“ в България, Съюза на германистите в България, Съюза на преводачите в България.

В своето обръщение към многобройните гости на откриването проф. Парашкевов благодари за инициативата на конференцията. Той посочи, че за него е голяма чест и се радва да види сред участниците както колеги от своето поколение, така и свои ученици. Проф. Парашкевов изрази надеждата си, че изследването и преподаването на историческата граматика на немския език ще бъдат продължени и в бъдеще от идните поколения филолози.

Деловата част на конференцията беше открита с доклада на проф. Стефана Димитрова (БАН) на тема „Дериватологични правила и семантични закони“, в който бяха представени зависимостите на дериватологичната комбинаторика в славянските езици от редица семантични забрани и ограничения. След това проф. Йоуко Линдстет в доклада си „Българският език и *Standard Average European*“ представи разсъждения върху въпроса, дали в ареалната типология българският език може да се смята повече за балкански или евро-

пейски език, като направи извода, че балканизмите характеризират българския език по-добре от общите европеизми, но от друга страна, именно като балкански език българският е по-близък структурно до западноевропейските езици от повечето славянски езици. Проф. Стоян Буров (ВТУ) и д-р Лилия Бурова (СУ) разгледаха в съвместния си доклад предпоставките за създаването преди 100 години на *Bulgarische Bibliothek* на Иван Парлапанов и Густав Вайганд и направиха подробен анализ на включените в поредицата издания. В своя доклад проф. Мария Костова (СУ) мотивира собствено виждане за значението на Цицероновата дефиниция за *res publica*, разграничаващо се от тълкувания и мнения на други автори и основано на контекста и смисъла на съчинението „За държавата“ (*De republica*). На паметта, съхранена в думите, беше посветен и докладът на проф. Василка Радева (СУ), която анализира информацията, съдържаща се в думи с ясна вътрешна форма за времето, когато са създадени, за мястото, където са разпространени, за контактите си с носители на други езици и култури. Доц. Христина Дейкова (БАН) разгледа произхода на някои балкански заемки в българския език, като постави на обсъждане проблеми, свързани с етимологизуването на заемки в условия на непосредствен езиков контакт, както и с множествените контакти на българския език с другите езици на Балканския полуостров. Темата за лексикалното заемане беше централна и в доклада на доц. Милена Йорданова (СУ) и проф. Димитър Веселинов (СУ), посветен на френската лексика за мода в турския и българския език, както и в доклада на асистент Жана Желязкова (СУ) на тема „Немски рударски термини в османски документи от XV век“.

Проф. Мира Ковачева (СУ) разясни в своя доклад понятието „езикова трансценденция“ и го илюстрира с примери от комуникативната практика. Проф. Емилия Денчева (СУ), която пое от проф. Парашкевов обучението на студентите германисти по дисциплината „История на немския език“, представи методически модел за преподаване на първото и второто звукоизместване и закона на Вернер. Лилия Бурова, представителка на най-младото поколение специалисти по история на немския език в специалност „Немска филология“ на СУ „Св. Климент Охридски“, анализира в доклада си непряката реч в пикаресковия роман „Приключенията на Симплицисимус“ от Ханс Якоб Кристоф фон Гримелсхаузен и неговите преводи на съвременен немски и български език.

Още няколко доклада бяха посветени на проблеми на превода. Проф. Ана Димова (ШУ) анализира три български версии на „Писма на един млад поет“ от Райнер Мария Рилке (на Бисерка Рачева, Венцелав Константинов и Майа Разбойникова-Фратева), като изтъкна, че многократното превеждане на една и съща творба дава възможност на читателя на превода да се запознае с многоизмерността на недостъпния за него чужд литературен текст и чрез разно-

четенията, предложени от различни преводачи, да го приближи до същинското послание на оригинала. Доц. Ренета Килева-Стаменова (СУ) разгледа експлицитни и имплицитни препратки към българската и балканската култура в „Естествен роман“ на Георги Господинов и коментира различните подходи при предаването им в преводите на произведението на английски, немски и руски език. Д-р Христо Станчев (СУ) представи концепцията на Любомир Огнянов-Ризор относно дистанцията между оригинал и превод, изложена в монографията му от 1947 г. „Основи на преводаческото изкуство“.

Поредица от доклади беше посветена на проблеми на немското езикознание и на преподаването на немски като чужд език. Доц. Антоанета Михайлова (ЮЗУ) разгледа дидактически въпроси, свързани с усвояването на граматическия род на съществителните при изучаващи немски в начална фаза на обучение. Проф. Мария Грозева (НБУ) коментира употребата на евфемизми в интернет, а д-р Микаела Петкова-Кесанлис анализира семантични и функционални аспекти на фразата *stiefmütterlich behandeln* в научни рецензии. На съпоставителна проблематика бяха посветени докладите на асистент Екатерина Алтънкова (СУ), която направи опит за систематизация на партиципиалните еквиваленти на българското минало страдателно причастие в немски език и на немското минало причастие (*Partizip Perfekt*), образувано от преходни глаголи, в български език, на д-р Милена Иванова (ВТУ), която разгледа словообразователни особености на фармацевтичната терминология в български и немски, и на д-р Иванка Танева (ПУ), която засегна спецификата на съкратените думи в немски и нидерландски. С насоченост към проблемите на двуезичната лексикография беше докладът на доц. Емилия Башева (СУ), която говори „За ролята на граматичната информация за регистриране на глаголни еквиваленти в общи двуезични речници немски-български“.

Конференцията завърши с два доклада от областта на скандинавистиката. Владимир Найденов (СУ) разгледа проблеми на българската транскрипция на скандинавски имена в светлината на историческото езикознание, а Иван Тенев анализира подходи при предаване на български собствени имена на норвежки език.

Професор Парашкевов изслуша с интерес и внимание всички доклади и се включи активно в съпътствалите ги дискусии. Материалите от конференцията ще бъдат публикувани в юбилеен сборник в чест на проф. Борис Парашкевов, който ще излезе от печат в края на 2019 г. в Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

Доц. д-р Ренета Килева-Стаменова

Катедра „Германистика и скандинавистика“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. „Цар Освободител“ 15, 1504 София, България

✉ kileva@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Reneta Kileva-Stamenova, PhD

Department of German and Scandinavian Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University „St. Kliment Ohridski“

15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ kileva@uni-sofia.bg

Филология * Philologia

Факултет по класически и нови филологии
1504 София, бул. Цар Освободител №15

philologia.sofia@gmail.com
philologia@uni-sofia.bg

Уважаеми колеги,

Започва събирането на статии за двата броя на списание „Филология“, които трябва да излязат през 2019 г. (брой 35 и брой 36). Ръкописите могат да са на български, английски, немски, френски, испански, португалски, италиански и руски език, с обем до 36 000 знака (с разстоянията и включена библиография), като се препоръчва използването на текущите изисквания на MLA конвенцията за цитиране (вж. Ръководство за цитиране по MLA). Всички ръкописи трябва да се изпращат електронно на philologia.sofia@gmail.com и philologia@uni-sofia.bg до 30.04.2019 за брой 35 и до 01.07.2019 за брой 36. Моля Ви да добавите в електронното си писмо името на автора/авторите, академичната длъжност и научна степен, работното място и заглавието на статията.

Списанието се състои от следните секции:

- 1. Език, литература, култура.** Включва теоретични и изследователски статии от полето на лингвистиката, литературознанието и изследванията в областта на културата в обем до 20 страници.
- 2. Проблеми на филологията.** Включва статии, свързани със специфични проблеми на филологията в обем до 20 страници.
- 3. Диалози.** Включва дебати върху съвременни проблеми на филологията, както и критически дискусии върху проблематични области в хуманитаристиката.
- 4. Хроника.** Включва материали, които отразяват важни моменти от академичния живот в областта на филологията, както и годишници на изявени учени, доклади и лекции.
- 5. Рецензии.** Включва рецензии на монографични изследвания и библиографии.

Ръкописът не трябва да съдържа името и работното място на автора. Трябва да съдържа кратко резюме (до 200 думи) и най-много пет ключови думи на английски и български език, заедно с бележки под линия, ако има такива, и списък на използваната литература. След като постъпилите статии бъдат анонимно рецензирани от двама независими рецензенти, авторите ще бъдат уведомени дали ръкописът им е приет, или отхвърлен. Само статии към първите две секции се подлагат на рецензиране.

Проф. д-р Мадлен Данова,
главен редактор на сп. „Филология“

Philologia

Faculty of Classical and Modern Philology
Sofia 1504, 15 Tsar Osvoboditel Blvd.

philologia.sofia@gmail.com
philologia@uni-sofia.bg

Dear colleges,

The *Philology/Philologia* Journal is a scholarly journal which was published by the Faculty of Classical and Modern Philology at Sofia University St. Kliment Ohridski from 1977 to 1997. Its publication was renewed in 2017 with two issues annually.

You are cordially invited to send contributions for the two 2019 issues (No. 35 and No.36). The manuscripts could be written in English, German, French, Spanish, Portuguese, Italian, Russian and Bulgarian and should be from 27 000 to 36 000 characters with spaces (including bibliography), preferably using the current MLA style (Cf. the web-site of the journal, <https://philologia.uni-sofia.bg>, for detailed guidelines). All manuscripts should be sent electronically to philologia.sofia@gmail.com and philologia@uni-sofia.bg until **30th April 2019** for the 35 issue and until **1st July 2019** for 36 issue. Please include in your e-mail the author's name and affiliation and the title of the article.

The journal has the following sections:

1. **Language, Literature, Culture.** Includes theoretical and survey articles from the fields of linguistics, literary studies and cultural studies up to 20 pages.
2. **Philological Issues.** Includes articles related to specific philological issues up to 20 pages.
3. **Dialogues.** Includes debates on current philological issues as well as critical discussions on problematic areas of the humanities.
4. **Chronicles.** Includes materials covering important events as well as anniversaries of eminent scholars, memoirs and lectures.
5. **Book Reviews.** Includes book reviews, bibliographies and recent publications.

The manuscript should not include the name and the affiliation of the author. It should include a short abstract (up to 200 words) and up to 5 key words in English, footnotes and works cited at the end. After all manuscripts undergo a blind-review procedure by two anonymous reviewers, the authors will be notified of the acceptance or the rejection of their manuscripts. Only the articles for the first two sections will be reviewed.

Prof. Madeleine Danova, PhD
Editor-in-Chief

MLA Style Guide

1. General Guidelines

- Your list of references should begin on a separate page, with the title “Works Cited”.
- Arrange entries alphabetically, using the last name of the author. If no author is given, alphabetize by the title, eliminating any initial A, An, or The.
- Begin each entry at the left margin. Indent the following lines one-half inch from the left margin.
- Double-space within each entry, and between each entry.
- Follow carefully the punctuation, underlining, and capitalization in the examples.
- Shorten the name of the publishing company by eliminating articles (A, An, or The), business abbreviations (Co., Inc., Ltd.), and descriptive words (Books, House, Press). However, when citing a University Press, add the abbreviation “UP” (Ohio State UP). If the publisher’s name is the name of one or more persons, cite the first surname only (Abrams).

2. In-Text Citation

Parenthetical references

- The list of Works Cited at the end of your paper tells your reader what resources you used to write your paper. To avoid plagiarism or taking credit for ideas that are not your own, you must also indicate in the text of your paper precisely what is borrowed from a source and where to locate that information in the source.
- The in-text citation usually appears in parentheses and corresponds directly to an entry in your list of Works Cited.
- The author’s last name and the page number are usually enough to indicate the location in the source.
- If the author’s name is used in the sentence, do not repeat it in the citation.

In-Text Examples:

- Author’s name in text - Sellers had expressed that the market changed in the 17th century (91-92).
- Author’s name in reference - ...Sellers view on economic growth is not widely embraced among Historians (Cassell 9).
- Multiple authors of a work - The literature also indicates (Hamilton and Spruill 231) that modest improvements have been made to training programs.
- Two locations - Sellers market and democracy theory does have merit (91-92, 261).
- Two works cited - (Salzman 38; Sellers 198)

- References to volumes and pages - (Crowell 4: 19-22)
- Corporate authors - (Chrysler Group, 2009 Annual Report 36-39)
- Work with no author - (Time 22)

3. Book with One Author

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Koenig, Gloria. *Iconic LA: Stories of LA's Most Memorable Buildings*. Glendale: Balcony, 2000. Print.

4. Book with Two Or Three Authors

First author's last name, First name and Middle initial [if available], Second author's First name and Last name, and Third author's First name and Last name. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Landau, Robert, and John Pashdag. *Outrageous L.A.* San Francisco: Chronicle, 1984. Print.

5. Book with More Than Three Authors

First author's last name, First name and Middle initial [if available], et al. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Gebhard, David, et al. *A Guide to Architecture in San Francisco & Northern California*. Santa Barbara: Peregrine, 1973. Print.

6. Book with Editor's & No Author

Editor's last name, First name and Middle initial [if available], ed. *Italicize Title*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Weisser, Susan Ostrov, ed. *Women and Romance: A Reader*. New York: New York UP, 2001. Print.

7. Book with Author & Editor

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. "Title of Work in Quotations." *Italicize Book Title*. Ed. Editor's First name Middle initial [if available] and Last name. Publication Location: Publishing Company, Year. Pages. Print.

Example:

Sheppard, Michael. "Assessment: From Reflectivity to Process Knowledge." *Handbook for Practice Learning in Social Work and Social Care: Knowledge and Theory*. Ed. Joyce Lishman. London: Jessica Kingsley, 2007. 128-137. Print.

8. Book with Two Editors

Editor's last name, First name and Middle initial [if available], Editor's First name Last name, eds [editors]. *Title of Book*. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Townsend, Tony, and Richard Bates, eds. *Handbook of Teacher Education: Globalization, Standards and Professionalism in Times of Change*. Dordrecht: Springer, 2007. Print.

9. Anthology (Essay, short story, poem, or other work that appears within a collection of literary pieces)

Author's last name, First name and Middle initial [if available]. "Title or Description of the Essay/Short Story/Poem." *Italicize Title of Book*. Editor or Compiler (write Trans., Ed., or Comp.). Ed. or Comp. First name Last name. Publication Location: Publishing Company, Year. Print.

Example:

Orwell, George. "Such, Such Were the Joys." *The Art of the Personal Essay: An Anthology from the Classical Era to the Present*. Ed. Philip Lopate. New York: Anchor-Doubleday, 1994. Print.

10. Reference Books

If the article or entry is signed, place the author's name first; if it is unsigned, give the title first. For well-known reference works, it is not necessary to include full publication information. Include only the title of the reference source, edition, and date of publication.

Encyclopedia

"Title of Article or Entry." Title of Reference Work. Edition. Year. Format.

Example:

"Los Angeles." *The New Encyclopaedia Britannica: Macropaedia*. 15th ed. 1998. Print.

Dictionary – signed

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article or Entry." Title of Reference Work. Editor's First name and Last name. Edition. Number of volumes in set. Publication Location: Publishing Company, Year. Format.

Example:

Turner, Thornton F. "Mission." *A Dictionary of Architecture and Building*. Ed. Russell Sturgis. 1st ed. 3 Vols. New York: Macmillan, 1902. Print.

11. Article from a newspaper

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Newspaper* Day Month Year of publication, edition: page number(s). Format.

Example:

Ouroussoff, Nicolai. "Enduring Legacy: How the Spanish Missions Still Shape Modern California." *Los Angeles Times* 7 Sept. 1997, home ed.: B2+. Print.

12. Article from a popular magazine

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Magazine* Day Month Year of publication: page numbers. Format.

Example:

Mezrich, Ben. "To Live and Die in L.A." *Wired* May 2003: 131-135. Print.

13. Article from a scholarly journal with continuous pagination

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicized Title of Journal* volume.issue [if available] (year): page number(s). Format.

Example:

Faragher, John Mack. "Bungalow and Ranch House: The Architectural Backwash of California." *Western Historical Quarterly* 32.2 (2001): 149-173. Print.

14. Article from an online full-text database

Author's last name, First name and Middle initial. "Title of Article." *Italicize Title of Journal*. Volume number. Issue [when issue n. is available] (year): page range. *Italicize Name of Database*. Format. Day Month Year [when accessed].

Example:

Kellogg, Craig. "Looks Count." *Interior Design*. 74.3 (2003): 208-213. *Academic Search Elite*. Web. 24 Dec. 2009.

15. Webpage

Name of Author, Compiler, Director, Editor etc. of the work. "Title of the work." *URL title*. Publisher or sponsor of the site (if not available use N.p.), Date of publication (day, month, and year, as available; if nothing is available, use n.d.). Format. Date of access (day, month and year).

Example:

Matthews, Kevin. "W. E. Oliver House." *Greatbuildings.com*. Architecture Week Great Buildings Collection, 2010. Web. 1 Feb. 2010.

16. Online Book

Author's Last Name, First Name Middle Initial. *Italicize Title of Work*. Edition [If Applicable]. Publication of Publication: Publisher, Year. *Online Library or Retrieved Source*. Web. Date of access.

Example:

Stevenson, Robert Louis. *Treasure Island*. London: Cassell & Company, 1883. *Google Book*. Web. 1 Sept. 2015.

17. eBook

Author's Last Name, First Name Middle Initial. *Italicize Title of Work*. Edition. Place of Publication: Publisher, Year. *Name of Database*. Web. Date of access.

Example:

Heffron, Sean. *The Skinny on Your First in College*. Westport: Rand Media, 2011. *eBook Academic Collection (EBSCOhost)*. Web. 1 Sept. 2015.

Университетско издателство „Св. Климент Охридски“
1164 София
ул. Златовръх 30
www.unipress.bg